

Brüssel, 29.5.2019
COM(2019) 260 final

**KOMISJONI TEATIS EUROOPA PARLAMENDILE, NÕUKOGULE, EUROOPA
MAJANDUS- JA SOTSIAALKOMITEELE NING REGIOONIDE KOMITEELE**

2019. aasta teatis ELi laienemisstrateegia kohta

{SWD(2019) 215 final} - {SWD(2019) 216 final} - {SWD(2019) 217 final} -
{SWD(2019) 218 final} - {SWD(2019) 219 final} - {SWD(2019) 220 final}

I. SISSEJUHATUS

2015. aasta novembris kehtestas Euroopa Komisjon **keskmise pikkusega ELi laienemispoliitika strateegia**,¹ mis katab komisjoni praeguse koosseisu mandaadi. Käesolevas teatises võetakse kokku edusammud, mis on tehtud laienemispoliitika rakendamisel 2019. aasta veebruari lõpu seisuga. Selles kirjeldatakse liidu liikmeks pürgivate riikide edusamme, ent heidetakse pilk ka nende tõsisetele probleemidele.

Lääne-Balkani riigid

Euroopa Komisjoni 2018. aasta veebruari **Lääne-Balkani strateegia**² andis piirkonnale tugeva tõuke teel Euroopa suunas. Selles kinnitati taas, et Lääne-Balkani riigid on Euroopa Liidu lahutamatu osa, ning korrati, et nende väljavaade saada Euroopa Liidu liikmeks, eeldusel et nad täidavad kindlad, väljakujunenud kriteeriumid, on poliitilistel, majanduslikel ja julgeolekupõhjustel ka liidu enda huvides. Strateegias kinnitati, et piirkond on teinud märkimisväärseid edusamme nii reformide elluviimisel kui ka sõja ja konfliktide pärandiga toimetulekul, ent selleks, et riigid saaksid täita kõik liikmeks saamise tingimused, sealhulgas tugevdada oma demokraatlikku korda, on olulistes valdkondades tarvis täiendavaid tõsiseid, põhjalikke ja veenvaid reforme. Eelkõige tuleb tugevdada õigusriigi põhimõtte rakendamist, võitlust korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse vastu, samuti viia ellu majandusreformid ja parandada konkurentsivõimet, edendada piirkondlikku koostööd ja leppimisprotsessi. Komisjon kutsus üles kõvasti suurendama piirkonnale antavat ELi poliitilist, tehnilist ja rahalist toetust, muu hulgas strateegia kuue juhtalgatuse kaudu, mille elluviimist toetatakse ajavahemikul 2014–2020 ühinemiseelse rahastamisega 11,7 miljardi euro ulatuses. Poliitika motiveeriva struktuuri parandamiseks märkis komisjon veel, et vajaliku poliitilise tahte, tegelike ja püsivate reformide elluviimise ning naabritega pooleliolevatele vaidlustele lõplike lahenduste leidmise korral võivad ühinemisläbirääkimistes kõige kaugemale jõudnud riigid 2025. aastaks ühinemiseks valmis olla.

2018. aasta mais Sofias toimunud **ELi ja Lääne-Balkani riikide tippkohtumisel** kinnitasid ELi juhid uuesti oma ühest toetust Lääne-Balkani riikide väljavaadetele saada ELi liikmeks ning Lääne-Balkani partnerid kinnitasid taas oma pühendumust neile väljavaadetele kui oma kindlale strateegilisele valikule. ELi juhid leppisid kokku Sofia deklaratsioonis ja Sofia prioriteetide kavas,³ milles on visandatud uued meetmed piirkonnaga tugevama koostöö tegemiseks sellistes olulistes valdkondades nagu julgeolek, õigusriik ja ränne.

ELi juhid andsid möödunud aastal konkreetsetele Lääne-Balkani riikidele ka **selgeid signaale**. Vastuseks komisjoni 2018. aasta soovitudele alustada ühinemisläbirääkimisi Põhja-Makedoonia Vabariigi ja Albaania Vabariigiga otsustas nõukogu juunis reageerida positiivselt tehtud edusammudele ning avada ukse ühinemisläbirääkimiste alustamisele mõlema riigiga 2019. aasta juunis. Kosovo* kohta teatas komisjon, et kõik kriteeriumid Schengeni alale viisavaba reisimise võimaldamiseks on täidetud. 2019. aasta märtsis toetas Euroopa Parlament komisjoni ettepanekut viisanõude kaotamise kohta oma esimesel lugemisel.

ELi viimase aasta tihedam koostöö Lääne-Balkani piirkonnaga ja tugevam pühendumus sellele piirkonnale annavad juba konkreetseid ja silmatorkavaid **tulemusi**. Põhja-Makedoonia mitte ainult ei jätkanud oma kaugeleulatuvat reformikava täitmist, vaid saavutas ka ajaloolise

¹ [COM\(2018\) 450 final](#).

² „Lääne-Balkani riikide reaalne ELiga ühinemise väljavaade ning ELi tõhustatud koostöö nende riikidega“ ([COM\(2018\) 65 final](#)).

³ https://www.consilium.europa.eu/media/34776/sofia-declaration_en.pdf.

* Kõnealune nimetus ei piira seisukohti staatuse suhtes ning on kooskõlas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooniga 1244 (1999) ja Rahvusvahelise Kohtu arvamusega Kosovo iseseisvusdeklaratsiooni kohta.

kokkuleppe Kreekaga. Kokkuleppega lahendati 27 aastat kestnud vaidlus nimeküsimumes. See ja Bulgaariaga sõlmitud kahepoolne leping on näited sellest, kuidas tugevdada heanaaberlikke suhteid kogu piirkonnas, ja annavad tunnistust Euroopa perspektiivi köitvusest. Põhjalikke reforme viib ellu ka Albaania, kes on eelkõige põhjalikult ümber korraldanud oma kohtusüsteemi ning hinnanud ennenägematul moel ümber kohtunike ja prokuröride ametisse sobivuse.

Need tervitatavad edusammud nõuavad nüüd liidult konkreetseid ja kiireid meetmeid. ELil on võimalus ja tugev huvi tagada kogu piirkonnas pikaajaline positiivne areng. Liit peab täitma oma kohustused ning avaldama tunnistust, kui see on ära teenitud. Kui EL ei tunnustaks riike objektiivsete edusammude eest teel Euroopa suunas järgmisesse etappi lubamisega, kahjustaks see tema usaldusväärssust kogu piirkonnas ja kaugemalgi. Leige vastus ajaloolistele saavutustele ja põhjalikele reformidele õonestaks stabiilsust, vähendaks oluliselt stiimulit viia ellu järgmisi reforme ja mõjutaks negatiivselt tööd, mida tehakse tundlike kahepoolsete küsimuste lahendamiseks, sealhulgas Belgradi ja Priština vahelist dialoogi. Strateegilises mõttes oleks see kasuks vaid ELi geopoliitilistele konkurentidele, kes saaksid Euroopa ukstelävel kanda kinnitada.

Paraku ei ole tepe kõik riigid Lääne-Balkani strateegia pakutavatest võimalustest kinni haaranud. Mõned on olnud loiud edasi liikuma, eriti äärmiselt olulistes õigusriigi ja põhiõiguste valdkondades. Ühinemisprotsessis kõige kaugemale jõudnud riigid võivad jääda enda seatud auahnete eesmärkide saavutamisel ajakavast maha, kui nad oma jõupingutusi märkimisväärselt ei kiirenda. Eelkõige tuleb teha põhjalikke reforme. Kõik piirkonna poliitilised juhid peavad püüdma oma kodanike reformiootusi tegelikkuseks muuta ega tohi jätta ühtegi kahtlust oma strateegilise suunitluse ega ELiga ühinemisele pühendumise suhtes. ELiga ühinemine on põhimõtteline valik. See rajaneb väärtustel, mida iga riik peab püüdma aktiivsemalt omaks võtta.

Paralleelselt käesoleva teatiseega on komisjon vastu võtnud arvamuse Bosnia ja Hertsegoviina Euroopa Liidu liikmeks astumise avalduse kohta. Arvamuses esitatud järeldus ja soovitus sisalduvad käesoleva teatise lisan.

Türgi

Türgi on Euroopa Liidu jaoks oluline partner ja ühtlasi kandidaatriik. Ühist huvi pakkuvates valdkondades on dialoogi ja koostööd jätkatud, ka kõige kõrgemal tasandil. Muu hulgas on tehtud tulemuslikku koostööd rände valdkonnas ja EL on tugevalt toetanud pagulasi. Sellest hoolimata on Türgi Euroopa Liidust veelgi eemaldanud. Seal on õigusriigi ja põhiõiguste vallas toimunud tugev tagasilangus ning tema poliitilise süsteemi tõhus kontroll ja tasakaalustatus on vähenenud. Selle põhjuseks on põhiseaduses tehtud muudatuste jõustumine. 2018. aasta juunis märkis nõukogu ühehäälselt, et Türgi ühinemisläbirääkimised on seega tegelikkuses seiskunud ning kaaluda ei saa ühegi uue peatüki avamist ega sulgemist. Selle hinnangu aluseks olnud asjaolud püsivad.

Õigusaktide kiirem **vastavusse viimine** ELi ühise välis- ja julgeolekupoliitikaga, sealhulgas piiravate meetmete osas, on laienemisprotsessi oluline osa ja näitab, et riigid jagavad täielikult sihte ja väärtusi, mida liit püüab levitada nii oma naabruses kui ka kaugemal. Oma õigusakte on ELi ühise välis- ja julgeolekupoliitika seisukohtadega järjepidevalt vastavusse viinud Albaania ja Montenegro.

II. 2015. AASTA LAIENEMISSTRATEEGIA RAKENDAMINE

Põhjalike reformide aktiivsem jätkamine on Kopenhaageni ja Madridi liikmesuskriteeriumide täitmise põhieeldus. Jõupingutused nendes valdkondades on jagamatud ja vastastikku tugevdavad ning neid tuleb teha jõulisemalt ja kindlama poliitilise pühendumusega.

a) Demokraatlike institutsioonide toimimine

Demokraatlike institutsioonide nõuetekohane toimimine on enamikus riikides endiselt üks peamisi probleeme. **Parlamendi** keskne roll peab saama nende riikide poliitilise kultuuri lahutamatuks osaks. Juurutada tuleb konstruktiivne dialoog kõigi erakondade vahel ning opositsioonierakondadel, mis kannavad samuti märkimisväärset vastutust oma riigi tuleviku kujundamise eest, peaks olema võimalik täita täies ulatuses oma rolli ja osaleda demokraatlikes protsessides. Äärmiselt oluline on tugevdada parlamendile aruandmise kohustust, täidesaatva võimu üle tehtavat järelevalvet ja demokraatlikku kontrolli.

Lääne-Balkani riikides tuleb sisse seada **konstruktiivne** dialoog kogu poliitilise spektri ulatuses ning eelkõige parlamendis. Endiselt valmistavad muret parlamendi tööd häirivad boikotid Albaanias, Montenegros ja Serbias. Aina sagedamini esineb kodanike proteste, mille käigus nõutakse uusi reforme. Serbia võiks näiteks kasutada vahendus- ja dialoogimehhanisme, mida pakub Euroopa Parlament. Valitsused peavad tagama, et opositsioonil oleks võimalik täita täielikult oma rolli kehtivates raamistikes, ning opositsioon peab konstruktiivselt osalema demokraatlikus protsessis.

Parlamentide järelevalvefunktsiooni tugevdamine nõuab suuri jõupingutusi. Põhja-Makedoonias suurendas parlament 2018. aastal oma järelevalvesuutlikkust, taastas kontrolli- ja tasakaalustussüsteemi ning vähendas **lühendatud menetluste kasutamist** 20 %ni. Paraku valmistavad sellised menetlused kogu piirkonnas endiselt peavalu. Lühendatud menetluste kasutamise osakaal ulatub Serbias, kus kontroll ja seadusandlik arutelu on valitsuskoalitsiooni parlamentaarsete tavade mõjul on halvenenud, 44 %ni. Montenegros peab valimisalaste ja muude õigusaktide reformimiseks loodud erakondadeülese ajutise komisjoni töö alles tulemusi andma.

Valimised peavad olema vabad ja õiglased ning valimisvaatlusmissioonide soovitusi tuleb nõuetekohaselt täita. Pikka aega püsinud puuduste kõrvaldamisega tuleb tegeleda kogu valimistsükli jooksul. Põhjalikult tuleb reformida erakondade rahastamist nii avaliku kui ka erasektori vahenditest.

Türgis on pärast 2018. aasta juuni valimisi jõustunud uue presidentaalsete valitsemisüsteemi raames tugevasti **kärbitud parlamendi seadusandlikke ja järelevalvefunktsioone**. Parlamendis ei toimu konstruktiivset dialoogi ning puudub toimiv kontrolli- ja tasakaalustussüsteem. Parlamendiliikmete puutumatus süsteemis kaua aega püsinud puudusi ei ole kõrvaldatud. Kõrgeima valimisnõukogu otsused korraldada Istanbulis uued valimised ning nimetada riigi kaguosas konkreetsete omavalitsuste etteotsa valimistel teisele kohale jäänud kandidaadid tekitavad tõsist muret valimisprotsessi õiguspärasuse ja terviklikkuse pärast ning selle pärast, kas valimisnõukogu saab pidada poliitilisest survest sõltumatuks institutsiooniks.

b) Õigusriik ja julgeolek

Õigusriik on hästi toimiva demokraatia keskpunkt. Seda iseloomustavad vabad ja õiglased valimised, hästi toimiv parlament, mis peaks olema võimeline täielikult täitma oma seadusandlikke ja järelevalvealaseid põhifunktsioone, ning võimude lahusus. Samal ajal peaks riigis toimima kontrolli- ja tasakaalustussüsteem.

Õigusriik on ELiga ühinemise protsessi kindel ja selgelt lahutamatu osa. See on oluline demokraatlike muutuste aspekt ja ELi jaoks on see üks põhikriteeriumeid, mille alusel hinnata laienemisprotsessis osalevate riikide edusamme ELi liikmeks saamise teel. Edusammud selles valdkonnas nõuavad aga suuri jõupingutusi. Puudujäägid käivad sageli käsikäes poliitilise tahte puudumise, institutsioonide vastuseisu ja kodanikuühiskonna jaoks üha vaenulikumaks muutuva keskkonnaga. Osaliselt kajastub see nn **riigi kaaperdamise** (*state capture*) teatavates sümptoomides. Seetõttu ei kohaldata õigusriigi põhimõtet kõigil võimutasanditel ikka veel õigesti. Türgis ei ole õigusriigi valdkonnas toimunud tagasilanguse heastamiseks samme astutud.

Õigusriigi toimimiseks on äärmiselt oluline kujundada välja hästi toimiv ja sõltumatu ning otsuseid tulemuslikult rakendav **kohtusüsteem**. Oma kohtusüsteemi reformimisel on olulist edu saavutanud Albaania, kes jätkab seda tegevust kavakohaselt. Uute õigusasutuste rajamisega püütakse luua sõltumatu kohtusüsteem kogu riigis. Ümberhindamise protsess on andnud nähtavaid tulemusi: kokku on vastu võetud rohkem kui 140 otsust ja esimeses astmes on lõpetatud kõik prioriteetsed kohtuasjad. Hinnatud kohtunikest 88 on vallandatud või vabatahtlikult lahkunud. Kogu Lääne-Balkani piirkonnas pärsib reformiprotsessi aga endiselt kohtukultuuri muutumise aeglus. Serbias ei ole veel vastu võetud põhiseaduse muudatusi, mis olid kavandatud selleks, et viia põhiseadus vastavusse Euroopa kohtusüsteemi normidega. Türgis on jätkunud poliitiline surve ning suure hulga kohtunike ja prokuröride tahtevastane üleviimine. See on Türki kohtusüsteemi sõltumatust veelgi kahjustanud.

Lääne-Balkani riikides ja Türgis on endiselt laialt levinud **korruptsioon**. Edu võitluses kõrge ja keskmise tasandi korruptsiooni vastu on piirkonnas erinev. Mõned riigid, näiteks Põhja-Makedoonia ja Albaania, on teinud edusamme, ent enamikus riikides ei ole tulemused veenvad ega ulatu liikmeks saamise nõuete täitmisele ligilähedalegi. Kõrgel tasandil toimuvale ja poliitilisele korruptsioonile tuleb kindlamalt ja üksmeelsemalt vastu astuda. Võitluses korruptsiooni vastu on käegakatsutavaid tulemusi tarvis ka selleks, et kujundada välja stabiilne ja läbipaistev ettevõtluskeskkond ning leevendada demokraatlikele struktuuridele avalduvaid reaalseid ohte. **Riigihanked** on korruptsioonile endiselt eriti vastuvõtlikud. Jõuliste ja kaugeleulatuvate meetmete abil tuleb kogu riigihankeprotsessi hõlmavaid kontrollimehhanisme tugevdada ja hangete läbipaistvust tunduvalt suurendada.

Organiseeritud kuritegevus on Lääne-Balkani riikides ja Türgis endiselt suur probleem. Nii Türki kui ka Lääne-Balkani riikide territooriumi kaudu kulgevad paljukasutatavad smugeldamismarsruudid. Nendest riikidest ja nende riikide kaudu tegutsevad ikka veel rahvusvahelise haardega võimsad kriminaalsed võrgustikud. Kõnealused riigid on selle nähtuse teatavate aspektidega tegelenud ja 2018. aastal teatati mitmest suuremast uimastisaadetiste kinnipidamisest ja konfiskeerimisest. Operatiivkoostööd, sealhulgas ELi ametitega on süvendatud, ennekõike Albaanias, ja see on andnud kohapeal silmatorkavaid tulemusi. Paraku tehakse organiseeritud kuritegevuse juhtumite menetlemisel sageli liiga vähe **lõplikke süüdimõistvaid kohtuotsuseid**. Mõned riigid suudavad möödunud aastate kohta ette näidata vaid käputäie (kui üldse) süüdimõistmisi organiseeritud kuritegevuse või rahapesu asjades. Niivõrd kesised tulemused osutavad sellele, et kriminaalmenetlused ei ole tõhusad, mis omakorda läkitab tugevaid karistamatuse signaale ning suurendab kuritegevuse poliitikasse ja majandusse sisseimbumise ohtu. Piirkonna riigid peavad samuti tunduvalt suurendama **vara arestimist ja konfiskeerimist** nii organiseeritud kuritegevuse kui ka korruptsioonijuhtumite korral ning jõulisemalt võitlema kuritegelike rühmituste vastu.

Lääne-Balkani riigid on viimastel aastatel astunud jõudsaid samme **terrorismivastase võitluse** õigus- ja institutsioonilise raamistiku ajakohastamiseks. Operatiivkoostööd ELi liikmesriikide ja ametitega on järjepidevalt parandatud ja süvendatud. Kõik Lääne-Balkani

riigid osalevad aktiivselt Lääne-Balkani terrorismivastases algatuses. Sellest hoolimata peab enamik riike siiski tugevdama oma jõupingutusi, et lahendada tagasipöörduvate välisvõitlejate probleem ning ennetada ekstremismi ja radikaliseerumist, ka vanglates. Suurendada tuleb internetipõhise seire ja reageerimise suutlikkust. Rahapesule ja terrorismi rahastamisele tuleks vastu astuda strateegilisemal viisil, mis peaks igal juhul hõlmama ka rahavoogude ennetavat seiret. Türgi peab läbi vaatama oma terrorismivastased õigusaktid. Ehkki Türgil on seaduslik õigus terrorismi vastu võidelda, on tal ühtlasi vastutus tagada, et see toimub kooskõlas õigusriigi põhimõtte, inimõiguste ja põhivabadustega. Terrorismivastased meetmed peavad olema proportsionaalsed.

Õigusriigi valdkonna reforme on tingimata vaja rakendada **jõulisemalt ja veenvamalt**. See on Lääne-Balkani riikide jaoks kõige olulisem tingimus, kui nad soovivad Euroopa suunal edasi liikuda. Montenegro ja Serbia peaksid lisaks sellele täitma vahekriteeriumid ühinemisläbirääkimistes õigusriigi teemaliste peatükkide 23 ja 24 üle.

Kui vahekriteeriumid on täidetud, võimaldab sulgemiskriteeriumide sõnastamine ELil selgelt kindlaks määrata õigusriigiga seotud nõuded, mida ühinemisläbirääkimisi pidavad riigid peavad selles äärmiselt olulisel valdkonnas täitma, et olla valmis ELi liikmeks saama. Montenegro on esimene läbirääkimisi pidav riik, kes võib sellesse etappi jõuda, eeldusel et ta kõrvaldab puudujäägid sellistes tähtsates valdkondades nagu meediavabadus, korruptsioonivastane võitlus ja inimkaubandus.

Õigusriigialaste vahekriteeriumide peamine eesmärk on tagada, et asjaomase riigi institutsiooniline ja õigusloomeline ülesehitus on paigas ning et rakendamisel on saavutatud esialgsed tulemused. Kui need kriteeriumid on täidetud, esitab komisjon ELi liikmesriikidele ettepaneku sulgemiskriteeriumide kohta. Sulgemiskriteeriumid on ennekõike suunatud käegakatsutavate tulemuste saavutamisele ning jõulisele, usaldusväärsele ja kestlikule rakendamisele.

c) Põhiõigused

Põhiõigused on Lääne-Balkani riikide õigusaktides üldjoones sätestatud, kuid nende rakendamise kiirendamiseks on tarvis teha tugevaid jõupingutusi. Türgis on peamiste inimõiguste olukord aruandeperioodil pidevalt ja oluliselt halvenenud.

Kogu piirkonnas valmistavad aina enam muret suundumused **väljendusvabaduse** ja meedia sõltumatuse valdkonnas. Suur tagasimineku on toimunud **Türgis**, kus on tugevalt piiratud väljendusvabadust ja kus on vangis üle 160 ajakirjaniku – see arv on üks maailma suurimaid.

Lääne-Balkani riikides on selles valdkonnas täheldatud väga vähe jõupingutusi. Üldiselt tuleb nentida, et füüsilised ja verbaalsed rünnakud on jätkunud ning uurimine ja süüdistuste esitamine kulgeb aeglaselt. Piirkonna kõikides riikides on endiselt levinud katsed mõjutada avalik-õiguslike ringhäälinguorganisatsioonide sõltumatust. Samuti on levinud meedia läbipaistmatu rahastamine riiklikest ja eraõiguslikest allikatest ning moonutused reklaamiturul. Meediaõhustikku iseloomustavad lisaks sagedane poliitiline sekkumine ja keerukad omandisuhted, mis õõnestavad sõltumatut meediat jätkusuutlikkust. EL toetab endiselt kindlalt kohalikke kodanikuühiskonna organisatsioone, inimõiguste kaitsjaid, ajakirjanikke ja sõltumatuid meediakanaleid.

Lääne-Balkani riikides ja Türgis tuleb rohkem ja tõhusamalt tegeleda **lapse õiguste** rikkumise juhtumitega. Samuti peavad valitsused püüdma lahendada **puuetega inimeste, vähemuste** ja muude haavatavate rühmade diskrimineerimise probleemi. Lisaks tuleb teha rohkem jõupingutusi **soolise võrdõiguslikkuse** tagamiseks ning diskrimineerimise ja naistevastase vägivalda ennetamiseks ja selliste juhtumitega tegelemiseks. Lääne-Balkani riikides on tehtud edusamme lesbide, geide, biseksuaalide ning trans- ja intersooliste inimeste õiguste osas, aga

diskrimineerimisele ning eelkõige vihakõnele ja vägivald vastu astumiseks on tarvis teha veelgi rohkem. **Romad** seisavad endiselt silmitsi sotsiaalse tõrjutuse, marginaliseerumise ja diskrimineerimisega. Jätkata tuleb **vanglates valitsevate tingimuste** parandamist. Türgis kehtib erakorralise seisukorra lõpetamisest hoolimata enamik selle ajal võetud meetmetest, sealhulgas need, millega on kärbitud peamisi **menetlusõigusi**, nagu õigust kaitsele ja õigust tõhusale õiguskaitsevahendile.

d) Avaliku halduse reform

Avaliku halduse reform on tähtis, et parandada valitsemist kõikidel tasanditel. Reform hõlmab halduse kvaliteedi ja ametiasutuste aruandekohustuse parandamist, avaliku teenistuse professionaalsuse suurendamist ja depolitiseerimist, riigi rahanduse juhtimise usaldusväärsemaks muutmist ning kodanikele ja ettevõtetele kvaliteetsete teenuste tagamist. Lääne-Balkani riikides on selles valdkonnas tehtud mõõdukaid edusamme. Türgi avalikus teenistuses on toimunud tugev tagasilangus, mis on mõjutanud ka poliitika kavandamist ja vastutust. Selle põhjuseks on presidendi dekreetidega ette nähtud ulatuslikud ümberkorraldused avaliku halduse struktuuris ja avaliku teenistuse süsteemis.

Teataval määral on parandatud **poliitika kavandamist**, aga selleks, et tagada keskvalitsuste tugev kontroll kvaliteedi üle, on tarvis jõupingutusi jätkata. Poliitika, õigusaktid ja riiklikud investeeringud valmistatakse endiselt sageli ette ilma nende mõju hindamata ning ilma institutsioonide vahel ja avalikkusega konsulteerimata. Kõvasti tuleb tööd teha läbipaistvate ja tulemuslike **riigihangete** tagamiseks. Ressursside raiskamise, pettuste ja korruptsiooni vähendamiseks tuleb õigusaktid varakult ELi õigustikuga vastavusse viia ja juurutada tõhus riiklik **sisekontrollisüsteem**.

Enamikus riikides on tarvis muuta avalik teenistus **professionaalsemaks** ja pärssida liigset **politiseerimist**. **Riigihalduse struktuur** peaks tagama toimivad vastutusliinid. Enamik riike on teinud jõupingutusi kodanikele ja ettevõtjatele osutatavate **teenuste**, iseäranis e-teenuste parandamiseks, ent mitmesuguseid algatusi ja üldist avaliku halduse reformi tuleb omavahel paremini kooskõlastada.

Riigi normide ELi normidega vastavusse viimisel ja edaspidi ka ELi normide kohaldamisel tuleb arvesse võtta **piirkondlike ja kohalike omavalitsuste** rolli. Keskvalitsuse ning piirkondlike ja kohalike omavalitsuste vahel tuleb leida sobiv tasakaal, mis toetab kõige paremini reformide elluviimist ja kodanikele teenuste osutamist.

e) Ränne

Pagulaskriis ja ebaseaduslik ränne on olnud nii ELi kui ka Lääne-Balkani riikide ja Türgi jaoks suur väljakutse. Vahemere idaosa ja Lääne-Balkani rändeteede ääres tehtav koostöö on jätkunud. Endiselt on probleemiks rändajate ebaseaduslik üle piiri toimetamine ja inimkaubandus. Partnerriigid peaksid astuma täiendavaid samme oma normide täielikuks ühtlustamiseks ELi viisapoliitikaga.

ELi ja Türgi 2016. aasta märtsi avaldus⁴ annab endiselt konkreetseid tulemusi ning aitab vähendada ebaseaduslike ja ohtlike merereiside arvu ja päästa inimesid Egeuse merel. Ebaseaduslikult saabunute arv on 97 % väiksem kui enne avalduse jõustumist ning merel hukkunute arv on oluliselt vähenenud. Türgi õiguskaitseasutused on aruandeperioodil oma jõupingutusi süvendanud.

Türgi on jätkanud oma tähelepanuväärseid jõupingutusi ning **võtnud vastu enam kui 3,6 miljonit registreeritud Süüria pagulast** ja ligikaudu 370 000 muude riikide pagulast. EL

⁴ <https://www.consilium.europa.eu/et/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>.

on riiki selle ülesande täitmisel püsivalt toetanud. **Türgi pagulasrahastust**,⁵ mille kogueelarve on 6 miljardit eurot, toetab EL pagulaste ja vastuvõtivate kogukondade humanitaar- ja arenguvajaduste rahuldamist. Selle esimene 3 miljardi euro suurune osamakse on täielikult lepingutega kaetud. Tulemused on olnud selgelt nähtavad ja väga tõhusad: ligikaudu 1,6 miljonit pagulast saab hädaolukorra sotsiaalse turvavõrgu kaudu iga kuu rahaülekandeid, pagulastele on antud 5 miljonit esmatasandi tervishoiukonsultatsiooni ja rahalist toetust on saanud rohkem kui 494 000 koolis käiva lapse perekonnad. Praegu on käsil teise 3 miljardi euro suuruse osamakse rakendamine. Rahastu kujutab endast juhtivat koordineerimismehhanismi, mis võimaldab võtta kiiresti, tõhusalt ja tulemuslikult kasutusele ELi abi.

Lääne-Balkani riikides on sellel rändeteel ebaseaduslikult saabunute arvu 2017. aastal alanud langustrend aruandeperioodi jooksul jätkunud ja saabunute arv on vähenenud veel 35 % tänu riiklike jõupingutuste toetuseks võetud ELi koordineeritud reageerimismeetmetele. Selleks et varustada riigid rände haldamiseks paremate vahenditega, tuleb aga veelgi rohkem teha ning astuda muu hulgas samme piiride paremaks haldamiseks ja ebaseadusliku rände vähendamiseks. Bosniasse ja Hertsegoviinasse saabus 2018. aastal enam kui 20 000 pagulast ja rändajat. EL jätkab selle piirkonna toetamist, aidates suurendada partnerite suutlikkust rändevõogude haldamisel ning kehtestades varjupaigamenetlused, tagasisaatmismehhanismid ja teabevahetuse korra. Piirkonna viie riigiga on viidud lõpule läbirääkimised staatust käsitlevate kokkulepete üle. Need võimaldavad lähetada ELi välispiiriga külgnevatesse piirkondadesse Euroopa piiri- ja rannikuvalve täitevvolitustega rühmad, kes abistavad riiklikke piirivalveasutusi. Albaaniaga sõlmitud kokkulepe on jõustunud ja esimesed piirivalveametnikud on riiki lähetatud. Lääne-Balkani riigid peavad suurendama oma jõupingutusi, et lahendada oma kodanike poolt ELi liikmesriikidele esitatud põhjendamatute varjupaigataotluste probleem.

f) Majandus

Lääne-Balkani riigid ja Türgi seisavad endiselt silmitsi **suurte probleemidega**, mis ei võimalda neil oma majanduslikku potentsiaali täielikult ära kasutada. Ehkki viimastel aastatel on majanduskasv, uute töökohtade loomine ja sissetuleku suurenemine mõnevõrra kiirenenud, ei ole need riigid oma majandusstruktuuride reformimise ja konkurentsivõime parandamisega veel järje peale jõudnud. Nende majanduskeskkonda iseloomustab endiselt kõrge töötuse määr, eriti noorte seas, oskuste ja nõudluse mittevastavus, visalt püsiv mitteametlik majandus, ebasoodne ettevõtluskeskkond ja vähene innovatsioon.

Türgi majanduses toimunud tugev **tagasilangus** on jätkunud ja see on süvendanud muret riigi turumajanduse toimimise pärast. 2018. aastal halvenesid majandustingimused rahastamistingimuste järsu halvenemise tõttu. See tõi nähtavale aastate jooksul süvenenud nõrgad kohad makromajanduses. **Majanduse juhtimine on veelgi halvenenud** ja riigi sekkumine majandusse suurenenud. Türgi peab tagasilanguse suundumuse turureformide abil ümber pöörama.

Lääne-Balkani riikides on **investeerimiskliima** jäänud suuresti muutumatuks. Seda iseloomustavad õigusriigi põhimõtte vähene järgimine, riigiabi andmise ebapiisav kontrollimine, sügavalt juurdunud varimajandus, kehv juurdepääs rahastamisele ning nõrk piirkondlik integratsioon ja ühenduvus. Riigid sekkuvad endiselt majandusse ning see suurendab korruptsiooniohtu, sest avaliku sektori finantsjuhtimine ei ole piisavalt tugev ning

⁵ [Komisjoni 24. novembri 2015. aasta otsus C\(2015\) 9500](#), mis käsitleb liidu ja liikmesriikide tegevuse koordineerimist koordineerimisvahendi – Türgi jaoks mõeldud pagulasrahastu – kaudu; otsust on muudetud komisjoni 10. veebruari 2016. aasta otsusega C(2016) 855.

regulatiivses keskkonnas ja maksustamises tehakse sageli muudatusi. Taristut on hädasti tarvis ajakohastada ning investeeringud tuleks suunata konkreetsetesse projektidesse ja need peaksid vastama ELiga kokku lepitud prioriteetidele. Suuremad investeerimisotsused peaksid olema läbipaistvad ja hästi läbi mõeldud, nagu seda on otsused Lääne-Balkani investeerimisraamistiku kaudu rahastatavate ühenduvusprojektide kohta.

Lääne-Balkani riikide elatustaseme tõstmiseks on väga oluline tugevdada piirkondlikku integratsiooni. **Piirkondliku majandusala** loomine tugevdab konkurentsi ning võimaldab saavutada mastaabisäästu ja suurendada tootlikkust. Piirkondlik turg rajab teed piirkondadevahelisele kaubavahetusele ja muudab Lääne-Balkani riigid ligiõmbavamaks investeerimissihtkohaks. ELi normidel ja standarditel põhinev turgude integreerimine aitab luua võimalusi uute väärtusahelate väljaarendamiseks ja suurendab piirkonna atraktiivsust välismaiste, sealhulgas EList lähtuvate otseinvesteeringute tegemiseks. Paremad transpordi- ja energiaühendused kiirendavad piirkonna integreerimist üleeuroopalistesse võrkudesse, aitavad suurendada energiaturgude konkurentsivõimet ja arendada kogu piirkonnas majanduskoridore. Transpordiühenduse leping, mille on nüüd ratifitseerinud kõik selle osalised, toetab ja edendab ühendatust käsitleva tegevuskava rakendamist. Digiruumi loomine ja tööturgude parem integreerimine aitavad pakkuda uusi võimalusi ka piirkonna noortele.

Aprillis 2019 sõlmiti uus piirkondlik rändluskokkulepe, mis toob piirkonna elanikele ja ettevõtjatele märkimisväärset kasu. Kokkuleppe alusel kärbitakse alates 2019. aasta juulist järk-järgult rändlustasu (25 % andmeedastuse ja telefonikõnede jaehinda ning 33 % sõnumite jaehinda) ning alates 2021. aasta juulist rändlustasu enam ei nõuta. Piirkonna mobiilsideteenuste abonendid saavad täielikult kasutada oma riigisisese paketi eeliseid ja seda ilma lisakuludeta, kui nad kasutavad rändlusteenuseid Lääne-Balkani riikides. Kokkulepe rajab ühtlasi teed sellise tegevuskava ettevalmistamisele, millega vähendatakse rändlustasusid Lääne-Balkani riikide ja ELi vahel. Nii on ette nähtud Lääne-Balkani riikide **digitaalarengu tegevuskavaga**.

EL on endiselt Lääne-Balkani riikide suurim kaubanduspartner nii impordi (73,5 %) kui ka ekspordi (80,6 %) osas. ELi ettevõtted on piirkonnas suurimad investorid, kellelt pärineb 73 % välismaistest otseinvesteeringutest, ning seega on nad majanduskasvu suurendamise ja töökohtade loomise peamised välised edendajad. Väga tähtis on **tugevdada piirkonna vastupanuvõimet**, et tagada igasuguse välismaistest allikatest rahastatava majandustegevuse sidusus ELi väärtuste, normide ja standarditega, eelkõige sellistes olulistes valdkondades nagu õigusriik, riigihanked, keskkond, energeetika, taristu ja konkurents. Lääne-Balkani riikides on laienenud **Hiina äri- ja investeerimistegevus** ja see võib piirkonnale põhimõtteliselt uusi võimalusi avada, aga selliseid investeeringuid tehakse väga sageli sotsiaal-majandusliku ja rahalise jätkusuutlikkuse ja ELi riigihankenormide seisukohast hooletult ning need võivad põhjustada suure võlakoormuse ning strateegiliste varade ja vahendite kontrolli ülemineku. See tähendab, et partnerriiigid peaksid täielikult rakendama ELiga sõlmitud stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingute sätet ja mõtet ning seadma oma tegevuses esikohale ühinemisprotsessi asjaomastes läbirääkimispeatükkides ette nähtud reformid. EL peaks neid reforme kindlakäelisemalt suunama ning võtma neid arvesse tulevastes läbirääkimisraamistikes.

EL toetab Lääne-Balkani riikide ja Türgi majanduse paremat juhtimist iga-aastase **majandusreformi programmi protsessi** kaudu. Sellest protsessist, mis on ELi liikmeks saamiseks valmistumise lahutamatu osa, on saanud konkurentsivõime suurendamiseks ning majanduskasvu ja töökohtade loomiseks kavandatavate makromajanduslike ja struktuurireformide väljatöötamise ja rakendamise peamine vahend. See aitab tugevdada pikaajalist jätkusuutlikku majanduskasvu ja lähenemisprotsessi, hõlbustab poliitika sõnastamist ja võimaldab teha edusamme ühinemiseks vajalike majanduskriteeriumide

täitmise suunas. Suuremat tähelepanu tuleb pöörata vastutustunde suurendamisele, et ette nähtud reforme paremini rakendada.

Lääne-Balkani riikide demograafiliste probleemidega toimetulekuks on oluline nende majandusarengut tugevdada ja tööhõivet suurendada. Neid riike iseloomustab suur väljaränne ja madal sündimus. Kui majandust ja demokraatlikku juhtimist üldisemalt tugevdada ei õnnestu, siis need probleemid jätkuvad ning nendega kaasneb rahulolematuse, eriti noorte suureneva rahulolematuse ja ajude äravoolu oht.

g) Piirkondlik koostöö ja heanaaberlikud suhted

ELi laienemispoliitika raames tuleb jätkata stabiilsuse toetamist. Seetõttu ei saa ega kavatse EL lubada **kahepoolsete vaidluste** ega nendest tuleneda võiva ebastabiilsuse levikut oma territooriumile. Enne mõne riigi ühinemist tuleb leida ja rakendada lõplikud ja siduvad lahendused, mis aitavad toetada piirkonna stabiilsust. Põhja-Makedoonia ja Kreeka vahel saavutatud ajalooline kokkulepe, millega lahendati 27 aastat kestnud vaidlus nimeküsimumes, on leppimisprotsessi eeskujuks nii Lääne-Balkani piirkonnale kui ka kaugematele aladele. Ent kogu piirkonnas on siiski hädasti tarvis teha veelgi rohkem tugevaid ja veenvaid jõupingutusi. Priština ja Belgradi suhted on halvenenud. Seda näitab eelkõige Kosovo otsus rikkuda Kesk-Euroopa vabakaubanduslepingut ja kehtestada Serbiast ning Bosniast ja Hertsegoviinast imporditavatele kaupadele 100 % suurused tollitariifid. Tegemist on viimase provokatsiooniga poolte vahelisest pikemast seeriast. Kosovo peab oma otsuse kiireimas korras tühistama ja kõik pooled peavad hoiduma edasistest väljakutsuvatest sammudest. Tungivalt on tarvis teha edusamme ELi vahendusel toimivas dialoogis Serbia ja Kosovo vaheliste suhete täielikuks normaliseerimiseks, mille tulemuseks peaks olema ulatusliku õiguslikult siduva normaliseerimisleppe sõlmimine ja rakendamine.

Heanaaberlikud suhted ja piirkondlik koostöö on stabiliseerimis- ja assotsieerimis- ning laienemisprotsessi olulised koostisosad. Kohustusele tugevdada heanaaberlikke suhteid, piirkonna stabiilsust ja vastastikust koostööd on andnud uut hoogu Sofia tippkohtumine. Jätkatud on korrapäraseid valitsustevahelisi kontakte ning tehnilist dialoogi ja koostööd nii kahepoolset kui ka piirkondlikul tasandil, aga teha tuleb veelgi rohkem, ja seda eriti kõige tundlikemates valdkondades. Piirkondlikku koostööd tuleks tugevdada eelkõige sõjakuritegude uurimisel. Muu hulgas tuleks teha leppimisalgatusi, näiteks moodustada nn piirkondliku tõe komisjon (*regional truth commission* (RECOM)). Samuti tuleks aktiivsemalt tegeleda teadmata kadunud isikute probleemiga. Selles valdkonnas on suur samm edasi piirkondliku raamtegevuskava vastuvõtmine. Vältida tuleks avaldusi või tegevust, millel on negatiivne mõju heanaaberlikele suhetele. ELis ei ole kohta vaenu õhutavale retoorikale või sõjakurjategijate ülistamisele.

Jätkunud on **piirkondlik koostöö**, milles on oluline roll ühendatust käsitleval ELi tegevuskaval. Eelkõige on selle raames rakendatud piirkondliku majandusala tegevuskava, arendatud transpordi- ja energiavõrke, rakendatud digitaalarengu tegevuskava ning viidud piirkondliku noorte koostööameti toetusel ellu noortele suunatud liikuvusprojekte. Programmi „Erasmus+“ raames on jätkatud kultuuridevahelise dialoogi edendamist kõrghariduse vallas ja noorte hulgas. Stabiilsust ja koostööd on aidanud edendada ka Kagu-Euroopa koostööprotsess ja muud piirkondlikud algatused. Mõningaid edusamme on tehtud kohapealsete ühenduvusprojektide elluviimisel. Piirkondlikest kokkulepetest ja lubadustest tulenevate kohustuste täitmiseks ning nende kokkulepete ja lubaduste toimima panemiseks tuleb siiski veel kõvasti pingutada. Muu hulgas tuleb rakendada 2015. aastal kokku lepitud ühenduvusreformi meetmed. Piirkonna ühenduvus- ja keskkonnaprioriteedid nõuavad eelkõige tugevat koostööt ümberkaudsete liikmesriikidega, sealhulgas ELi Aadria ja Joonia mere piirkonna ELi strateegia rakendamise kaudu. Kõik Lääne-Balkani partnerid peavad

saama täies ulatuses ja kaasavalt osaleda piirkondliku koostöö algatustes ja üritustel. Piirkondlikku koostööd ei saa üldjuhul väljastpoolt peale suruda ja see peaks aktiivsemalt lähtuma piirkonna riikidest, kes peavad täielikult pühenduma stabiilsuse tagamisele, leppimise saavutamisele ja suuremate majanduslike võimaluste loomisele.

Tuginedes deklaratsioonile, millele kirjutati alla 2019. aasta veebruaris toimunud ministrite kohtumisel puhtale energiale ülemineku küsimustes, on Lääne-Balkani riikidel nüüd suurepärased võimalused hakata oma piirkonnas edendama **rohelist tegevuskava**, mille raames tegeletakse keskkonnaküsimustega alates jäätmete kõrvaldamisest ja õhusaastest ning lõpetades suuremate probleemidega, nagu kliimamuutused. See tuleks vahetult kasuks sealsete riikide elanike tervisele ja heaolule, muudaks piirkonna ka investorite ja turistide jaoks ligitõmbavamaks ning vallandaks keskkonnasäästliku majanduskasvu ja ringmajanduse märkimisväärse potentsiaali.

Oluline on säilitada edu, mis on seni saavutatud **ÜRO juhitavates läbirääkimistes Küprose konflikti üle**, ning jätkata ettevalmistusi sellise lahenduse leidmiseks, mis oleks õiglane, terviklik ja elujõuline, ka välisaspektides. Ülimalt oluline on seejuures Türgi jätkuv pühendumus ja tema panus ÜRO raamistikus toimuvatesse läbirääkimistesse õiglase, tervikliku ja elujõulise lahenduse leidmiseks Küprose küsimuses. Türgi peab kiiremas korras täitma oma kohustuse rakendada täielikult ELi ja Türgi assotsieerimislepingu lisaprotokoll ning teha edusamme suhete normaliseerimisel Küprose Vabariigiga. Komisjon kutsub Türgit hoiduma igasugustest ähvardustest, pingete tekitamisest või tegevusest, mis kahjustab heanaaberlikke suhteid ja vaidluste rahumeelset lahendamist. Komisjon rõhutab, et kõigil ELi liikmesriikidel on suveräänsed õigused. See tähendab muu hulgas õigust sõlmida kahepoolseid lepinguid ning uurida ja kasutada loodusvarasid vastavalt ELi õigustikule ja rahvusvahelisele õigusele, sealhulgas ÜRO mereõiguse konventsioonile.

h) Ühinemiseelse finantsabi andmine järgmises mitmeaastases finantsraamistikus

Komisjon on esitanud järgmise mitmeaastase finantsraamistiku (2021–2027) raames ettepaneku **ühinemiseelse abi rahastamisvahendi (IPA III)**⁶ kohta. Ettepanekus on sätestatud kindel poliitikast juhitud käsitlus, mille kohaselt **tuleb vahendist abi anda strateegilisemalt ja dünaamilisemalt** ning millega on vahendi keskmesse koondatud ELi liikmeks saamise põhinõuded. Kavandatud ühinemiseelse abi rahastamisvahendist antav ELi rahaline abi oleks endiselt suunatud olulisematele prioriteetidele ning vahend aitaks reformide toetamist veelgi võimendada ja partnereid liidu väärtustele ja standarditele lähemale tuua. Uus IPA III peaks tasakaalustama sisemist tulemuslikkust, stimuleerima edukaid partnereid ja tagama tasakaalustatud viisil, et kõik partnerid saavad toetusest õiglase osa. Niimoodi aidatakse neil reformipüüdlustes edasi minna.

Käesoleval aastal on **Lääne-Balkani investeerimisraamistiku** 10. aastapäev. See komisjoni juhitud edukas koostöö- ja koordineerimisplatvorm ühendab rahvusvahelisi ja riiklikke finantseerimisasutusi ning kahepoolseid rahastajaid ja abisaajaid. Aastate jooksul on see aidanud ette valmistada ja rahastada olulisi taristuprojekte Lääne-Balkani riikides nii ühenduvuse valdkonnas kui ka keskkonna- ja sotsiaalsektoris. EL on eraldanud ühinemiseelseteks rahastamisvahenditeks 925 miljonit eurot, millega on seni võimendatud 5,4 miljardi euro väärtuses allkirjastatud laene ja hinnanguliselt enam kui 18 miljardi euro väärtuses investeringuid. Koosõlas Lääne-Balkani strateegiaga on kavas Lääne-Balkani investeerimisraamistikku strateegiliselt ja rahaliselt veelgi laiendada.

⁶ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus, millega luuakse ühinemiseelse abi rahastamisvahend (IPA III) ([COM\(2018\) 465 final](#)).

III. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

ELi laienemisprotsess rajaneb kindlaksmääratud kriteeriumidel, **õiglasel ja rangel tingimuslikkusel ning saavutustel põhineva hindamise** põhimõttel. ELiga ühinemiseks tuleb keerukas keskkonnas viia ellu kompleksseid reforme ja seda eesmärki on võimalik saavutada vaid pikema aja jooksul.

Lähtudes eeltoodud analüüsist ja lisas riikide kohta esitatud kokkuvõttest, esitab komisjon järgmised järeldused ja soovitused.

I

1. Usaldusväärne laienemispoliitika tähendab kogu Euroopas **geostrateegilist investeringut rahusse, stabiilsusse, julgeolekusse ja majanduskasvu**. See on ka lahutamatu osa laiemast strateegiast, mille eesmärk on saavutada aastaks 2025 tugevam liit. ELi ja selle liikmeks pürgivate partnerite ees terendavad ühised võimalused, aga ka sellised probleemid nagu ränne, organiseeritud kuritegevus ja terrorism. Asjaomaste riikide ettevalmistamine liikmeks saamise nõuete täitmiseks on ka edaspidi üks **ELi tähtsamatest poliitilistest prioriteetidest**.
2. **Türgi** on jätkuvalt Euroopa oluline partner mitmes ühist huvi pakkavas valdkonnas. Komisjoni 2018. aasta veebruaris vastu võetud Lääne-Balkani riikide strateegia andis piirkonnas uut hoogu ning suurendas seal ELi ja liikmesriikide kaasatust. Siiski kasutavad asjaomased riigid seda ajaloolist võimalust erineval määral. **Albaania ja Põhja-Makedoonia** on võimalusest kinni haaranud ning viinud edukalt ellu reforme, eelkõige nõukogu 2018. aasta juuni järeldustes ühehäälselt kindlaksmääratud valdkondades. **Montenegro ja Serbia** peavad otsusekindlamalt tegutsema ja suurendama kõige olulisemates valdkondades oma jõupingutusi. **Bosnia ja Hertsegoviina**l esineb mitmeid struktuurseid probleeme. Komisjoni arvamuses riigi ELiga ühinemise taotluse kohta on esitatud terviklik reforme käsitlev tegevuskava, andes nii riigi ELiga integreerumise protsessile uut hoogu. **Kosovo** peaks keskendama oma poliitilise tähelepanu taas Euroopa suunas liikumisele.
3. Protsessi edendamiseks peavad kandidaatriigid esmajärjekorras kiiremini saavutama **reaalseid ja kestlikke tulemusi kõige olulisemates küsimustes**, mida kajastab põhimõte „põhiküsimused kõigepealt“: õigusriik, kohtureform, korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse vastane võitlus, julgeolek, põhiõigused, demokraatlike institutsioonide toimimine ja avaliku halduse reform, samuti majandusareng ja konkurentsivõime. Lääne-Balkani riigid peavad ka kiiremas korras tegema edusamme leppimise, heanaaberlike suhete ja piirkondliku koostöö vallas, võttes eeskujuna Põhja-Makedoonia ja Kreeka vahel saavutatud ajaloolisest kokkuleppest.
4. EL on pikka aega toetanud Lääne-Balkani riikide väljavaateid saada ELi liikmeks ja toetuse jätkumist kinnitati uuesti ka eelmisel aastal. Komisjoni Lääne-Balkani riikide strateegia kohaselt ei täida ükski asjaomane riik praegu liikmeks saamise kriteeriume. Nende täitmiseks on vaja aastaid rasket ja intensiivset tööd ning tulemusi. Ka liit ise peaks enne laienemist tugevamaks ja kindlamaks muutuma⁷. Siiski annab kõigi riikide **kindel ja**

⁷ Just seetõttu on komisjon esitanud kooskõlas ühtsema, tugevama ja demokraatlikuma Euroopa saavutamise tegevuskavaga mitu algatust, mille eesmärk on parandada kehtivate aluslepingute alusel 2025. aastaks Euroopa Liidu demokraatlikku, institutsioonilist ja poliitilist raamistikku.

usutav liiduga ühinemise perspektiiv äärmiselt olulise tõuke muutusteks, toetab leppimist ja stabiilsust piirkonnas ning edendab ELi väärtusi, norme ja standardeid. EL peab pidama kinni oma kohustustest ning reageerima selgelt ja positiivselt objektiivsetele tulemustele, mida riigid seatud tingimuste täitmisega seoses on saavutanud. See on strateegiline investering nii piirkonna tulevikku kui ka ennekõike ELi enda poliitilistesse ja majandushuvidesse.

5. EL on Lääne-Balkanil jätkuvalt peamine majanduskasvu suurendamise ja töökohtade loomise väline tõukejõud. Riigi edu tagab igasuguse välismaistest allikatest rahastatava majandustegevuse sidusus ELi väärtuste, normide ja standarditega, eelkõige sellistes valdkondades nagu õigusriik, konkurents, riigihanked, keskkond, energeetika ja taristu. **Hiina äri- ja investeerimistegevuse laienemine** piirkonnas võib põhimõtteliselt pakkuda uusi võimalusi, aga selliseid investeringuid tehakse sotsiaal-majandusliku ja rahalise jätkusuutlikkuse seisukohalt väga sageli hooletult. Seega on väga oluline, et partnerriigid rakendavad eespool nimetatud valdkondades täielikult ELiga sõlmitud stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingute mõtet ja konkreetseid sätteid ning seavad oma tegevuses esikohale ühinemisprotsessis ette nähtud asjakohased reformid.

II

6. **Türgi** on endiselt Euroopa Liidu oluline partner ühist huvi pakkuvates valdkondades alates rändest ja terrorismivastasest võitlusest ning lõpetades energeetika, transpordi ja kaubandusega. Üldasjade nõukogu 2018. aasta juuni järeldustes on märgitud, et praegustel tingimustel on Türgi ühinemisläbirääkimised seiskunud ning kaaluda ei saa ühegi uue peatüki avamist ega sulgemist. Selle hinnangu aluseks olevad asjaolud ei ole muutunud. Kuigi Türgi valitsus on korduvalt kinnitanud oma soovi ELiga ühineda, ei ole seda eesmärki asjakohaste meetmete ja reformidega toetatud ning ELi tõsisele murele õigusriigi, põhiõiguste ja kohtusüsteemiga seotud negatiivse arengu pärast ei ole reageeritud.

Pärast erakorralise seisukorra lõpetamist 2018. aasta juulis lisas Türgi kehtivatesse õigusaktidesse paljud erakorralise seisukorra ajal kehtestatud piiravamad sätted. Uue presidentaalse valitsemisüsteemiga kaotati mitu varem kehtinud kontrolli- ja tasakaalustussüsteemi komponenti. See on kaasa toonud haldusasutuste ja kohtusüsteemi politiseerimise.

2018. aasta juunis toimunud presidendi- ja parlamendivalimisi ning 2019. aasta märtsi kohalikke valimisi iseloomustas suur valimisaktiivsus. Valijatel oli reaalne võimalus oma valik teha, aga kandidaatidel ei olnud ilmselgelt võimalik võrdsetel ja õiglastel tingimustel kandideerida. Valitseval erakonnal olid teiste ees märkimisväärsed eelised ning selle kandidaadid ja tegevus leidsid valitsusmeelsetes avalik-õiguslikes ja eraõiguslikes meediakanalites laialdast kajastust. Pärast kohalikke valimisi kuulutas kõrgeim valimisnõukogu neli Türgi kaguosas valitud linnapead ja omavalitsusnõukogude liiget ametisse astumiseks kõlbmatuks, ehkki nende kandidatuur oli enne valimisi kinnitatud. Samuti tühistas valimisnõukogu Istanbuli linnapea valimiste tulemuse ja määras uute valimiste toimumise ajaks 23. juuni. Kõrgeima valimisnõukogu otsused korraldada Istanbulis uued valimised ning nimetada riigi kaguosas konkreetsete omavalitsuste etteotsa valimistel teisele kohale jäänud kandidaadid tekitavad tõsist muret valimisprotsessi õiguspärasuse ja terviklikkuse pärast ning selle pärast, kas

valmisnõukogu saab pidada poliitilisest survest sõltumatuks institutsiooniks. Need otsused on vastuolus demokraatliku valimisprotsessi olulisima eesmärgiga järgida rahva tahet.

Tugev tagasimineku on toimunud väljendus-, kogunemis- ja ühinemisvabaduse valdkonnas. Türgi peab tõhustama põhiõiguste kaitset ning võtma vastu ja viima ellu kohtusüsteemi põhjalikud ja veenvad reformid, et tagada selle sõltumatus.

Ka Türgi majanduses on jätkunud tugev tagasilangus, mis on süvendanud muret riigi turumajanduse toimimise pärast. Riigi vääringule avalduva tugeva surve tõttu võtsid Türgi ametiasutused mitmesuguseid poliitikameetmeid, mis on turgude toimimist negatiivselt mõjutanud. Ettevõtluskeskkonna parandamiseks on küll võetud positiivseid meetmeid, kuid õigusriigi põhimõtte järgimisega seotud kaalutlused on investoreid eemale peletanud.

ELi-Türgi 2016. aasta märtsi avaldus annab endiselt tulemusi ja mõlemad pooled jätkavad selle rakendamist. Alates avalduse jõustumisest on ebaseaduslik liikumine Türgist ELi vähenenud ja Türgi tugevad jõupingutused on seda trendi toetanud. Türgi on jätkanud oma väljapaistvaid püüdlusi anda enam kui 3,6 miljonile Süüria pagulasele ja ligikaudu 370 000-le muude riikide pagulasele suures mahus humanitaarabi ja toetust. Türgi ja EL on edasi arendanud Türgi pagulasrahastu raames tehtavat tulemuslikku koostööd. 2019. aasta maiks oli EL eraldanud 6 miljardit eurot, millest rahastatakse üle 80 projekti.

Türgi on avaldanud heameelt uute jõupingutuste üle, mida ÜRO on teinud sidusrühmadega konsulteerimisel eesmärgiga alustada võimaluse korral uuesti läbirääkimisi Küprose küsimuses. Oluline on säilitada edu, mis on seni Küprose konflikti üle ÜRO juhtimisel peetavates läbirääkimistes saavutatud, ning jätkata ettevalmistusi sellise lahenduse leidmiseks, mis oleks õiglane, terviklik ja elujõuline ning seda ka välisaspektides. Türgi jätkuv pühendumus ja tema panus läbirääkimistesse on seejuures väga oluline.

Pinged, mis on seotud Küprose ranniku lähedal süsivesinike uurimise väljavaadetega, on piirkonnas suurenenud, sest Türgi on oma tegude ja avaldustega seadnud kahtluse alla Küprose Vabariigi õiguse kasutada oma majandusvööndis asuvaid süsivesinikuvarusid. 2019. aasta mais läkitas Türgi Küprose Vabariigi majandusvööndisse puurimisplatvormi, mida saatsid sõjalaevad. Sellega kallas ta ainult õli tulle. Komisjon tuletab uuesti meelde Euroopa Nõukogu 2018. aasta märtsi avaldust, milles mõisteti karmilt hukka Türgi jätkuv ebaseaduslik tegevus Vahemere idaosas ja Egeuse merel. Avalduses tuleb ka meelde Türgi kohustust järgida rahvusvahelist õigust ja kanda hoolt heanaaberlike suhete eest ning kutsuti Türgit austama Küprose suveräänseid õigusi uurida ja kasutada oma maavarasid kooskõlas ELi ja rahvusvahelise õigusega. 2019. aasta märtsis kutsus EL Türgit hoiduma igasugusest ebaseaduslikust tegevusest, mis kutsuks esile ELi asjakohase ja Küprosega täielikult solidaarse reaktsiooni.

Türgi peab kiiresti täitma oma kohustuse rakendada täielikult ja mittediskrimineerivalt ELi-Türgi assotsieerimislepingu lisaprotokoll ja kaotama kõik kaupade vaba liikumise piirangud, sealhulgas piirangud otsesele transpordiühendusele Küprosega. Kahepoolsete suhete normaliseerimisel Küprose Vabariigiga ei ole edasi liigutud.

Kreekaga on jätkunud operatiivkoostöö rände valdkonnas, ent pinged Egeuse merel ja Vahemere idaosas on õnestanud piirkonna stabiilsust ja julgeolekut. Türgi on korduvalt ja üha sagedamini rikkunud Kreeka ja Küprose territoriaalvete ja õhuruumi puutumatus. Kahepoolsed suhted mitme ELi liikmesriigiga, eriti Austria, Saksamaa ja Madalmaadega, on paranenud.

7. **Montenegro** alustas 2018. aastal läbirääkimisi veel kahe peatüki üle, mis tähendab, et kokku on praegu avatud 32 peatükki, millest kolm on ajutiselt suletud. Üldine prioriteet ja

järgmine teetähis on 23. ja 24. peatükis seatud õigusriigi valdkonna vahekriteeriumide täitmine. Pärast enam kui viis aastat selle saavutamiseks tehtud tööd on Montenegro saavutanud valdkonna õigus- ja institutsioonilise raamistiku reformimisel esialgseid tulemusi. Kui vahekriteeriumid on täidetud, annab sulgemiskriteeriumide kehtestamine ELile võimaluse näha selgelt ette õigusriigi toimimisega seotud nõuded, mille Montenegro peab enne asjaomaste peatükkide sulgemist täitma. Montenegro saab sellesse uude ühinemisprotsessi etappi liikuda pärast seda, kui ta on kõrvaldanud puudused eelkõige sellistes olulistest valdkondades nagu meediavabadus ning võitlus korrupsiooni ja inimkaubanduse vastu. Õigusriiki käsitlevates peatükkides tehtud edusammudest sõltub jätkuvalt läbirääkimiste üldine tempo.

Montenegro poliitiline maastik on endiselt polariseerunud ja opositsioon on alates 2016. aasta sügisel toimunud valimistest jätkanud oma laialdast boikotti parlamendis. Korrupsiooni- ja erakondade ebaseadusliku rahastamise väidete esitamine 2019. aasta alguses tõi kaasa kodanike rahumeelsed meeleavaldused. Kõik erakonnad vastutavad selle eest, et poliitiline debatt parlamendis uuesti algaks. Valimisalaste ja muude õigusaktide reformimiseks loodud ajutine parlamendikomisjon peab veel erakondadeülese dialoogi kaudu tulemusi näitama. Hästi on edasi liigutud poliitika kavandamisel, teenetepõhise värbamise juurutamisel ja riigihalduse struktuuri ratsionaliseerimisel. Avaliku teenistuse depolitiseerimine on iseäranis keeruline, eriti kohalikul tasandil. Riik on tugevdanud rände- ja varjupaigaküsimuste õigusraamistikku. Montenegro majanduse kiire kasv on jätkunud, kuid riigivõlg on jõudnud uuele rekordtasemele. Erasektori arengut on piiranud ettevõtluskeskkonna ja kohtusüsteemi kitsaskohad ning ulatusliku mitteametliku majanduse püsimine. See peegeldub õigusriigi põhimõtte järgimise ja turukonkurentsi eest vastutavate peamiste riiklike institutsioonide kehvast rakendamissuutlikkusest.

8. **Serbia** alustas aruandeperioodil läbirääkimisi nelja peatüki üle, mis tähendab, et kokku on praegu avatud 16 peatükki, millest kaks on ajutiselt suletud. Edusammud õigusriigi põhimõtte järgimisel ning suhete normaliseerimisel Kosovoga on kõige tähtsamad ja nendest sõltub jätkuvalt läbirääkimiste üldine tempo. Serbia peab märkimisväärselt kiirendama õigusriigi reforme, eriti seoses kohtusüsteemi sõltumatuse, korrupsioonivastase võitluse, meediavabaduse, sõjakuritegude riigisisese menetlemise ja organiseeritud kuritegevuse vastase võitlusega, kui ta soovib säilitada ELiga ühinemise läbirääkimistel üldise tasakaalu.

Serbia poliitilist olukorda iseloomustab järjest enam polariseerumine ja üha vähem jäetakse ruumi erinevatele poliitilistele seisukohtadele. Kiiresti on vaja luua rohkem ruumi erakondadevahelisele debatile, et saavutada laialdane Euroopa-meelne konsensus, mis on riigi ELi suunas liikumisel ülimalt oluline. Mitu opositsioonierakonda hakkas parlamenti märtsis 2019 boikoteerima. Valitseva koalitsiooni parlamentaarsed tavad tõi kaasa seadusandliku arutelu ja õigusliku kontrolli taandarengu ning kahjustasid järelevalvet täitevvõimu üle. Pärast ühe opositsioonierakonna liidri ründamist algasid Belgradis 2018. aasta detsembris igapäevased valitsusevastased meeleavaldused. Kuigi üldiselt ei tehtud väljendusvabaduse vallas edusamme, siis uus meediastrateegia on koostatud läbipaistval ja kaasaval viisil. Nüüd tuleb see kiiresti vastu võtta ja seda rakendada hakata, võttes arvesse selles valdkonnas esinevaid märkimisväärsed probleeme. Teatavat edu saavutati kodanikele teenuste osutamise vallas, kuid jõupingutusi tuleb teha avaliku halduse professionaalseks muutmiseks ja depolitiseerimiseks. Keskse tähtsusega on vajadus suurendada Serbia suutlikkust meelitada ELiga seotud küsimustega tegelevatesse haldusasutustesse kvalifitseeritud tööjõudu ja seda seal tööl hoida. Käimas on põhiseaduse reform, mille aluseks on 2018. oktoobri projekt, mida rahastab valitsus. Reformi eesmärk on eelkõige tugevdada kohtute sõltumatuse kaitsemeetmeid kooskõlas Euroopa

standarditega. Majandusreformid on toonud tulemusi, eriti makromajandusliku stabiliseerimise seisukohast. Hinnasurve on endiselt tagasihoidlik ja tööturunäitajad on paranenud. Kuid avaliku halduse, maksuameti ja riigi osalusega ettevõtete olulised struktuurireformid on edenenud aeglaselt. Erasektoris on raskusi õigusriigi põhimõtte järgimisel ja ausa konkurentsi tagamisel. Serbia jätkas märkimisväärselt panustamist ELi saavutate segarändevoogude haldamisse.

Üldiselt on Serbia jätkuvalt osalenud ELi vahendusel Priština peetavas dialoogis, hoolimata Kosovo kehtestatud tollitariifidest. Serbia peab tegema edasisi märkimisväärsed jõupingutusi ja aitama eelkõige oma rahvusvahelistes suhetes kaasa soodsa keskkonna loomisele Kosovoga laiaulatusliku õiguslikult siduva kokkuleppe sõlmimiseks. Selline kokkulepe tuleb kiiresti sõlmida ja see on väga oluline, et Serbia ja Kosovo saaksid Euroopa teel edasi liikuda.

- 9. Põhja-Makedoonia** on olnud ELi ja NATO integratsiooni strateegilise eesmärgi poole pürgimisel väga edukas. Riik on näidanud üles sihikindlust ELiga ühinemise suunas edasi liikuda ning saavutanud konkreetseid ja kestlikke tulemusi, eriti seoses nõukogu 2018. juuni järeldustes ühinemisläbirääkimiste alustamiseks seatud tingimustega. Valitsus ja järk-järgult ka opositsioon on näidanud aruandeperioodi jooksul järjepidevalt üles poliitilist tahet edasi liikuda ning hoolimata poliitilistest probleemidest on üldises mõtteviisis toimunud positiivne muutus. Struktuurireformide kestlikkus on pikaajaline protsess ja nõuab pidevat tööd. Asjakohaseid seadusandlikke muudatusi on nendes valdkondades tehtud enamasti kaasaval ja läbipaistval viisil, kaasates opositsiooni, kodanikuühiskonda ja rahvusvahelisi partnereid. Esimesed konkreetset tulemusi on saavutatud kohtusüsteemi sõltumatuse tugevdamisel ning korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevusega seotud juhtumite, sealhulgas kõrge tasandi juhtumite uurimisel, nende eest süüdistuste esitamisel ja süüdi mõistmisel. Neid jõupingutusi tuleb pidevalt ja läbipaistval viisil jätkata, et tagada kohtuvõimu professionaalsus ja erapooletus. Riiklik korruptsiooni ennetamise komisjon on astunud olulisi samme võitlemaks proaktiivselt selliste korruptsioonijuhtumite vastu, millesse on segatud poliitilise spektri kõrgeid ametnikud. Luure- ja julgeolekuteenistuste valdkonnas on koostöös NATO ja strateegiliste partneritega kehtestatud kaitsemeetmed, et vältida tõsiste minevikuprobleemide kordumist. On tehtud jõupingutusi avaliku halduse professionaalsemaks muutmisel ning riiklik korruptsiooni ennetamise komisjon on võtnud meetmeid väidetavate poliitilistel kaalutlustel ametisse nimetamiste küsimuses. Üldiselt on kontrolli- ja tasakaalustussüsteem taastatud ning see tugevdab riigis demokraatiat ja õigusriigi toimimist. 21. aprillil ja 5. mail 2019 toimunud presidendivalimised viidi läbi rahumeelses õhkkonnas ja läbipaistval viisil. Kreekaga saavutatud ajalooline kokkulepe tegi lõpu pikale veninud vaidlusele ja on leppimisprotsessis eeskujuks nii Lääne-Balkani piirkonnas kui ka mujal. Komisjon loodab jätkata Bulgaariaga sõlmitud sõpruslepingu rakendamist. Pärast aastatepikkust seisakut oli majanduskasv 2018. aastal 2,7 % ning tööpuudus vähenes jätkuvalt, kuigi on endiselt suur. Valitsus võttis vastu tulu maksustamise ja pensionisüsteemi reformid ja rakendas täiendavaid meetmeid riigi rahanduse juhtimise parandamiseks ja läbipaistvuse suurendamiseks. Siiski pärsivad kohalike ettevõtete konkurentsivõimet ja integreerumist rahvusvahelistesse väärtusahelatesse oskusteabe nappus, ettevõtluskeskkonda mõjutavad struktuursed probleemid ja puudulik investeerimine taristusse.

Võttes arvesse märkimisväärsed edusamme ja asjaolu, et nõukogu 2018. aasta juuni järeldustes ühehäälselt kindlaksmääratud tingimused on täidetud, soovib komisjon nõukogul alustada Põhja-Makedooniaga ühinemisläbirääkimisi. Riigi pidevate hoogsate reformide toetamiseks kasutaks komisjon kohtusüsteemi ja põhiõigusi ning õigus-,

vabadus- ja turvalisusküsimusi käsitlevate läbirääkimispeatükkide puhul jõulisemat lähenemisviisi.

- 10. Albaania** on jätkanud häid edusamme ja näidanud jätkuvat sihikindlust ELiga ühinemise suunas edasi liikuda. Ta on saavutanud pidevalt polariseerunud poliitilises õhkkonnas konkreetseid ja kestlikke tulemusi, eriti seoses nõukogu 2018. juuni järeldustes ühinemisläbirääkimiste alustamiseks seatud tingimustega. Opositsioonierakonnad, mille esindajate enamik loobus 2019. aasta veebruaris oma parlamendiliikme mandaadist, peaksid hakkama uuesti osalema demokraatlikes institutsioonides ja ühinema laialdase Euroopa-meelse konsensusega. Kohtureformi rakendamine jätkub ning on üldiselt olnud edukas. See on loonud aluse sektori märkimisväärseks tugevdamiseks, iseseisvuse kindlustamiseks ning erapooletuse, professionaalsuse ja aruandekohustuse edendamiseks. Kõikide kohtunike ja prokuröride ümberhindamisel on saavutatud konkreetseid tulemusi. Samuti on jätkunud kohtusüsteemi institutsiooniline ümberkorraldamine. Kohtusüsteemi sõltumatuks juhtimiseks loodi uued organid, mistõttu tuli luua ka organiseeritud kuritegevuse ja korrupsiooni vastu võitlemisele spetsialiseerunud kohtu- ja uurimisasutused. Otsustavate jõupingutuste tegemist jätkati võitluses korrupsiooni ja organiseeritud kuritegevusega, sealhulgas võitluses ebaseadusliku uimastitega äritsemise ja nende kasvatamise vastu. Need jõupingutused aitasid kaasa heade tulemuste saavutamisele ennetavate uurimiste läbiviimisel, süüdistuste esitamisel ja süüdimõistvate kohtuotsuste tegemisel. Möödunud aastatel on Albaania järjepidevalt näidanud tugevat pühendumust võitluses kanepi tootmise ja sellega kauplemise vastu. Rahvusvaheline politseikoostöö, eelkõige ELi liikmesriikidega, on samuti tugevnenud ja selle tulemusena on toimunud mitu edukat ulatuslikku õiguskaitseoperatsiooni ning kuritegelike võrgustike liidrite vahistamist või neile süüdistuse esitamist. Heade tulemuste saavutamine kõikidel tasanditel korrupsiooni vastu võitlemise vallas ennetavate uurimiste läbiviimisel, süüdistuste esitamisel ja süüdimõistvate kohtuotsuste tegemisel ning võitluses organiseeritud kuritegevusega on pikaajaline ülesanne, mis nõuab jätkuvalt tugevamaid järjepidevaid jõupingutusi, sealhulgas operatiivkoostööd ELi liikmesriikidega.

Avaliku halduse reformi on jätkatud üldise eesmärgiga suurendada avalikku teenistusse värbamise menetluste professionaalsust ja läbipaistvust ning tõhustada poliitika kujundamist, tugevdades sektori koordineerimise struktuure ja luues mõju hindamise õigusliku raamistiku. Jätkatud on inimõiguste, sealhulgas vähemuste hulka kuuluvate inimeste ja romade õiguste tõhusama kaitse meetmete ja diskrimineerimisvastase poliitika rakendamist. Majandus kasvas 2017. aasta 3,8 %lt 2018. aastal 4,2 %le ning töötus ja eelarvedefitsiit vähenesid, kuigi jäid suureks. Tootmisalase oskusteabe nappus, madal haridustase ja tehnosiire pärsvad riigi konkurentsivõimet ja integreerumist rahvusvahelistesse väärtusahelatesse.

Võttes arvesse märkimisväärseid edusamme ja asjaolu, et nõukogu 2018. aasta juuni järeldustes ühehäälselt kindlaksmääratud tingimused on täidetud, soovib komisjon nõukogul alustada Albaaniaga ühinemisläbirääkimisi. Riigi pidevate hoogsate reformide toetamiseks kasutaks komisjon kohtusüsteemi ja põhiõigusi ning õigus-, vabadus- ja turvalisusküsimusi käsitlevate läbirääkimispeatükkide puhul jõulisemat lähenemisviisi. Albaania peab jätkama heade tulemuste saavutamist kõikidel tasanditel korrupsiooni vastu võitlemisel ning organiseeritud kuritegevuse vastases võitluses. Samuti on riigi tehtud edusammude kindlustamiseks ja säilitamiseks vaja saavutada tugevam riiklik konsensus selle suhtes, et ELi integratsioon on esmane prioriteet, vähendada polariseeritust ja näidata üles erakondadele poliitilist tahet.

11. **Kosovo** üldine poliitiline olukord on problemaatiline. Teatavate oluliste ELiga seotud reformide elluviimisel saavutatud edu on varjutanud valitsuse otsus kehtestada Serbiast ning Bosniast ja Hertsegoviinast imporditava kauba suhtes 100 % tariifid, mis on vastuolus Kesk-Euroopa vabakaubanduslepinguga ning stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingu mõttega. Kosovo peaks selle meetme kiiremas korras tühistama ja keskenduma stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingu rakendamise edendamisele, milleks on vaja tugevat erakondadeülest konsensust. Kosovo peaks tulemuslikult rakendama hiljuti õigusriigi ja avaliku halduse vallas vastu võetud õigusakte ja viima lõpule Euroopa reformikava rakendamise. Tugevaid jõupingutusi on vaja teha selleks, et ära hoida poliitilist sekkumist juhtivate riigiametnike ametisse nimetamisel, ja suuremaid jõulupingutusi on vaja korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemisel. Sõjakuritegudes või korruptsiooni või organiseeritud kuritegevusega seotud juhtumites süüdi mõistetud inimeste määramine riigiametnikuks on vastuolus Euroopa väärtustega. Korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse kõrget taset tuleb otsustavalt vähendada, sealhulgas Kosovo põhjaosas. Mõningaid edusamme on tehtud majanduses, majanduskasv on kestlik ja ettevõtluskeskkonda on teatavates aspektides parandatud. Siiski tuleks võtta meetmeid, et suurendada aktiivsust ja tööhõivet, tagada, et eelarve on kooskõlas kehtivate eelarve-eeskirjadega, ning võidelda mitteametliku majanduse vastu.

2018. aasta juulis kinnitas komisjon, et Kosovo on täitnud kõik nõukogu heaks kiidetud viisanõude kaotamise kriteeriumid. 2019. aasta märtsis andis Euroopa Parlament esimesel lugemisel toetuse komisjoni ettepanekule viisanõude kaotamise kohta. Viisanõude kaotamise ettepanek on praegu nõukogus menetlemisel ja seda tuleks käsitleda kõige kiiremas korras. Kosovo peaks jätkama oma jõupingutusi kõigi kriteeriumide täitmiseks, eelkõige õigusriigi ja rände vallas.

Üldiselt on Kosovo jätkuvalt osalenud ELi vahendusel Belgradiga peetavas dialoogis. Kosovo peab tegema edasisi märkimisväärseid jõupingutusi ja aitama kaasa soodsa keskkonna loomisele Serbiaga laiaulatusliku õiguslikult siduva kokkuleppe sõlmimiseks. Selline kokkulepe tuleb kiiresti sõlmida ja see on väga oluline, et Kosovo ja Serbia saaksid Euroopa teel edasi liikuda. Kosovo valitsus peab Serbiast ning Bosniast ja Hertsegoviinast imporditavatele kaupadele kehtestatud tariifid tühistama.

IV. LISAD

- 1. Järeldus ja soovitus, mis on esitatud komisjoni arvamuses Bosnia ja Hertsegoviina Euroopa Liidu liikmeks astumise avalduse kohta**
- 2. Kokkuvõtted aruannete leidudest**
- 3. Lääne-Balkani strateegia ja Sofia prioriteetide kava rakendamine: ELi suurem panus**
- 4. Statistikalisa**

1. LISA. Järeldus ja soovitus, mis on esitatud komisjoni arvamuses Bosnia ja Hertsegoviina Euroopa Liidu liikmeks astumise avalduse kohta

Bosnia ja Hertsegoviina ei täida veel piisavalt Euroopa Ülemkogu 1993. aasta Kopenhaageni kohtumisel kehtestatud kriteeriume, mis käsitlevad demokraatiat, õigusriigi põhimõtte järgimist, inimõigusi ning vähemuste austamist ja kaitset tagavate institutsioonide stabiilsust. Seetõttu peab riik tegema märkimisväärseid jõupingutusi, et neid kriteeriume piisaval määral täita. Selleks peab ta tugevdama oma institutsioone, et tagada demokraatia, õigusriigi põhimõtte järgimine, inimõigused ning vähemuste austamine ja kaitse. Bosnia ja Hertsegoviina peab oma põhiseadusliku raamistiku viima vastavusse Euroopa standarditega ning tagama oma institutsioonide funktsionaalsuse, nii et need suudaksid ELi kohustusi täita. Kuigi tsentraliseeritud riigistruktuur on ELi liikmesusega kooskõlas, peab Bosnia ja Hertsegoviina oma institutsioone reformima, et suuta tõhusalt osaleda ELi otsuste tegemise protsessis, ning täielikult rakendada õigustikku ja tagama selle täitmise.

Bosnia ja Hertsegoviina peab parandama valimisraamistikku ning kohtusüsteemi toimimist. Samuti peaks ta tugevdama korrupsiooni ja organiseeritud kuritegevuse, sealhulgas rahapesu ja terrorismi tõkestamist ja nende vastu võitlemist ning tagama piirihalduse, rände ja varjupaigasüsteemide tulemusliku toimimise. Riik peab tõhustama kõigi kodanike põhiõiguste kaitset, sealhulgas tagades kodanikuühiskonda ja leppimist toetava keskkonna ning haavatavate elanikkonnarühmade kaitse ja kaasamise. Samuti peab ta lõpule viima avaliku halduse reformi olulisemad etapid.

Majanduskriteeriumide osas on Bosnia ja Hertsegoviina saavutanud teatava makromajandusliku stabiilsuse. Kuid selleks, et saada toimiva turumajandusega riigiks, mis on üks Euroopa Ülemkogu 1993. aasta Kopenhaageni kohtumisel kehtestatud kriteeriume, peab Bosnia ja Hertsegoviina pöörama erilist tähelepanu oma otsuste tegemise protsessi kiirendamisele ja ettevõtluskeskkonna parandamisele, samuti avaliku sektori, eriti avaliku sektori ettevõtete tõhusamaks ja läbipaistvamaks muutmisele. Riik peaks kõrvaldama turumehhanismide nõuetekohast toimimist takistavad tõkked, nagu nõrk õigusriik, märkimisväärne bürokraatia, korrupsioon, pikad ja liiga keerulised haldusmenetlused ning riigi siseturu suur killustatus. Et tulla keskmise pikkusega perioodi jooksul toime liidu konkurentsiturve ja turujõududega, peab Bosnia ja Hertsegoviina pöörama erilist tähelepanu hariduse nõrgale tasemele ja tööturu vajaduste ebapiisavale arvessevõtmisele, füüsilise kapitali kvaliteedile, nagu transpordi- ja energiataristu ebapiisav areng, ja riigi majandusstruktuuri aeglasele kohanemisele.

Bosnia ja Hertsegoviina tulemusi stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingust tulenevate kohustuste rakendamisel tuleb parandada, eriti seoses lepingu parlamentaarse mõõtme loomisega: vaja on luua lepingu parlamentaarne mõõde ja võtta vastu riiklik kava ELi õigustiku vastuvõtmiseks.

Bosnia ja Hertsegoviina ELi liikmesusest tulenevate kohustuste täitmise valmiduse tase on veel madal ja riik peab märkimisväärselt kiirendama oma õigusaktide ELi õigustikuga vastavusse viimise ning seonduvate õigusaktide rakendamise ja nende täitmise tagamise protsessi. Erilist tähelepanu tuleks pöörata sellistele valdkondadele nagu kaupade vaba liikumine, asutamisõigus ja teenuste osutamise vabadus, infoühiskond ja meedia, põllumajandus ja maaelu areng, kalandus, transpordipoliitika, energia, majandus- ja rahanduspoliitika, statistika, sotsiaalpoliitika ja tööhõive, ettevõtlus- ja tööstuspoliitika, regionaalpoliitika ja struktuurivahendite koordineerimine, haridus ja kultuur, tarbija- ja tervisekaitse ning finantskontroll.

Bosnia ja Hertsegoviina ühinemine avaldaks Euroopa Liidu poliitikale vaid piiratud üldist mõju ega mõjutaks liidu suutlikkust säilitada ja süvendada oma arengut. Samal ajal võiksid riigis kindlaks tehtud funktsionaalsusprobleemid, eelkõige seoses riigisisese otsuste tegemise protsessiga, ebakindlus ja riigi eri valitsustasandite kattuvus teatavate pädevusvaldkondade jaotuses ELi tasandi otsuste tegemise protsessi negatiivselt mõjutada, eriti küsimustes, mis nõuavad ELi liikmesriikide ühehäälselt otsust. Seepärast peaks Bosnia ja Hertsegoviina funktsionaalsusprobleemid lahendama, et täita ELi liikmeks saamise nõuded ja hakata täitma sellest tulenevaid kohustusi.

Komisjon leiab, et Bosnia ja Hertsegoviinaga tuleks Euroopa Liiduga ühinemise läbirääkimisi alustada pärast seda, kui riik on täitnud vajalikul määral liikmesuse tingimused, eelkõige demokraatia austamise ja õigusriigi põhimõtte järgimise eest vastutavate institutsioonide stabiilsust eeldavad Kopenhaageni poliitilised kriteeriumid. Bosnia ja Hertsegoviina peab põhjalikult parandama õigus- ja institutsioonilist raamistikku, et tagada järgmiste oluliste prioriteetide täitmine:

Demokraatia / funktsionaalsus

1. Tagada, et valimisi korraldatakse kooskõlas Euroopa standarditega, rakendades selleks OSCE/ODIHRi ja asjakohaseid Veneetsia komisjoni soovitusi, tagades erakondade rahastamise läbipaistvuse ja korraldades Mostaris kohalikud valimised.
2. Saavutada ELiga seotud küsimuste koordineerimise mehhanismi toimimine kõikidel tasanditel, sealhulgas töötades välja ja võttes vastu riikliku programmi ELi õigustiku vastuvõtmiseks.
3. Tagada parlamentaarse stabiliseerimis- ja assotsieerimiskomitee nõuetekohane toimimine.
4. Parandada põhjalikult institutsioonilist raamistikku, sealhulgas põhiseaduse tasandil, et:
 - a) tagada õiguskindlus pädevusvaldkondade eri valitsustasandite vahel jaotamise suhtes;
 - b) näha ette asendamisklausel, mis võimaldab riigil ühinemise korral ajutiselt täita teiste valitsustasandite kohustusi, et ära hoida ELi õiguse rikkumine või selline rikkumine heastada;
 - c) tagada kohtusüsteemi, sealhulgas kõrgema kohtu- ja prokuratuurinõukogu sõltumatus;
 - d) reformida konstitutsioonikohut, sealhulgas käsitledes rahvusvaheliste kohtunike küsimust, ja tagada otsuste täitmine;
 - e) tagada õiguskindlus, sealhulgas luua kohtuorgan, mis vastutab kogu Bosnias ja Hertsegoviinas õigusaktide järjepideva tõlgendamise tagamise eest;
 - f) tagada kodanike võrdõiguslikkus ja mittediskrimineerimine, eelkõige võttes arvesse Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikat *Sejdić-Finci* kohtuasjas;
 - g) tagada, et ELi õigustiku rakendamise eest vastutavad haldusasutused on professionaalsed, ja kaotada otsuste tegemisel vetoõigus, nagu õigustikus on ette nähtud.
5. Võtta konkreetseid meetmeid, et edendada leppimist soodustavat keskkonda ja üle saada sõjapärandi põhjustatud probleemidest.

Õigusriigi põhimõtte järgimine

6. Parandada kooskõlas Euroopa standarditega kohtusüsteemi toimimist, võttes vastu uued õigusaktid kõrgema kohtu- ja prokuratuurinõukogu kohta, samuti Bosnia ja Hertsegoviina kohtute toimimist.
7. Tõhustada korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse, sealhulgas rahapesu ja

terrorismi tõkestamist ja nendega võitlemist, eelkõige:

- a) võtta vastu huvide konflikte ja rikkumisest teatajate kaitset käsitlevad õigusaktid ja neid rakendada;
 - b) tagada korrupsioonivastase võitlusega tegelevate asutuste tulemuslik toimimine ja nende tegevuse koordineerimine;
 - c) viia avalikke hankeid käsitlevad õigusaktid ELi õigustikuga vastavusse ja tugevdada sellealast suutlikkust;
 - d) tagada, et õiguskaitseasutused teevad tulemuslikku kootööd nii omavahel kui ka prokuratuuridega;
 - e) teha edusamme tulemuste saavutamisel sellistes valdkondades nagu ennetav uurimine, süüdistusaktid, süüdistuste esitamine ja süüdimõistmine korrupsiooni ja organiseeritud kuritegevusega seotud juhtumite, sealhulgas kõrge tasandi juhtumite puhul;
 - f) depolitiseerida ja restruktureerida avaliku sektori ettevõtted ning tagada erastamisprotsesside läbipaistvus.
8. Tagada kõikidel tasanditel piiri- ja rändehalduse suutlikkuse tõhus koordineerimine ning varjupaigasüsteemi toimimine.

Põhiõigused

9. Tugevdada kõikide kodanike õiguste kaitset, eelkõige tagades mittediskrimineerimist ja soolist võrdõiguslikkust käsitlevate õigusaktide rakendamise.
10. Tagada õigus elule ja piinamise keelamine, eelkõige a) jättes Serblaste Vabariigi põhiseadusest välja surmanuhtluse sätte ja b) luues piinamise ja inimväärikust alandava kohtlemise tõkestamiseks riikliku ennetusmehhanismi.
11. Tagada kodanikuühiskonda toetav keskkond, eelkõige järgides Euroopa standardeid ühinemis- ja kogunemisvabaduse kohta.
12. Tagada väljendus- ja meediavabadus ning ajakirjanike kaitse, eelkõige a) tagades ajakirjanike ja meediatöötajate vastu suunatud ähvarduste ja vägivallega seotud juhtumite uurimise ja kohtuliku menetlemise ning b) tagades avaliku ringhäälingu rahalise jätkusuutlikkuse.
13. Parandada haavatavate elanikkonnarühmade, eelkõige puuetega inimeste, laste, LGBTI-inimeste, roma kogukonna liikmete, kinnipeetavate, rändajate ja varjupaigataotlejate kaitset ja kaasamist, samuti Bosnia ja Hertsegoviina rahukokkuleppe VII lisas nimetatud põgenike ja pagulaste kaitset ja kaasamist.

Avaliku halduse reform

14. Viia lõpule avaliku halduse reformi olulised etapid ja parandada avaliku halduse üldist toimimist, tagades avaliku teenistuse professionaalsuse ja depolitiseerituse ning poliitika kujundamise riigiülese koordineerimise.

Komisjon ergutab Bosniat ja Hertsegoviinat leppima kõikidel valitsustasanditel kokku sotsiaal-majandusliku reformi meetmetes ja neid rakendama, järgides majandusreformi programmi poliitikasuuniseid.

Samuti ergutab komisjon Bosniat ja Hertsegoviinat jätkama osalemist regionaalkoostöös ja tugevdama kahepoolseid suhteid naaberriikidega, sealhulgas sõlmides piirilepinguid ja püüdes saavutada Lääne-Balkani riikides püsiva leppimise.

Komisjon soovib nõukogul seda arvamust ja peamiste prioriteetide täitmist arutada pärast Bosnia ja Hertsegoviina valitsuste moodustamist.

Komisjon jälgib Bosnia ja Hertsegoviina edusamme stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingu institutsioonilises raamistikus ning jätkab riigi rahalist toetamist ühinemiseelse abi rahastamisvahendist.

Komisjon esitab 2020. aasta laienemispaketi raames Bosniat ja Hertsegoviinat käsitleva aruande, milles antakse ülevaade eespool nimetatud oluliste prioriteetide rakendamisest, pidades silmas riigi järgmisi samme ELi liikmeks saamise poole.

2. LISA. Kokkuvõtted aruannete leidudest

Türgi

Erakorraline seisukord, mis kuulutati välja 15. juulil 2016 pärast riigipöördekatset, lõppes 18. juulil 2018 pärast viimase pikenduse aegumist, ent selle järel võttis Türgi parlament kohe vastu seaduse, mille alusel jäid paljud erakorralise seisukorra elemendid järgmise kolme aasta jooksul kehtima. Selle seadusega piiratakse teatavaid põhivabadusi ning eelkõige võimaldab see vabastada ametist riigiteenistujaid (sealhulgas kohtunikke) ja pikendada isikute kinnipidamise aega ning kitsendada liikumis- ja avalike kogunemiste korraldamise vabadust. Lisaks saab selle alusel laiendada valitsuse määratud provintsikuberneride volitusi.

EL, kes mõistis riigipöördekatse viivitamatult ja otsustavalt hukka, kordas, et toetab täielikult riigi demokraatlikke institutsioone, ja tunnustas Türgi õiguspärast vajadust võtta niivõrd tõsise ohuga silmitsi seistes kiireid ja proportsionaalseid meetmeid. Paraku teeb muret see, et pärast riigipöördekatset erakorralise seisukorra raames võetud meetmeid, nagu ulatuslikud vallandamised, vahistamised ja kinnipidamised, rakendatakse väga laialdaselt ja väga paljude isikute suhtes.

Erakorralise seisukorra ajal anti välja 36 dekreeti, millega kitsendati teatavaid kodaniku- ja poliitilisi õigusi ja kaitseõigusi, laiendati politsei volitusi, samuti prokuröride volitusi uurimiste toimetamisel ja süüdistuste esitamisel, ning nähti ette üle 152 000 riigiteenistuja, sealhulgas teadlaste, õpetajate ja ametiisikute vallandamine.

Konstitutsioonikohus jõudis otsusele, et tal ei ole võimalik erakorralise seisukorra ajal saadud õiguslike volituste alusel tollal välja antud dekreetide õiguspärasust läbi vaadata. Parlament on läbi vaadanud 32 dekreeti. 2017. aasta mais moodustasid Türgi ametiasutused erakorralise seisukorra meetmete uurimise komisjoni, mille ülesandeks oli vaadata kõik kaebused eraldi läbi.

2019. aasta mai seisuga oli esitatud 126 600 läbivaatamistaotlust. Uurimiskomisjon oli neist läbi vaadanud 70 406, aga isik oli uuesti ametisse seatud vaid 5 250 juhul. 65 156 kaebust oli tagasi lükatud ning 55 714 taotluse menetlemine on veel pooleli. Taotluste menetlemise määr tekitab kahtlust, kas iga juhtumit ikka uuritakse eraldi. Kuna ärakuulamisi ei toimu, puuduvad taotluste esitajatel igasugused menetluslikud tagatised ning otsused tehakse esialgse ametist vabastamise kohta koostatud kirjalike toimikute põhjal. Kõik need asjaolud tekitavad küsimuse, mil määral saab uurimiskomisjoni käsitada tõhusa õiguskaitsevahendina.

Erakorralise seisukorra lõpetamisega tühistas Türgi Euroopa inimõiguste konventsioonist ning kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelisest paktist tehtud erandid. Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee poolt 2017. aasta aprillis uuesti alustatud täieliku järelevalve menetlus aga jätkub.

Lisaks erakorralise seisukorra meetmete uurimise komisjoni tegevusele leidub veel muid asjaolusid, mis vähendavad veelgi Türgi suutlikkust tagada tõhus siseriiklik õiguskaitsevahend vastavalt Euroopa Inimõiguste Kohtu määratlusele. Mitu kohtuotsust tuntud kostjate, sealhulgas inimõiguste kaitsjate kasuks tühistati kiiresti kas teise või siis isegi sama kohtuorgani poolt, mõnel juhul ka täidesaatva võimu esitatud märkuste järel.

Paljud inimõiguste kaitsjad, kodanikuühiskonna aktivistid, ajakirjanikud, teadlased, poliitikud, arstid, juristid, kohtunikud ning lesbid, geid, biseksuaalid, trans- ja intersoolised inimesed (LGBTI-inimesed) on ikka veel vahi all – mõnikord ilma süüdistuseta – ning ajakirjandus ja juhtivad poliitikud korraldavad nende vastu laimukampaaniaid. Põhiõigusi ja -vabadusi kaitsvate kodanikuühiskonna organisatsioonide tegutsemisvõimalusi on veelgi piiratud, näiteks on loodud täiendavaid haldustakistusi. Erakorralise seisukorra ajal suletud

õiguste kaitse organisatsioonidele ei ole pakutud konfiskeerimise asjus ühtegi õiguskaitselahendit. Alates 2018. aasta oktoobrist, mil muudeti parlamendi kodukorda, ei saa kodanikuühiskonna organisatsioonid enam parlamendikomisjonides toimivas seadusandlikus konsultatsiooniprotsessis osaleda. Kaasavaid mehhanisme, mille raames oleks võimalik kogu ühiskonnas laialdaselt konsulteerida, ei ole olemas.

Türgi ei ole veel tegelenud Euroopa Nõukogu ja selle asutuste esitatud peamiste soovitustega. Väidetavaid rikkumisi tuleb uurida läbipaistvaid menetlusi kasutades ja juhtumi haaval. Isiku kriminaalvastutusele võtmine on õiguspärane üksnes juhul, kui austatakse täielikult võimude lahusust, kohtute täielikku sõltumatust ning iga üksikisiku õigust õiglasele kohtupidamisele.

Uue presidentaalse valitsemisüsteemi raames on võim koondatud täidesaatvate organite kätte ja tugevasti kärbitud parlamendi seadusandlikke ja järelevalvefunktsioone. Parlament on 2018. aasta juulist saadik vastu võtnud 17 õigusakti, muu hulgas vastuolulised muudatused oma kodukorras. Ministrid ei anna enam isiklikult parlamendi liikmetele aru. Viimased saavad esitada vaid kirjalikke küsimusi.

Konstruktivistset dialoogi parlamendis pärsib endiselt kasvav poliitiline polariseerumine, eriti 2019. aasta märtsi kohalike valimiste eel. Opositsiooni, iseäranis Rahvademokraatliku Partei (HDP) kõrvaletõrjumine jätkub ja paljud HDP liikmetest seadusandjad on vangi pandud. Parlamendiliikmete puutumatus süsteemis kaua aega püsinud puudusi ei ole kõrvaldatud.

2018. aasta juunis toimunud presidendi- ja parlamendivalimisi ning 2019. aasta märtsi kohalike valimisi iseloomustas suur valimisaktiivsus. Valijatel oli võimalik erinevate erakondade vahel valida, aga nende erakondade kandidaatidel ei olnud võimalik võrdsetel tingimustel kandideerida. Valitseval erakonnal olid teiste ees märkimisväärsed eelised ning selle kandidaadid ja tegevus leidsid valitsusmeelsetes avalik-õiguslikes ja eraõiguslikes meediakanalites laialdast kajastust. Pärast kohalike valimisi kuulutas kõrgeim valimisnõukogu neli Türgi kaguosas valitud linnapead ja omavalitsusnõukogude liiget kõlbmatuks ametisse astuma, ehkki nende kandidatuur oli enne valimisi kinnitatud. Samuti tühistas valimisnõukogu Istanbuli linnapea valimiste tulemuse ja määras uute valimiste toimumise ajaks 23. juuni. Kõrgeima valimisnõukogu otsused korraldada Istanbulis uued valimised ning nimetada riigi kaguosas konkreetsete omavalitsuste eesotsa valimistel teisele kohale jäänud kandidaadid tekitavad tõsist muret valimisprotsessi õiguspärasuse ja terviklikkuse pärast ning tekitavad küsimuse, kas valimisnõukogu saab pidada poliitilisest survest sõltumatuks institutsiooniks. Need otsused on vastuolus demokraatliku valimisprotsessi olulisima eesmärgiga – järgida rahva tahet. Istanbuli linnapea valimiste tühistamise ja uute valimiste korraldamise otsus teenis opositsioonierakondadelt tugeva kriitika.

Presidentaalse valitsemisüsteemi täieliku jõustumisega on ümber kujundatud täitevvõimu ja riigihalduse struktuur. See süsteem, sealhulgas peaministri ametikoha ja muude funktsioonide, näiteks ministriumide asesekretäride ametikohtade kaotamine, on viinud avaliku halduse suurema politiseerimiseni. Presidendil on nüüd õigus nimetada ametisse valdava enamuse avaliku sektori reguleerivate asutuste juhid.

Enne 2019. aasta märtsi kohalike valimisi järjepidevalt aset leidnud kohalike poliitikute vahistamised ja vallandamised ning usaldusisikute ametisse nimetamised ja selliste ametisse nimetamiste meelevaldne laad jätsid valija ilma kohaliku tasandi poliitilistest esindajatest ja ohustasid tõsiselt kahjustada kohalikku demokraatiat.

Valitsus on ümber korraldanud tsiviilvõimude ja sõjaväe vahelisi suhteid reguleeriva õigusraamistiku ning suurendanud märkimisväärselt täidesaatva võimu volitusi sõjaväe suhtes, tugevdades seeläbi tsiviiljärelevalvet. Osana põhiseaduses tehtud muudatustest kaotati

reaalselt kõrgemad sõjaväekohtud. Sõjaväel ja luureteenistustel ei ole endiselt kohustust parlamendile piisavalt aru anda ning turvatöötajad naudidavad laialdast õiguslikku kaitset. Parlamendi õiguskaitse järelevalvekomisjon ei ole tõhusalt toiminud ning sõjaliste kulutuste järelevalve õigusraamistikku ei ole seni parandatud.

Olukord riigi kaguosas on hoolimata julgeolekukeskkonna paranemisest endiselt keeruline. Valitsus on jätkanud julgeolekuoperatsioone, sest Kurdistani Töölispartei (PKK), mis on jätkuvalt ELi selliste isikute, rühmituste ja üksuste loetelus, kes osalevad terroriaktides, on korduvalt toime pannud vägivallaakte. Ehkki valitsusel on seaduslik õigus terrorismi vastu võidelda, on tal ühtlasi vastutus tagada, et see toimub kooskõlas õigusriigi põhimõtte, inimõiguste ja põhivabadustega. Terrorismivastased meetmed peavad olema proportsionaalsed. Ehkki piirkonda on püütud mõningal määral uuesti üles ehitada, on seni hüvitist makstud ainult vähestele riigisisestele põgenikele. Usaldusväärse poliitilise protsessi taaskäivitamises rahumeelse ja jätkusuutliku lahenduse leidmise eesmärgil ei ole nähtavat edasiminekut täheldatud.

Türgi edusammud **avaliku halduse reformi** vallas on olnud mõõdukad ning avaliku teenistuse ja inimressursside juhtimise valdkonnas on toimunud suur tagasimineku, mis on mõjutanud ka poliitika arengut ja aruandlust. Avaliku teenistuse süsteemis toimunud muutused on viinud haldusastutuste veelgi suurema politiseerimiseni. Teenetepõhine, võistlev nimetamine kõrgema astme juhtivatele ametikohtadele on seni pigem erand kui reegel. Silmatorkavad menetluslikud puudujäägid tekitavad küsimuse, mil määral saab erakorralise seisukorra meetmete uurimise komisjoni pidada vallandatud ametiisikute jaoks tõhusaks õiguskaitsevahendiks.

Türgi **kohtusüsteem** on alles ettevalmistuste algjärgus. Vahepeal on toimunud veelgi suurem tagasimineku ning eelnevates aruannetes esitatud soovitusi ei ole heaks kiidetud ega rakendatud. Poliitiline surve kohtunikele ja prokuröridele jätkub. Samuti jätkub suure hulga kohtunike ja prokuröride tahtevastane üleviimine. See avaldab negatiivset mõju kohtusüsteemi sõltumatusele ning selle töö üldisele kvaliteedile ja tulemuslikkusele. Muret valmistab uute kohtunike ja prokuröride laialdane värbamine praeguses süsteemis, sest nende värbamise ja edutamise jaoks ei ole kehtestatud objektiivseid, teenetepõhiseid, ühtseid ja eelnevalt kindlaks määratud kriteeriume. Presidendi dekreediga on uuesti avatud Türgi õigusakadeemia, mis oli erakorralise seisukorra ajal suletud. Endiselt on märgata kohtunike ja prokuröride vallandamise ja sunniviisilise üleviimise heidutavat mõju ja enesetsensuuri ohtu. Ühtegi meetet ei ole võetud selleks, et taastada õiguslikud tagatised, millega tagatakse kohtusüsteemi sõltumatus täitevvõimust, või tugevdada kohtunike ja prokuröride nõukogu sõltumatust. 2018. aasta augustis teatati, et kavas on vastu võtta kohtureformi strateegia aastateks 2019–2023, aga seda ei ole seni vastu võetud. Türgi on pidanud strateegia eelnõu üle aru Euroopa Nõukogu ja Euroopa Komisjoniga.

Riik teeb alles esimesi samme **korruptsioonivastases võitluses**. Toimunud on tagasimineku, sest likvideeritud ennetusorganeid ei ole asendatud sõltumatu organiga, nagu on ette nähtud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korruptsioonivastase konventsiooniga, mille osaline on ka Türgi. Nii õiguslik kui ka institutsiooniline raamistik on jätkuvalt võimaldanud täitevvõimul avaldada lubamatut mõju kõrge tasandi korruptsiooni juhtumite uurimisele ja nende eest süüdistuste esitamisele. Varasemates korruptsioonivastastes strateegiates kavandatud seadusandlikke muudatusi ei ole rakendatud. Riigihankeid reguleerivad õigusaktid ei ole endiselt ELi õigustikuga kooskõlas ja riigihangete seadusest tehtavate erandite ulatust on veelgi laiendatud. Jõulise korruptsioonivastase strateegia ja tegevuskava puudumine osutab sellele, et poliitiline juhtkond ei ole korruptsiooni otsustavast tõkestamisest huvitatud. Olemas ei ole ka alalist ja funktsionaalselt sõltumatut korruptsioonivastast organit

ega eriprokuratuuri, mis juhiks korruptsioonivastaseid uurimisi. Tegutseb vaid käputäis erikohtuid. Kokkuvõttes on korruptsioon laialt levinud ja põhjustab endiselt muret.

Türgil on mõningane valmidus **võitluses organiseeritud kuritegevuse vastu**, aga üldiselt on tema edusammud piiratud. Riik peab parandama oma õigusakte küberkuritegevuse, vara konfiskeerimise ja tunnistajakaitse valdkonnas. Andmekaitse normid ei ole ikka veel Euroopa standarditega kooskõlas ja need tuleb läbi vaadata, et tagada Europoliga praegu läbi räägitava operatiivkoostöö lepingu rakendamine. Türgi peaks välja töötama ja rakendama terviklikuma ja sidusama kriminaaltulu konfiskeerimise õigusraamistiku ja parandama oma suutlikkust hallata arestitud vara.

Türgi on teinud häid edusamme **rände- ja varjupaigapoliitika valdkonnas** ning jätkanud kindlalt ELi-Türgi 2016. aasta märtsikuu avalduse rakendamist. Alates avalduse jõustumist on ebaseaduslik liikumine Türgist Egeuse mere saartele vähenenud ja Türgi õiguskaitseasutuste süvendatud jõupingutused on seda trendi toetanud. Türgi on jätkanud oma väljapaistvaid püüdlusi anda enam kui 3,6 miljonile registreeritud Süüria pagulasele ja ligikaudu 370 000 registreeritud muude riikide pagulasele ennenägematult suure mahus humanitaarabi ja toetust. Riik võõrustab seega maailma suurimat pagulaskogukonda. Türgi on moodustanud seitse töörühma, mis teevad viisanõude kaotamise dialoogi raames tehnilist tööd seni saavutamata nõuete täitmiseks. Türgi viisapoliitika ühtlustamisel ELi ühise viisapoliitikaga ei ole aga paraku edu saavutatud.

Mõõn püsib endiselt **inim- ja põhiõiguste** vallas. Ehkki õigusraamistik sisaldab inim- ja põhiõiguste austamise üldisi tagatiseid, tuleb see Euroopa inimõiguste konventsiooni ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga alles vastavusse viia. Tõsine tagasimine on toimunud väljendus-, kogunemis- ja ühinemisvabaduse ning menetlus- ja omandiõiguste valdkonnas. Õigusaktidesse, mis kehtestati kohe pärast erakorralise seisukorra lõpetamist ja millega kaotati olulised tagatised kodanikuühiskonna aktivistide, inimõiguste kaitsjate, ajakirjanike, teadlaste ja teiste isikute kaitseks nende väärkohtlemise eest, ei ole tehtud ühtegi muudatust. Õiguste kohtulikku kaitsmist takistab selliste õiguste ja vabaduste kaitsmise eest vastutavate avaliku sektori asutuste killustatus ja vähene sõltumatus ning sõltumatu kohtusüsteemi puudumine. Ametiühingute õigused püsivad tugeva surve all ning erakorralise seisukorra ajal toime pandud raskete inimõiguste rikkumiste uurimiseks ega rikkujatele süüdistuste esitamiseks või nende karistamiseks ei ole astutud ühtegi sammu. Kogu ühiskonnas valitseb hirmuõhkkond, sest erakorralist seisukorda on kasutatud eriarvamuste või alternatiivsete seisukohtade väljajuurimiseks. 2018. aasta detsembri seisuga viibib vanglates kokku 57 000 inimest, kellele ei ole esitatud süüdistust või kelle suhtes ei ole algatatud kohtumenetlust. Selliste inimeste osakaal moodustab üle 20 % kinnipeetavate koguarvust. Vanglad on üle rahvastatud ja kinnipidamistingimused aina halvenevad. Väljendusvabaduse tugev piiramine on jätkunud ning kirjanike, sotsiaalmeedia kasutajate ja teiste üldsuse esindajate ning koguni laste süüdimõistmine presidendi solvamise eest on silmatorkavalt saenenud. Meediaomandi läbipaistmatus seab kahtluse alla toimetuse märkuste sõltumatuse. Romad⁸ elavad endiselt väga kehvades tingimustes. Sageli puudub neil juurdepääs põhilistele avalikele teenustele ja neil tuleb elada sotsiaaltoetustest. Linnauuendusprojektidega tõrjutakse esmajoones romad nende elukohast välja ja terved perekonnad asustatakse sunniviisiliselt ümber. Kõige haavatavamate rühmade ja vähemustesse kuuluvate isikute õigusi tuleks paremini kaitsta. Endiselt teevad suurt muret soopõhine vägivald, diskrimineerimine, vähemustevastane vihakõne, vihakuriteod ning LGBTI-inimeste inimõiguste rikkumine.

⁸ Kooskõlas Euroopa institutsioonide terminoloogiaga kasutatakse üldmõistet „roma“ siin selleks, et viidata paljudele eri rühmadele, eiramata seejuures nende rühmade eripära.

Türgi on avaldanud heameelt uute jõupingutuste üle, mida ÜRO on teinud sidusrühmadega konsulteerimisel eesmärgiga alustada võimaluse korral uuesti läbirääkimisi Küprose küsimuses. Pinged, mis on seotud süsivesinike uurimise väljavaadetega Küprose ranniku lähedal, on piirkonnas suurenenud, sest Türgi on oma tegude ja avaldustega seadnud kahtluse alla Küprose Vabariigi õiguse kasutada oma majandusvööndis asuvaid süsivesinikuvarusid. 2019. aasta mais läkitas Türgi Küprose Vabariigi majandusvööndisse puurimisplatvormi, mida saatsid sõjalaevad. Sellega kallas ta ainult õli tulle. Komisjon tuletab uuesti meelde Euroopa Nõukogu 2018. aasta märtsi avaldust, milles mõisteti karmilt hukka Türgi jätkuv ebaseaduslik tegevus Vahemere idaosas ja Egeuse merel. Avalduses tuletati ka meelde Türgi kohustust järgida rahvusvahelist õigust ja kanda hoolt heanaaberlike suhete eest ning kutsuti Türgit austama Küprose suveräänseid õigusi uurida ja kasutada oma maavarasid kooskõlas ELi ja rahvusvahelise õigusega. 2019. aasta märtsis kutsus EL Türgit hoiduma igasugusest ebaseaduslikust tegevusest, mis kutsuks esile ELi asjakohase ja Küprosega täielikult solidaarse reaktsiooni.

EL on korduvalt rõhutanud oma liikmesriikide suveräänseid õigusi, mille hulka kuulub kahepoolsete lepingute sõlmimine ning oma loodusvarade uurimine ja kasutamine kooskõlas ELi õigustiku ja rahvusvahelise õigusega, sealhulgas ÜRO mereõiguse konventsiooniga. Türgi ei ole ikka veel täitnud oma kohustust rakendada täielikult ja mittediskrimineerivalt ELi-Türgi assotsieerimislepingu lisaprotokollid ja ei ole kaotanud kõiki kaupade vaba liikumise piiranguid, sealhulgas piiranguid otsesele transpordiühendusele Küprosega. Kahepoolsete suhete normaliseerimisel Küprose Vabariigiga ei ole edasi liigutud.

Kreekaga on jätkunud operatiivkoostöö rände valdkonnas, ent pinged Egeuse merel ja Vahemere idaosas ei ole soodustanud heanaaberlike suhteid ning on õnestanud piirkonna stabiilsust ja julgeolekut. Kahepoolsed suhted mitme ELi liikmesriigiga, eriti Austria, Saksamaa ja Madalmaadega on paranenud. Madalmaad ja Türgi on oma suhted normaliseerinud. Türgi on korduvalt ja üha sagedamini rikkunud Kreeka ja Küprose territoriaalvete ja õhuruumi puutumatus. Teine tõsine mureallikas on olnud kahe maismaapiiril patrullinud Kreeka sõduri kuue kuu pikkune kinnipidamine. Pärast nende vabakslaskmist 2018. aasta augustis ja pärast Kreeka peaministri veebruarikuu visiiti Türgisse paranesid suhted märgatavalt.

EL on eelnevat silmas pidades uuesti väljendanud sügavat muret ja kutsunud Türgit üles hoiduma igasugustest ähvardustest või igasugusest tegevusest mõne liikmesriigi vastu või pingete tekitamisest või tegevusest, mis kahjustaks heanaaberlike suhteid ja vaidluste rahumeelset lahendamist.

Majanduskriteeriumide täitmise kohta tuleb nentida, et Türgi majanduses on jätkunud tugev tagasilangus ja see on süvendanud muret riigi turumajanduse toimimise pärast. 2018. aastal tõi välisrahastamise tingimuste järsk halvenemine nähtavale aastate jooksul süvenenud nõrgad kohad. Türgi ametiasutused reageerisid sellele mitmesuguste poliitikameetmetega, mis mõjutasid negatiivselt turgude toimimist. Eelkõige sekkuti hinnakujundusse ja kehtestati piirangud välisvaluuta vabale kasutamisele. Süvenenud on kahtlused peamiste majandusinstituutide sõltumatuse suhtes. 2018. aasta esimesel poolel saavutas jooksevkonto puudujääk haripunkti. Pärast seda algas nõrgeneva majanduse ja liiri väärtuse languse tulemusena tugev korrigeerimine. Inflatsioonimäär hüppas sihtvahemiku ülemisest piirist tunduvalt kõrgemale. Selle põhjuseks olid valuutakriis ning kiire laenukasvu, kiire rahamassi kasvu ja madalate reaaltressimäärade aastad. Riigiabi läbipaistvuse suurendamisel edusamme tehtud ei ole.

Türgi on teinud mõningaid edusamme konkurentsiturve ja Euroopa Liidu siseste turujõududega toimetuleku valdkonnas, kus ta on saavutanud hea valmiduse. Riik on nii

kaubavahetuse kui ka investeeringute osas ELi turule hästi integreeritud. Olukord on paranenud energeetikasektoris ning teataval määral on edasi liigutud kulutuste tegemisega teadus- ja arendustegevusele, haridusele ja füüsilisele kapitalile. Hariduse kvaliteedi ja soolise võrdõiguslikkuse probleemid paraku siiski püsivad.

Seoses **suutlikkusega täita liikmesusega kaasnevaid kohustusi** on Türgi jätkanud oma õigusaktide vastavusseviimist ELi õigustikuga, aga seda vaid piiratud ulatuses. Esinenud on rohkem tagasimineku juhtumeid mitmes olulises aspektis, mis on seotud kapitali vaba liikumise, riigihangete, konkurentsi, infoühiskonna, majandus- ja rahapoliitika ning välissuhete valdkonnaga. Türgi on teinud suuri edusamme äriseadustiku, üleeuroopaliste võrkude ning teadus- ja uurimistegevuse alal ning on saavutanud hea valmiduse kaupade vaba liikumise, intellektuaalomandi õiguse, finantsteenuste, ettevõtlus- ja tööstuspoliitika, tarbija- ja tervisekaitse, tolliliidu ja finantskontrolli valdkonnas. Riigihangete vallas on Türgil vaid mõningane valmidus, sest nõuete vastavusse viimisel esineb märkimisväärseid lünki. Samuti on Türgil teatav valmidus kapitali vaba liikumise, statistika, energeetika, maksustamise, majandus- ja rahaliidu, regionaalpoliitika, hariduse ja kultuuri, ühise välis- ja julgeolekupoliitika ning transpordipoliitika valdkonnas, ent kõigis neis valdkondades on vaja teha täiendavaid suuri jõupingutusi. Türgi on saavutanud mõningase valmiduse konkurentsi, põllumajanduse, toiduohutuse, veterinaar- ja fütosanitaarpoliitika, sotsiaalpoliitika ja tööhõive ning keskkonna ja kliimamuutuste vallas, aga neis valdkondades on vaja kehtestada ja rakendada kaugeleulatuvamaid ja paremini koordineeritud tegevuspõhimõtteid. Kõigis valdkondades tuleb rohkem tähelepanu pöörata õigusaktide jõustamisele, kusjuures paljudes valdkondades on vaja edasisi märkimisväärseid jõupingutusi õigusaktide lõplikuks vastavusseviimiseks ELi õigustikuga, reguleerivate asutuste sõltumatuse suurendamiseks ja haldussuutlikkuse arendamiseks.

Montenegro

Poliitiliste kriteeriumide osas on aruandeperioodi iseloomustanud vähene usaldus valimisraamistiku vastu. See raamistik tuleb põhjalikult ja kaasaval viisil läbi vaadata. 2018. aasta sügisel moodustati muu hulgas just sel põhjusel ajutine parlamendikomisjon valmisalaste ja muude õigusaktide reformimiseks, aga selle kaugeleulatuvad eesmärgid tuleb alles saavutada. Aruandeperioodil toimusid nii presidendivalimised kui ka kohalikud valimised 11 kohalikus omavalitsuses ja ühes linnas. Kohalikud valimised toimusid endiselt jooksvalt. See tegi nende rahvusvahelise vaatlemise keeruliseks ja andis rohkeid võimalusi väita, et toimunud on rikkumised, mida ei ole võimalik sõltumatult hinnata.

Poliitiline olukord on jätkuvalt killustatud ja vastuoluline ning sellele on omane tõelise poliitilise dialoogi puudumine. 2018. aastal tehti piiratud edusamme poliitilise dialoogi taastamisel parlamendis, kuhu pöördus ajutiselt ja osaliselt tagasi enamik opositsioonierakondi ning kus moodustati ajutine parlamendikomisjon. Ühe opositsiooni kuuluva parlamendiliikme kinnivõtmise järel 2018. aasta lõpus ning korruptsiooni- ja erakonna ebaseadusliku rahastamise (nn ümbrikuafäär) väidete esitamise järel 2019. aasta alguses kuulutas suurem osa opositsioonist parlamendile uuesti boikoti. Esitatud väited tõid kaasa ka kodanike korrapärased tänavaproteetid, katsed korraldada parlamendivälist poliitilist dialoogi ja opositsiooni nõuded moodustada tehniline valitsus.

Poliitilise debati parlamenti tagasiviimine on kõigi poliitiliste osalejate ülesanne. Selleks et tugevdada parlamentaarset aruandekohustust, täidesaatva võimu üle tehtavat järelevalvet ja demokraatlikku kontrolli ning parandada õigusaktide kvaliteeti, on tarvis kõikide osapoolte aktiivset ja konstruktiivset osalust. 2012. aasta väidetava avaliku sektori vahendite erakonnapoliitilistel eesmärkidel omastamise juhtumi suhtes poliitiliste ja kohtulike

järeelmeetmete võtmisel uusi samme tehtud ei ole. Hiljuti esitatud väidetele reageeris prokuratuur juurduse algatamisega mõne väite suhtes ja korrupsioonivastane amet määras ebaseadusliku rahalise annetuse vastu võtnud erakonnale trahvi. Need väited nõuavad institutsioonide usaldusväärset, sõltumatut ja tõhusat reaktsiooni.

Riigi valitsemises on vaja suurendada läbipaistvust, sidusrühmade osalust ja valitsuse suutlikkust viia ellu reforme. Uus strateegilise planeerimise õigusraamistik ja uued meetodid peaksid aitama parandada strateegilise planeerimise kvaliteeti, järelevalvet ja täitmist. Kodanikuühiskonna organisatsioonide tegutsemiseks vajalik õigus-, institutsiooniline ja finantskeskkond on üldiselt paranenud, aga nende organisatsioonide tegelik kaasamine poliitika kujundamisse tuleb praktikas alles tagada.

Montenegro ettevalmistused on kulgenud mõõdukalt **avaliku halduse** reformi vallas. Üldjoontes on tehtud teatavaid edusamme. Hästi on edasi liigutud eelkõige keskpika tähtjaga poliitika kavandamisel, teenetepõhise värbamise juurutamisel ja riigihalduse struktuuri ratsionaliseerimisel. Tugevat poliitilist tahet on aga endiselt tarvis selleks, et tegeleda tulemuslikult avaliku teenistuse depolitiseerimise ja riigihalduse optimeerimise, poliitika kaasava ja tõenduspõhise kujundamise, otsuste tegemise pädevuse delegeerimise ning juhtimisvastutuse korraldamisega.

Montenegro **kohtusüsteemi** ettevalmistamine on kulgenud mõõdukalt ja tehtud on mõningaid edusamme. Õigusraamistik, mille eesmärk on suurendada kohtusüsteemi sõltumatust ja professionaalsust, tuleb alles täielikult rakendada. Suurendatud on institutsioonilist suutlikkust.

Montenegro on saavutanud teatava ettevalmistuste taseme **korrupsioonivastase võitluse** vallas. Aruandeperioodil on tehtud mõningaid piiratud edusamme. Paraku vohab korrupsioon ikka veel paljudes valdkondades ja valmistab endiselt muret. Institutsioonide tegevussuutlikkust on suurendatud, ent kõik institutsioonid peaksid võtma ennetavama hoiaku. Lahendamist vajavad veel probleemid, mis kahjustavad korrupsioonivastase ameti usaldusväärset, sõltumatust ja prioriteetide seadmist. Jätkata tuleb finantsuurimiste ning varade arestimise ja konfiskeerimise tõhusamaks muutmist. Saavutatud on esimesed tulemused uurimiste läbiviimisel, süüdistuste esitamisel ja lõplike süüdimõistvate kohtuotsuste tegemisel kõrge tasandi korrupsiooni juhtumite korral, aga kriminaalõiguslik reaktsioon sellistele juhtumitele on endiselt liiga piiratud. Veelgi paremate tulemuste saavutamine on võimalik ainult sellises keskkonnas, kus sõltumatud institutsioonid on lubamatu mõjutamise eest kaitstud ja saavad oma volitusi täielikult kasutada.

Organiseeritud kuritegevuse vastase võitluse vallas on Montenegro ettevalmistused kulgenud mõõdukalt. Teatavaid edusamme on tehtud õigusalasest koostööst ja mõnes organiseeritud kuritegevuse vastase võitluse aspektis. Esimesi tulemusi on saavutatud rahapesu ja finantskuritegude uurimisel ning kuritegeliku vara ajutisel arestimisel. Tulemusi annab tugevam rahvusvaheline politseikoostöö – seda näitab kõrgetasemeliste rahvusvaheliste operatsioonide, vahistamiste ja narkootikumide konfiskeerimiste arv. Selleks et saavutada veenvaid tulemusi keerulisemate organiseeritud kuritegude liikide uurimisel, mille puhul on kaalul kohalikud mõjukad huvid, on siiski vaja rohkem teha näiteks rahapesu, inimkaubanduse ja tubakatoodete salakaubaveo juhtumite lahendamiseks, aga ka kriminaaltulu konfiskeerimiseks.

Põhiõiguste vallas on Montenegro viinud oma õigusaktid ELi standarditega veelgi paremini kooskõlla. Ombudsmani büroo ja riigi ennetusametuse suutlikkus on suurenenud, aga institutsioonilise raamistiku tugevdamiseks ja inimõiguste tulemuslikuks kaitsmiseks on siiski tarvis täiendavalt pingutada. Montenegro peab tagama asjakohased institutsioonilised mehhanismid haavatavate rühmade kaitsmiseks diskrimineerimise eest. Õigusaktide

rakendamine jätab endiselt soovida ja suurendada on vaja inimõiguste alast institutsioonilist suutlikkust. Roma ja egiptlaste vähemus on endiselt kõige haavatavam ja kõige enam diskrimineeritud kogukond. Tõsist muret valmistavad ikka veel sooline vägivald ja lastevastane vägivald.

Montenegro on saavutanud mõningase valmiduse **väljendusvabaduse** vallas, ent aruandeperioodil selles edusamme tehtud ei ole. Ajakirjanike vastu suunatud vägivallajuhtumite uurimine on edenenud vaid väga piiratud määral. Suurt muret tekitab hiljutine poliitiline sekkumine riikliku ringhäälingu nõukogu ja Elektroonilise Meedia Agentuuri tegevusse. Meedia olukord püsib äärmiselt vastuoluline ja probleemid seoses arusaamaga vaba meedia rollist jätkuvad. Eneseregulatsiooni mehhanismid on nõrgad.

Majanduskriteeriumide täitmisel on Montenegro teinud mõningasi edusamme ja tal on mõõdukas valmidus toimiva turumajanduse arendamiseks. Majanduse kiire kasv on jätkunud ja see on parandanud olukorda tööturul, ehkki töötuse määr on endiselt kõrge. Hoolimata positiivsest ekspordidünaamikast on jooksevkonto puudujääk püsinud suure sisenõudluse taustal väga suur ja seda on ainult osaliselt rahastatud välismaistest otseinvesteeringutest tulenevast netosissevoolust. Finantssektori maksevõime suhtarv ja likviidsuse suhtarv on suurenenud, aga väikeste ettevõtjate juurdepääsu rahastamisele pärsivad endiselt karmid laenuitingimused. 2018. aastal eelarve konsolideerimine jätkus, aga eelarvepuudujäägi eesmärk jäi täitmata ja riigivõlg jõudis uuele rekordtasemele. See tulenes osaliselt suure kiirteprojekti tõttu tekkinud rahastamisvajadustest. Projekti rahastati Hiinalt saadud laenuga. Erasektori arengut on piiranud ettevõtluskeskkonna ja kohtusüsteemi kitsaskohad ning ulatusliku mitteametliku majanduse püsimine, mis peegeldavad õigusriigi põhimõtte järgimise ja turukonkurentsi eest vastutavate peamiste riiklike institutsioonide kehva rakendamissuutlikkust.

Montenegro on teinud mõningaid edusamme ja on teataval tagasihoidlikul määral valmis tulema toime konkurentsivõime ja turujõududega Euroopa Liidus. Taristu arendamine mitmes valdkonnas loob järk-järgult eeltingimused majandusliku konkurentsivõime parandamisele. Inimkapitali arendamise süvendamiseks ning haridustulemuste ja tööturu vajaduste vahelise lõhe vähendamiseks on aga tarvis edasi pingutada. Kohalikud ettevõtted peavad kasvama ja tugevdama oma jõupingutusi, et suurendada rahvusvahelist konkurentsivõimet.

Heanaaberlike suhete ja piirkondliku koostöö vallas on Montenegro jätkanud konstruktiivset pühendumist kahepoolsetele suhetele teiste laienemisprotsessis osalevate riikide ja oma naabruses asuvate ELi liikmesriikidega ning osalenud aktiivselt piirkondlikus koostöös.

Mis puudutab Montenegro **suutlikkust täita liikmesusega kaasnevaid kohustusi**, on enamikus valdkondades ära tehtud suur töö õigusaktide ELi õigustikuga vastavusse viimiseks ja selle rakendamiseks valmistumiseks. Riigi ettevalmistused on head äriühinguõiguse, intellektuaalomandiõiguse, energeetika ning välis-, julgeoleku- ja kaitsepoliitika valdkonnas. Ettevalmistused on mõõdukad paljude peatükkide, näiteks kaupade vaba liikumist, konkurentsipoliitikat, põllumajandust ja maaelu arengut, toiduohutust, veterinaar- ja fütosanitaarpoliitikat ning ettevõtlus- ja tööstuspoliitikat käsitlevate peatükkide raames. Keskkonna ja kliimamuutuste ning sotsiaalpoliitika ja tööhõive valdkonnas on Montenegro valmistunud vaid mõningal määral. Tublisid edusamme on tehtud asutamisõiguse ja teenuste osutamise vabaduse, intellektuaalomandiõiguse, põllumajanduse ja maaelu arengu, toiduohutuse ning veterinaar- ja fütosanitaarpoliitika valdkonnas. Tulevikku silmas pidades peaks Montenegro ennekõike keskenduma konkurentsipoliitikale, keskkonnale ja kliimamuutustele ning riigihangetele. Haldussuutlikkuse suurendamine ELi õigustiku kohaldamise tagamiseks on Montenegro jaoks endiselt suur katsumus. Riik on jätkanud oma

õigusaktide vastavusse viimist kõigi ELi ühise välis- ja julgeolekupoliitika seisukohtade ja deklaratsioonidega.

Rände valdkonda käsitledes tuleb märkida, et Montenegrot on tabanud järsk ebaseadusliku rände kasv. See tuleneb sellest, et piirkonna rändevood on osaliselt nihkunud rannikuäärsele marsruudile, mis kulgeb läbi Albaania, Montenegro ning Bosnia ja Hertsegoviina. Montenegro ametivõimud pidasid aruandeperioodil kinni 4 753 ebaseaduslikku rändajat (ehk 460 % rohkem kui 2017. aastal) ning see pani riigi vastuvõtu- ja haldussuutlikkuse tugeva surve alla. Õigusraamistikku on kaaluka rände- ja varjupaigaalaste õigusaktide paketi jõustamisega veelgi tugevdatud ning vastuvõtu- ja haldussuutlikkuse suurendamiseks on võetud mõningaid meetmeid. Alla on kirjutatud olulistele piirikoostöölepingutele naaberriikidega ning parafeeritud on ELiga sõlmitud staatust käsitlev kokkulepe Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Ameti tegevuse kohta riigis. Järgmisel aruandeperioodil peaks Montenegro veelgi tugevdama oma suutlikkust tegeleda segarändevoogudega ja pagulaste integreerimisega ning veelgi suurendama piiri haldamiseks ja rändajate registreerimise süsteemi toimimiseks vajalikke inimressursse ja materiaalseid vahendeid.

Serbia

Poliitiliste kriteeriumide kohta tuleb märkida, et laialdase Euroopa-suunalise üksmeele saavutamiseks on tingimata vajalik teha rohkem ruumi tõelisele erakondadevahelisele arutelule, sest selline üksmeel on äärmiselt oluline riigi teel ELi suunas. 2019. aasta alguses alustas mitu opositsioonierakonda parlamendivastast boikotti. Valitsuskoalitsiooni parlamentaarsed tavad on halvendanud kontrolli ja seadusandlikku arutelu ning nõrgendanud parlamendi järelevalvet täitevvõimu üle.

Ühe opositsioonierakonna juhi vastu suunatud rünnaku järel said Belgradis 2018. aasta detsembris alguse iganädalased valitsusvastased protestid. Need üldjoontes rahumeelsed protestid, mille käigus nõutakse meediavabadust ning vabasid ja õiglaseid valimisi, on aja jooksul paisunud. Mitu opositsioonierakonda on teatanud, et juhul kui vabade ja õiglase valimiste korraldamise nõudele vastu ei tulda, kavatsevad nad parlamendivalimisi boikoteerida. Serbia peab esmatähtsa ülesandena täielikult ellu rakendama kõik soovitud, mille on talle valimiste kohta andnud rahvusvahelised vaatlejad.

Avaliku halduse reformi vallas on Serbia ettevalmistused kulgenud mõõdukalt. Mõningaid edusamme on tehtud teenuste osutamise valdkonnas ja mitme uue õigusakti vastuvõtmisel. Ikka veel valmistab suurt muret poliitiline mõju juhtivate ametikohtade täitmisel ja eelkõige juhtide kohusetäitjate ametikohtade ülemäära suur arv. Keskse tähtsusega on vajadus suurendada Serbia suutlikkust meelitada ELiga seotud küsimustega tegelevatesse haldusasutustesse kvalifitseeritud tööjõudu ja seda seal tööl hoida. Seni ei ole veel välja töötatud koordineeritud järelevalve- ja aruandlussüsteemi avaliku halduse reformi strateegia ja riigi finantsjuhtimise reformi programmi jaoks.

Serbia on teinud mõningaid ettevalmistusi oma **kohtusüsteemis**. Aruandeperioodil on tehtud teatavaid edusamme. Möödunud aasta soovitud on ellu viidud vaid osaliselt. Teatav edasimineku on toimunud vanade täitemenetluste hulga vähendamisel ja kohtupraktika ühtlustamise meetmete jätkamisel. Käimas on põhiseaduse reformimine, et viia see vastavusse Euroopa kohtusüsteemi normidega. Lisaks põhiseaduse muudatuste vastuvõtmisele tuleb läbi vaadata kohtunike ja prokuröride ametisse nimetamise ja hindamise süsteem, et tagada kohtusüsteemis teenetel põhinev värbamine ja edutamine. Praegu valmistab endiselt muret poliitilise mõju ulatus.

Serbia on teinud mõningaid ettevalmistusi **korruptsioonivastase võitluse** vallas. Edusammud on aga olnud piiratud. Korruptsiooni ennetamise reformide mõju ei ole mõõdetav. 2019. aasta mais võeti vastu läbivaadatud seadus korruptsiooni ennetamise kohta (tuntud ka kui korruptsioonivastase ameti seadus). Korruptsiooni mahasurumiseks rakendatakse 2018. aasta märtsis jõustunud seadust, mis käsitleb valitsusasutuste korraldust ja pädevust organiseeritud kuritegevuse, terrorismi ja korruptsiooni tõkestamisel, aga selle mõju on veel vara täielikult hinnata. Õiguskaitse- ja kohtuasutused peavad alles saavutama usaldusväärseid tulemusi sõltumatul süüdistuste esitamisel ja kõrgema tasandi korruptsioonijuhtumite lõpetamisel. Üldiselt vohab korruptsioon ikka veel paljudes valdkondades ja tekitab endiselt muret.

Serbia on teinud mõningaid ettevalmistusi **võitluses organiseeritud kuritegevuse vastu**. Aruandeperioodil on tehtud teatavaid edusamme. Serbia on hakanud rakendama kriminaalseadustiku uut majanduspeatükki ja seadust, mis käsitleb valitsusasutuste korraldust ja pädevust organiseeritud kuritegevuse, terrorismi ja korruptsiooni tõkestamisel, ning on vastu võtnud küberkuritegevuse strateegia aastateks 2019–2023, ent samas ei ole ta teinud edusamme eelmise aruande soovitude täitmisel. Serbia ei ole veel saavutanud veenvaid tulemusi organiseeritud kuritegevuse juhtumite uurimisel, nende eest süüdistuste esitamisel ja nende kohta lõplike süüdimõistvate otsuste tegemisel ega selliste finantsuurimiste toimetamisel, mille tulemusel arestitakse ja konfiskeeritakse kuritegelik vara. Süüdimõistvate kohtuotsuste arv organiseeritud kuritegude eest (eriti inimkaubanduse vastase võitluse valdkonnas) püsib väike.

Põhiõiguste tagamise õigus- ja institutsiooniline raamistik on üldjoontes paigas. Vastu on võetud muudatused rahvusvähemustega seotud õigusraamistiku parandamiseks. Õigusakte ja poliitikat tuleb järjepidevalt ja tulemuslikult rakendada. Ehkki Serbia on teinud mõningaid ettevalmistusi **väljendusvabaduse** alal, ei ole selles valdkonnas vahepeal edasi mindud. See tekitab tõsist muret. Läbipaistval ja kaasaval viisil väljatöötatud meediastrateegia ootab nüüd vastuvõtmist ja rakendamist. Serbia peab tugevdama meetmeid, millega kaitstakse diskrimineerimise all kannatavate isikute, sealhulgas LGBTI-inimeste, puuetega inimeste, HIViga nakatunud / AIDSi haigestunud inimeste ja teiste haavatavate isikute õigusi.

Majanduskriteeriumide täitmisel on Serbia teinud mõningaid edusamme ja tal on mõõdukas valmidus toimiva turumajanduse arendamiseks. Maksebilansi tasakaalustamatus suureneb, ehkki rahastamine on püsinud usaldusväärne. Hinnasurve on olnud tagasihoidlik ja inflatsioon mõõdukas. Möödunud aastate suured eelarve kohandamised on võla jätkusuutlikkust tunduvalt parandanud. Finantssektor on püsinud stabiilne ja tööturu olukord on paranenud, kui välja arvata noorte aktiivsuse määr, mis on langenud. Avaliku halduse, maksuameti ja riigi osalusega ettevõtete ulatuslikud struktuurireformid on edenenud aeglaselt ning see on veelgi pikendanud kaua aega püsinud ebatõhusust. Ametiasutuste tempo eelarveraamistiku ja selle haldamise puudujääkide kõrvaldamisel on aeglane. Riigi mõju majandusele on endiselt tugev ning erasektor ei ole piisavalt arenenud – selle arengut pärsivad raskused õigusriigi põhimõtte järgimisel ja ausa konkurentsi tagamisel.

Serbia on teinud mõningaid edusamme ja on mõõdukal määral valmis tulema toime konkurentsisure ja turujõududega Euroopa Liidus. Majanduse struktuur on veelgi paranenud ja majanduslik integratsioon ELiga endiselt tugev. Paraku ei vasta hariduse ja koolituse kvaliteet ja asjakohasus ning haridusvaldkonna võimaluste võrdsus hoolimata teatavatest edusammudest täielikult tööturu vajadustele. Pärast mõõna-aastaid on investeeringud suurenenud, ent mitte piisavalt, et kõrvaldada taristus püsivaid puudujääke. Ehkki väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate laenukasutuse kulutused on viimasel ajal vähenenud, seisavad need ettevõtjad endiselt silmitsi mitmesuguste probleemidega, sealhulgas ettevõtluskeskkonna ebakindluse ja kõlvatu konkurentsi.

Serbia on üldiselt jätkanud pühendumist kahepoolsetele suhetele teiste laienemisprotsessis osalevate riikide ja oma naabruses asuvate ELi liikmesriikidega ning osalenud aktiivselt **piirkondlikus koostöös**. Kuna Serbiale on antud koht transpordiühenduse lepingu sekretariaadis, peaks ta nüüd andma täiendavat toetust tagamaks, et tingimused tema kiireks tegutsemiseks on paigas.

Serbia on jätkanud dialoogi **suhete normaliseerimiseks Kosovoga** ning reageerinud vaoshoitult tollitariifide kehtestamisele. Riik peab siiski tegema eelkõige oma rahvusvahelistes suhetes olulisi jõupingutusi, et luua soodne keskkond õiguslikult siduva kokkuleppe sõlmimiseks Kosovoga. Selline kokkulepe tuleb kiiresti sõlmida ja see on väga oluline, et Serbia ja Kosovo saaksid Euroopa teel edasi liikuda.

Mis puudutab Serbia **suutlikkust täita liikmesusega kaasnevaid kohustusi**, on riik jätkanud kõigis valdkondades oma õigusaktide vastavusse viimist ELi õigustikuga. Reformide tempo jaoks on määravad asjakohased finants- ja inimressursid ning usaldusväärsed strateegilised raamistikud. Serbia ettevalmistused on head sellistes valdkondades nagu äriühinguõigus, intellektuaalomand, transpordipoliitika, teadus- ja uurimistegevus, haridus ja kultuur ning toll. Riik on oma investeeringute kavandamise paremini sidunud eelarve täitmisega, ent ei ole veel välja töötanud ühtset mehhanismi kõigi investeeringute tähtsusjärjekorda seadmiseks sõltumata nende rahastamisallikast, nagu see on ette nähtud valitsuse esitatud riigi rahanduse juhtimise reformiprogrammis. Riigihangete, statistika, välissuhete, sotsiaalpoliitika ja tööhõive, rahapoliitika ning finantsteenuste valdkonnas on Serbia ettevalmistused mõõdukad. Riik on jätkanud häid edusamme põllumajanduses ja oma õigusaktide ühtlustamises ELi transpordiõigustikuga. Piiratud edusamme on täheldatud energeetika valdkonnas. Keskkonnale ja kliimamuutustele ei ole seni veel vajalikku tähelepanu pööratud.

Serbia peab esmajärjekorras tegelema stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingule mittevastavuse probleemidega, eelkõige selles osas, mis puudutab riigiabi kontrollimist, imporditavaate piiratusjookide maksualast diskrimineerimist ja konkurentsi piiramist kaardipõhises maksesüsteemis. Riik peab ühinemisele eelneval perioodil oma välis- ja julgeolekupoliitika Euroopa Liidu ühtse välis- ja julgeolekupoliitikaga järk-järgult kooskõlla viima.

Serbia on jätkanud ELi poole suunduvate **segarändevoogude** mõju haldamist. 2018. aasta jooksul need vood stabiliseerusid. Riik on teataval määral edasi liikunud integreeritud piirihalduse strateegia rakendamisega. Parafeeritud on ELiga sõlmitud staatust käsitlev kokkulepe Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Ameti tegevuse kohta riigis. Vastu on võetud ebaseadusliku rände vastu võitlemise strateegia ja tegevuskava. Serbia peab täitma ELi-Serbia tagasivõtulepingust tulenevat kohustust võtta tagasi kolmanda riigi kodanikke. Peale selle peaks riik hoiduma uute erandite tegemisest ELi viisapoliitikast.

Põhja-Makedoonia

Poliitiliste kriteeriumide täitmise kohta võib märkida, et Põhja-Makedoonia on kogu aruandeperioodi kestel järjepidevalt ellu viinud ELi reforme. Valitsus on astunud samme kontrolli- ja tasakaalustussüsteemi taastamiseks ning demokraatia ja õigusriigi tugevdamiseks. Jätkunud on põhjalikud muutused kaasava ja avatud poliitilise õhkkonna suunas. Nõukogu järeldustes kindlaks tehtud põhivaldkondades, nagu kohtusüsteem, korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse vastane võitlus, luureteenistuste reform ja avalik haldus, on saavutatud käegakatsutavaid tulemusi. Poliitilisel maastikul on suurenenud kompromissivalmidus tänu valitsuse püüetele ulatada kaasaval ja läbipaistval viisil käsi kõigile sidusrühmadele, sealhulgas opositsioonile ja kodanikuühiskonnale. Pärast Kreekaga ajaloolisele kokkuleppele (tuntud ka Prespa kokkuleppena) allakirjutamist 2018. aasta juunis

korraldati 2018. aasta septembris konsultatiivne rahvahääletus, millel osalenute valdav enamus andis oma hääle Prespa kokkuleppe ja seega ELi ja NATO liikmeks saamise poolt. Presidendivalimised olid hästi korraldatud. Järgiti põhivabadusi ja see võimaldas kodanikel teha kandidaatide vahel teadliku valiku. Parlament on paremini täitnud oma rolli konstruktiivse poliitilise dialoogi foorumina ning tugevdanud oma järelevalve- ja seadusandlikku funktsiooni, piirates seejuures kiirmenetluste kasutamist.

Rahvusrühmade vaheline olukord on vaatamata mõningatele juhuslikele pingetele püsinud üldiselt rahulik. Valitsus on olnud pühendunud kogukondade vastastikuse usalduse suurendamisele. Põhiseaduse preambulis osutatakse Ohridi raamlepingule, millega lõpetati 2001. aastal konflikt ja mis kujutab endast ühiskonna paljurahvuselisuse säilitamise raamistikku. Selle raamlepingu rakendamist jätkatakse.

Kodanikuühiskonna organisatsioonide tegevustingimused on järjepidevalt paranenud. Kodanikuühiskond on jätkanud demokraatlike protsesside konstruktiivset toetamist. Vastu on võetud strateegilise tähtsusega dokumendid, millest juhitudakse valitsuse ja kodanikuühiskonna koostöös. Nii valitsusstruktuurid kui ka valitsusvälised osalejad peaksid püüdlema sisuka konsultatsiooniprotsessi kujundamise poole.

Põhja-Makedoonia on teinud häid edusamme luureteenistuste reformi elluviimisel. Pärast sidevahendite pealtkuulamise süsteemi reformi on täies mahus tööd alustanud uus tehniline operatiivasutus. Riik on samuti alustanud oma luureteenistuste reformimist koostöös NATO ja teiste partneritega. Uus mudel on valitud ja õigusraamistik uue riikliku julgeolekuasutuse asutamiseks vastu võetud.

Põhja-Makedoonia ettevalmistused on kulgenud mõõdukalt **avaliku halduse** reformi vallas. Tehtud on häid edusamme, eriti avaliku halduse reformi strateegilise raamistiku rakendamisel, avalike konsultatsioonide parandamisel, poliitikakujunduse läbipaistvuse suurendamisel ning poliitika väljatöötamisel ja kooskõlastamisel. Tegeletud on ka väidetavalt poliitilistel kaalutlustel ametisse nimetamise probleemi lahendamiseks. Rohkem tuleb siiski teha haldusasutuste aruandluskohustuse tugevdamiseks ja nende politiseerimise ennetamiseks. Endiselt on väga tähtis austada läbipaistvuse, teenete arvessevõtmise ja õiglase esindatuse põhimõtteid.

Riigi ettevalmistused **kohtusüsteemi** osas on olnud mõõdukad. Hästi on edasi liigutud kiireloomuliste reformiprioriteetide ning Veneetsia komisjoni soovitude ja vanemeksperptide rühma antud, süsteemseid õigusriigi probleeme käsitlevate soovitude rakendamisel. Riik on endiselt näidanud kindlat kavatsust parandada oma kohtusüsteemi ning uue õigusraamistiku rakendamine loob tugeva aluse edusammude jätkumisele. Ette on valmistatud uus riigiprokuratuuri seadus, millega on kavas integreerida eriprokuröri amet prokuratuuri süsteemi. Kohtud on teinud otsuseid mõne kõrge tasandi juhtumi kohta, mille on neile esitanud eriprokuratuur. Lisaks õiguslikele muudatustele peavad kõik kohtuasutused näitama head eeskujuga ja tegema täiendavaid jõupingutusi, et taastada üldsuse usaldus kohtusüsteemi vastu.

Põhja-Makedoonia on teinud mõningaid ettevalmistusi **korruptsioonivastase võitluse** vallas. Häid edusamme on tehtud kõrge tasandi korruptsiooni juhtumite uurimisel, nende eest süüdistuste esitamisel ja nende kohtulikult arutamisel. Siin on saavutatud veelgi paremaid tulemusi. Samuti on hästi edenenud õigusraamistiku muutmine. Uus korruptsiooni ennetamise õigusraamistik on paranenud ja riikliku korruptsiooni ennetamise komisjoni uute liikmete nimetamine on toimunud tunduvalt läbipaistvamalt kui varasematel aastatel. Kõnealune komisjon on astunud olulisi samme võitlemaks ettevaatavalt sellise korruptsiooni vastu, millesse on segatud kogu poliitilise spektri kõrged ametnikud. Eriprokurör on demonstreerinud oma juhtivat rolli kõrge tasandi korruptsiooni juhtumite uurimisel ja nende

ees süüdistuste esitamisel. Ametiasutused peavad veelgi innukamalt pingutama, näitamaks, et võitlus korrupsiooni vastu on prioriteet kõigil võimutasanditel. Paraku vohab korrupsioon ikka veel paljudes valdkondades ja valmistab endiselt muret.

Riik on saavutanud teatava ettevalmistuste taseme **organiseeritud kuritegevuse vastases võitluses**. Õigusraamistik on üldjoontes Euroopa standarditega kooskõlas. Jätkata tuleb jõupingutusi organiseeritud kuritegevuse vastaste strateegiade rakendamiseks ja nende mõju aktiivseks mõõtmiseks. Teatavaid edusamme on tehtud ka möödunud aastate soovitude täitmisel. Selle raames on parandatud tulemusi, süvendatud õiguskaitsekoostööd ja oluliselt suurendatud suutlikkust võidelda inimkaubanduse vastu. Edasi on liigutud ka organiseeritud kuritegevuse vastase võitluse riikliku koordineerimiskeskuse tegevuse tulemuslikkuse parandamisel ning ELi liikmesriikide ja naaberriikidega korraldatavates ühisoperatsioonides osalemisel.

Põhja-Makedoonia õigus- ja institutsiooniline raamistik **põhiõiguste** kaitseks on üldjoontes Euroopa standarditega kooskõlas ja riik on teinud selles valdkonnas tublisid edusamme. Kaitset vihakuritegude ja diskrimineerimise eest on tugevdatud kriminaalseadustikku tehtud muudatuste ning diskrimineerimise ennetamise ja selle eest kaitsmise seaduse vastuvõtmise kaudu. Samuti on vastu võetud laiahaardeline deinstitutionaliseerimise strateegia ning Istanbuli konventsiooni rakendamise tegevuskavasse on sisse kirjutatud eesmärk võidelda naistevastase vägivalda vastu. Politsei välise järelevalve mehhanism siiski veel ei toimi ning riik peab alternatiivsete karistuste ja karistusest tingimisi vabastamise kasutamist veelgi rohkem edasi arendama. Lisaks peab riik tegema täiendavaid jõupingutusi, et järjepidevalt levitada ja järgida Euroopa ja rahvusvaheliste inimõiguste asutuste soovitusi, eelkõige soovitusi kinnipeetavate, naiste ja puuetega inimeste kohtlemise kohta. Põhja-Makedoonia ettevalmistused **väljendusvabaduse** valdkonnas on mõõdukad. Möödunud aastal tehti siin häid edusamme. Meediavabaduse ja väljendusvabaduse raamtingimused on veelgi paranenud. On väga oluline, et ametiisikud ja poliitiline eliit on kriitika suhtes tolerantsemad – sellega toetavad nad väljendusvabadust. Riik peab tegema järjepidevaid jõupingutusi oma avalik-õigusliku ringhäälingu sõltumatuse, professionaalsete standardite ja rahalise jätkusuutlikkuse parandamiseks. Vastu on võetud audio- ja audiovisuaalmeedia teenuste seaduse muudatused. Nende rakendamine nõuab tugevat poliitilist pühendumust professionaalsuse tagamisele ning läbipaistvuse, teenetel põhineva ametisse nimetamise ja õiglase esindatuse põhimõtete austamisele.

Piirkondliku koostöö kohta võib märkida, et riik on säilitanud head suhted teiste laienemisprotsessis osalevate riikidega ning osalenud aktiivselt piirkondlikes algatustes. Heanaaberlike suhete parandamiseks on astunud ajaloolisi samme, mille näiteks on Prespa kokkuleppe jõustumine ja rakendamine. Selle kokkuleppega lõpetati piirkonnas üks kauaaegsemaid vaidlusi. Bulgaariaga sõlmitud kahepoolse lepingu rakendamist tuleb jätkata.

Majanduskriteeriumide täitmisel on Põhja-Makedoonia teinud mõningaid edusamme ja tal on hea valmidus toimiva turumajanduse arendamiseks. Pärast seisaku-aastat on majandus hakanud uuesti kasvama, ent investeringud on püsivad madalal tasemel. Valitsus on võtnud meetmeid riigi rahanduse juhtimise ja läbipaistvuse parandamiseks. Ta on võtnud vastu tulu maksustamise ja pensionisüsteemi reformid. Paraku on kulude struktuur halvenenud ja eelarvet tuleb riigi rahanduse jätkusuutlikkuse tagamiseks veelgi ulatuslikumalt konsolideerida. Tööturu toimimist häirivad püsivad struktuuriprobleemid. Ettevõtluskeskkonda mõjutavad probleemid, mis on seotud lepingute täitmise ja laialt levinud mitteametliku majandusega.

Põhja-Makedoonia on teinud mõningaid edusamme ja on tagasihoidlikul määral valmis tulema toime konkurentsipurve ja turujõududega ELis. ELiga on veelgi tugevamalt

integreeritud kaubanduse ja investeringute valdkonnas. Eksporti ja tööstustoodangut on veelgi mitmekesisistatud suurema väärtusega toodete suunas. Tööjõu tootlikkust ja majanduse konkurentsivõimet pärsvad aga oskuste nappus ja oskuste vähene vastavus ettevõtjate vajadustele. See osutab õppekavade puudulikule ülesehitusele. Püsivad ka suured lüngad avaliku taristu jaoks vajaminevates investeringutes.

Mis puudutab suutlikkust **täita liikmesusega kaasnevaid kohustusi**, on riik teinud mõõdukaid edusamme enamikus valdkondades, sealhulgas konkurentsi, riigihangete, transpordi ja energeetika alal. Tal on hea valmidus sellistes valdkondades nagu äriühinguõigus, tolliliit, üleeuroopalised võrgud ning teadus- ja uurimistegevus. Kõigis valdkondades on siiski tarvis täiendavaid jõupingutusi. See kehtib eelkõige nende vähete valdkondade kohta, kus riik on ettevalmistuste algjärgus, nagu töötajate vaba liikumine ning finants- ja eelarvesätted. Samuti tuleb rohkem tähelepanu pöörata haldussuutlikkusele ja tõhusale rakendamisele. Riik on järjest parandanud oma õigusaktide vastavusse viimist ELi deklaratsioonide ja nõukogu otsustega ühise välis- ja julgeolekupoliitika kohta.

Põhja-Makedoonia mängib endiselt aktiivset ja konstruktiivset rolli **segarändevoogude** haldamisel. Ta teeb ELi liikmesriikide ja naaberriikidega tulemuslikku koostööd. Jätkunud on silmapaistvad jõupingutused kõigile riigis viibivatele rändajatele põhiliste elamistingimuste ja teenuste pakkumiseks. Rändevoogude ulatuse ja struktuuri asjus valitseb endiselt ebakindlus. Kinni peetud ebaseaduslike rändajate lünklik registreerimine ei lase korrapäraselt ja piisavalt kindlaks teha nende kaitsevajadust ega suunata neid riiklike kaitsemehhanismide juurde. Lõunapiiril on tagatud tõhus kontroll ning sinna on lähetatud külalisametnikke ELi liikmesriikidest. Parafeeritud on ELiga sõlmitud staatust käsitlev kokkulepe Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Ameti tegevuse kohta riigis. Sagedane smugeldamine põhjapiiril tekitab aga endiselt probleeme ja sellega tuleb edasi tegeleda. Riik on oma geograafilise asukoha tõttu jätkuvalt suure surve all.

Albaania

Poliitiliste kriteeriumide täitmise kohta võib märkida, et Albaania on aruandeperioodil jätkanud edusamme oma ELi reformikava elluviimisel. Poliitilises sfääris on püsinud tugev polariseerumine. Parlamendi tegevust on häirinud opositsioonierakondade pikendatud boikott ning 2019. aasta veebruaris loovutasid oma mandaadi koguni kõik selliste erakondade liikmed. Keskvalimiskomisjon on vahepeal enam kui poole loovutatud mandaatidest tagasi määranud ja parlamendi täielikuks toimimiseks vajalik kvoorum on säilitatud. Peamised opositsioonierakonnad on otsustanud mitte registreeruda kohalikele valimistele, mis on kavandatud 30. juuniks 2019. Peamiste opositsioonierakondade soovimatus osaleda on negatiivselt mõjutanud püüdlusi viia ellu erakondadeülene valimisreform, ehkki enamik osalejaid on edasiminekuks huvitatud. Opositsioonierakonnad peaksid hakkama demokraatlike institutsioonide tegevuses uuesti konstruktiivselt osalema.

Albaania on mõõdukal määral valmistunud **avaliku halduse** reformi valdkonnas. Jõupingutused on jätkunud mitmes seotud valdkonnas ja nende tulemusena on tehtud mõningaid edusamme avalike teenuste tõhusamaks ja läbipaistvamaks muutmisel, poliitikameetmete mõju hindamise õigusraamistiku parandamisel, läbipaistvama värbamiskorra kujundamisel ning teenetepõhiste avaliku teenistuse menetluste korraldamise suutlikkuse üldisel suurendamisel ametiasutustes. Neid saavutusi tuleks veelgi edasi arendada, et tagada tulemuslikum, vähem politiseeritud ja professionaalsem avalik haldus.

Albaania on teinud mõningaid ettevalmistusi oma **kohtusüsteemis**. Jätkunud on ulatusliku ja põhjaliku kohtureformi järjepidev rakendamine ning seejuures on üldiselt tehtud tublisid edusamme. Asutatud on uued institutsioonid, mis peaksid tagama kohtute autonoomsuse:

kõrgem kohtunõukogu, kõrgem prokuratuurinõukogu ja kohtutöötajate nimetamise nõukogu. Sellega on astunud suur samm kohtusüsteemi sõltumatuse ja vastutuse tugevdamise suunas. Kõigi kohtunike ja prokuröride ametisse sobivuse ajutist ümberhindamist (kontrolliprotsessi) on jätkatud ning see on andnud käegakatsutavaid tulemusi. Seda protsessi on pidevalt jälginud Euroopa Komisjoni egiidi all lähetatud rahvusvaheline vaatlusoperatsioon. Läbi on vaadatud 140 toimikut, mis on andnud põhjust vallandada / ametist tagandada 88 ning ametisse jätta 53 kohtunikku. Enamik vallandamisi on olnud seotud põhjendamata omandatud varaga. Need konkreetsed ja usaldusväärsed tulemused on märkimisväärselt parandanud kohtusüsteemi ning tugevdanud kohtute sõltumatust, erapooletust, professionaalsust ja vastutust.

Albaania on teinud mõningaid ettevalmistusi **korruptsioonivastase võitluse** vallas. Häid edusamme on tehtud eelkõige sektoritevahelise korruptsioonivastase strateegia rakendamiseks mõeldud 2018.–2020. aasta uue tegevuskava vastuvõtmise, vara deklareerimise ja auditeerimise seaduse ning riigihangete seaduse muutmise ja parlamendiliikmete käitumisjuhendi vastuvõtmisega. Korruptsioonivastase töörühma moodustamine on muutnud haldusjuurdlused ennetavamaks. Paranenud on prokuröride ja politsei vahetu juurdepääs andmebaasidele. Head edusammud on jätkunud kõrge tasandi korruptsiooni juhtumite uurimise, nende eest süüdistuste esitamise ja nende kohtuliku arutamise paranemise näol. Korruptsioonivastase võitluse konkreetsed tulemused hõlmavad ka kontrolliprotsessi, mille raames on ametist vabastatud hulk kõrgema astme, sealhulgas konstitutsioonikohtu ja kõrgema kohtu kohtunikke. Kõrgema prokuratuurinõukogu moodustamine on võimaldanud hakata asutama spetsialiseerunud korruptsioonivastaseid asutusi (korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse vastane eristruktuur ning keskkriminaalpolitsei). Need asutused hakkavad tööle, kui kandidaatide kontrollimine on lõpetatud. Nõnda tugevneb üldine suutlikkus korruptsioonijuhtumeid uurida ja nende eest süüdistusi esitada. Üldiselt vohab aga korruptsioon ikka veel paljudes valdkondades ja tekitab endiselt muret.

Albaania on teinud mõningaid ettevalmistusi **võitluses organiseeritud kuritegevuse vastu**. Tõhustatud politseioperatsioone kuritegelike organisatsioonide likvideerimiseks. Mitme politseioperatsiooni tulemuseks on olnud hulk vahistamisi, olulisi süüdistusi ja süüdimõistvaid otsuseid. Nende operatsioonide tagajärjel on vahistatud organiseeritud kuritegelike rühmituste tuntud juhte, kellele on esitatud ka süüdistus. Süvenenud on rahvusvaheline politseikoostöö, eriti ELi liikmesriikidega, ning see on viinud hulga edukate suuremahuliste õiguskaitseoperatsioonide korraldamiseni. Möödunud aastatel on Albaania järjepidevalt näidanud tugevat pühendumust võitluses kanepi tootmise ja sellega kauplemise vastu. Albaania lubab oma territooriumil kasutada ühe ELi liikmesriigi sekkuva järelevalve mehhanismi (Itaalia *Guardia di Finanza* õhust tehtavad vaatlused, mida kaasrahastab EL). Möödunud kahe viljelusperioodi kohta on õhust tehtud vaatlused kinnitanud, et Albaanias kanepit peaaegu üldse ei kasvatata. Kõik need sammud näitavad, et tulemuste parandamist käsitlevate eelmise aasta soovitude elluviimisel on saavutatud märkimisväärset edu. Jõupingutusi tuleb aga jätkata ennekõike rahapesuvastases võitluses ning kuritegeliku ja muu põhjendamata omandatud vara konfiskeerimisel.

Põhiõiguste valdkonnas järgib Albaania üldiselt rahvusvahelisi inimõigustealaseid õigusakte ja on töötanud oma õigusraamistiku välja kooskõlas Euroopa standarditega. Aruandeperioodil on Albaania teinud jõupingutusi rahvusvahelistest õigusaktidest tulenevate kohustuste täitmiseks. Nende õigusaktide üldist rakendamist tuleb aga veelgi tugevdada. Parandatud on lapse õigusi ja koduvägivalda käsitlevat õigusraamistikku. 2018. aasta mais kiitis parlament heaks uue sotsiaaleluasemete seaduse, mille eesmärk on tugevdada roma⁹ ja egiptlaste

⁹ Kooskõlas Euroopa institutsioonide terminoloogiaga kasutatakse üldmõistet „roma“ siin selleks, et viidata paljudele eri rühmadele, eiramata seejuures nende rühmade eripära.

kogukondade kõige haavatavamate liikmete õigust eluasemele. Täiendavaid jõupingutusi on tarvis teha omandiõiguste tugevdamiseks. **Väljendusvabaduse** kohta võib märkida, et üldine õiguskeskkond selle kasutamiseks on soodne, aga selle tegeliku kasutamise võimaldamine eeldab täiendavaid jõupingutusi.

Majanduskriteeriumide täitmisel on Albaania teinud mõningaid edusamme ja tal on mõõdukas valmidus toimiva turumajanduse arendamiseks. Majanduskasv on veelgi kiirenenud ja töötus vähenenud, ent selle määr püsib endiselt kõrge. Eksport on kindlalt kasvanud ja jooksevkonto puudujääk kahanenud. Kõrge valitsemissektori võla suhe SKPsse on järjepidevalt alanenud, aga eelarve konsolideerimise tempo on püsitud aeglane. Pangad on jätkanud viivislaenude hulga ja välisvaluuta kasutamise vähendamist. Pangandussektor on jäänud stabiilseks, ent ettevõtete laenumahu kasv ei ole hoogustunud. Astunud on samme finantsturu arendamiseks. Ettevõtluskeskkond on paranenud vaid mõnes aspektis. Edusammud põhjaliku kohtureformi rakendamisel peaksid aitama tugevdada ettevõtluskeskkonda ja ligi meelitada investeringuid. Teatavat edu on saavutatud tööturul osalemise suurendamisel ning tööturuasutuste ja -teenuste kvaliteedi ja tulemuslikkuse parandamisel, aga tööhõive määr ja tööturul osamine on endiselt probleemiks ning palju inimesi leiab endiselt töökohta mitteametliku majanduse sfääris.

Albaania on teinud mõningaid edusamme ja on teataval määral valmis tulema toime konkurentsivõime ja turujõududega Euroopa Liidus. Mõningast edasiminekut võib täheldada energeetika ja transpordi valdkonnas ning digitaalse taristu arendamises, aga Albaania konkurentsivõimet pärsvivad ja tema integreerimist rahvusvahelistesse väärtusahelatesse takistavad tootlikkusega seotud oskusteabe ja tehnosiirde puudumine ning inimeste madal haridustase. Ekspordi- ja piirkondliku integratsiooni potentsiaal on suurem kui seda on seni rakendatud. Hariduse ja koolituse parandamiseks on tehtud jõupingutusi, mis näitavad mõningaid tulemusi, ent reforme tuleb jätkata, eelkõige selleks, et kaasata paremini maapiirkonnad ja haavatavad rühmad. Albaania suutlikkus tegeleda uurimis- ja arendustegevuse ning innovatsiooniga on endiselt väga vähe arenenud.

Heanaaberlike suhete ja piirkondliku koostöö kohta võib märkida, et Albaania on jätkanud aktiivset osalemist piirkondlikes algatustes ja on säilitanud oma heanaaberlikud suhted. Kahepoolsete probleemide lahendamiseks Kreekaga on astunud olulisi samme.

Albaania on jätkanud oma õigusaktide ELi nõuetega vastavusse viimist mitmes valdkonnas ning see on suurendanud tema **suutlikkust täita liikmesusega kaasnevaid kohustusi**. Riigil on mõõdukas valmidus paljudes valdkondades, nagu finantskontroll, haridus ja kultuur ning statistika, või mõningane valmidus, näiteks sellistes valdkondades nagu riigihanked ja üleeuroopalised võrgud. Albaania peab jätkama jõupingutusi, mis on seotud tema üldiste ettevalmistustega ELi õigustiku vastuvõtmiseks ja rakendamiseks. Selleks et kujundada välja toimiv avaliku sektori sisekontrolli süsteem, on väga oluline võtta vastu terviklik avaliku sektori sisefinantskontrolli strateegia ja kooskõlastada selle rakendamist käimasoleva avaliku halduse ja avaliku sektori finantsjuhtimise reformiga. Albaania peaks samuti jätkama tööd transpordi- ja energiavõrkude arendamiseks ning võtma sellega seotud ühenduvusreformi meetmeid, muu hulgas eesmärgiga parandada ühenduvust kogu piirkonnas.

Parandada tuleb õigustiku elluviimisega tegelevate asutuste haldussuutlikkust ja kutsestandardeid ning kaitsta reguleerivate ametite sõltumatust. Endiselt on väga oluline suurendada läbipaistvust ja vastutust. Selleks tuleb eelkõige tagada riigihankesüsteemi ja riigi rahanduse juhtimise mõjus, tulemuslik ja läbipaistev toimimine. Albaania on jätkanud oma õigusaktide täielikku vastavusse viimist kõigi ELi ühise välis- ja julgeolekupoliitika seisukohtade ja deklaratsioonidega.

Rände valdkonnas on tehtud mõningaid edusamme ametiasutuste piirihaldus- ja varjupaigalase suutlikkuse suurendamisel. Albaania sõlmis ELiga 2018. aasta oktoobris staatust käsitleva kokkuleppe Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Ameti tegevuse kohta riigis. Segarändevoogudega tegelemiseks vajalikku vastuvõtusuuutlikkust on veelgi suurendatud. Albaania kodanike poolt ELi liikmesriikidele esitatud põhjendamatute varjupaigataotluste arv on vähenenud, ent püsib siiski suur ning nii selle vähendamiseks kui ka saatjata alaealiste probleemi lahendamiseks tuleb pingutusi järjekindlalt jätkata.

Kosovo

Poliitiliste kriteeriumide täitmise kohta võib märkida, et Kosovo on edukalt rakendanud teatavaid ELiga seotud peamisi reforme ning parandanud eelkõige oma õigusraamistikku õigusriigi ja avaliku halduse valdkonnas. Paraku ei ole hulk meetmeid ega *ad hoc* otsuseid valitsuse nimetatud reformieesmärkidega kooskõlas. Valitsuse ülemäära suur koosseis, sealhulgas ministrite asetäitjate arvu suurendamine, mõjutavad endiselt negatiivselt valitsuse usaldusväärsust ja tõhusust.

Rahvasaadikute Kogu on olnud võimeline saavutama häälteenamuse mõnes Kosovo jaoks strateegilise tähtsusega küsimuses, nagu näitab piirilepingu ratifitseerimine Montenegroga ja oluliste ELiga seotud seadusandlike reformide vastuvõtmine, ent on pidanud tegutseda tugevalt polariseerunud poliitilises raamistikus ning seetõttu on nõrkused tema üldises toimimises püsinud. Selle näiteks võib tuua kvoorumi sagedase puudumise ning sellest johtuvad viivitused seadusandlikus tegevuses.

2017. aasta parlamendi- ja kohalike valimisi puudutavate ELi valimisvaatlusmissiooni leidude ja soovitude arvessevõtmisel ja ellurakendamisel on tehtud vaid piiratud edusamme.

Olukord Kosovo põhjaosas on endiselt väga problemaatiline.

Avaliku halduse reformi vallas on riigil tehtud mõningad ettevalmistused. Aruandeperioodi jooksul on üldiselt mõningal määral edasi liigutud, aga selleks, et kõrvaldada poliitilised mõjutused juhtivate riigiametnike ametisse nimetamisel, on tarvis siiski suuri pingutusi. Edu on saavutatud avaliku halduse toimimist ja korraldust ning riigiametnikke ja töötasusid käsitlevate seaduste paketi vastuvõtmisega. Lisaks on vastu võetud strateegilise planeerimise suunised ja rakendama on hakatud ametite ratsionaliseerimise tegevuskava. Läbivaadatud õigusraamistik on tähtis samm ajakohase ja professionaalse avaliku teenistuse loomise ja vastutuse suurendamise suunas. Ehkki töötasude seadusega kehtestatakse riigiametnikele läbipaistvam ja võrdsem töötasude süsteem, valmistab muret selle keskpika perioodi mõju riigi eelarvele.

Kosovo **kohtusüsteem** on varases järgus. Teatav edasimineku on toimunud tänu kohtunike ja prokuröride distsiplinaarvastutuse seaduse ja vahendusmenetluse seaduse vastuvõtmisele ning kohtuasjade elektroonilise haldamise süsteemi kasutuselevõtu edenemisele. 2018. aastal suurenes nii prokuratuuride kui ka kohtute, sealhulgas eriprokuratuuri töötajate arv. Ehkki Kosovo serblastest kohtunike, prokuröride ja nende halduspersonali integreerimine Kosovo kohtusüsteemi viidi 2017. aastal ametlikult lõpule, on selle täielikuks toimimise hakkamiseks, eelkõige apellatsioonikohtus, tarvis rohkem teha. Kohtusüsteem on endiselt vastuvõtlik lubamatule poliitilisele mõjule. Õigust mõistetakse endiselt aeglaselt ja ebatõhusalt ning õigusriigi institutsioonid peavad oma suutlikkuse suurendamiseks rohkem pingutama.

Korruptsioonivastase võitluse vallas on Kosovo ettevalmistused alles algjärgus / teinud mõningaid ettevalmistusi. Riik on teinud teatavaid edusamme oluliste õigusreformide elluviimisel õigusriigi valdkonnas ning kõrge tasandi juhtumite uurimisel ja nende eest

süüdistuste esitamisel. Edasi on liigutud vara ennetava konfiskeerimisega, ehkki lõplike konfiskeerimiste arv on olnud väike. Korruptsioon on laialt levinud ja tekitab endiselt muret.

Kosovo ettevalmistused **organiseeritud kuritegevuse vastase võitluse** vallas on alles algusjärgus. Teatavaid edusamme on tehtud oluliste õigusreformide elluviimisel õigusriigi valdkonnas, kõrge tasandi juhtumite uurimisel ja nende eest süüdistuste esitamisel ning vara ennetaval arestimisel. Vara lõpliku konfiskeerimise vallas on aga paraku vähe tehtud, samuti on korraldatud vaid vähe finantsuurimisi ja tehtud vähe lõplikke süüdimõistvaid otsuseid. Tarvis on meetmeid, millega tagatakse rangelt, et õiguskaitseasutuste ja prokuratuuri töösse ei ole võimalik poliitiliselt sekkuda. Õiguskaitseasutustele valmistab endiselt probleeme organiseeritud kuritegevus Kosovo põhjaosas.

Edu on saavutatud terrorismivastases võitluses, eriti selles osas, mis puudutab paremate tingimuste loomist terroristist välisvõitlejate ja nende perekondade rehabiliteerimiseks ja taasintegreerimiseks. Kosovo ametiasutused peavad püüdma tulemuslikumalt võidelda rahapesu vastu ning viima asjaomased õigusaktid kooskõlla ELi õigustiku ja rahvusvaheliste standarditega.

Õigusraamistikuga on üldjoontes tagatud Euroopa standarditele vastav inim- ja **põhiõiguste** kaitse. Inimõigusi käsitlevate õigusaktide ja strateegiade rakendamist pärsivad aga eelkõige kohalikul tasandil sageli ebapiisavad rahalised vahendid ja muud ressursid, nende õigusaktide ja strateegiade vähene poliitiline prioriseerimine ja puudulik kooskõlastamine. Kohaldatavad inimõiguste koordineerimise ja rakendamise mehhanismid ei ole tõhusad. Sõltuvus välismaistest rahastajatest on endiselt suur. Rohkem tuleb teha selleks, et tagada tulemuslikult vähemuste hulka kuuluvate isikute, sealhulgas romade ja aškalide ning ümberasustatud isikute kaitse, tagada sooline võrdõiguslikkus ka tegelikkuses, luua terviklik lastekaitseüsteem ja liikuda edasi kultuuripärandi kaitsega. Kosovo on teinud mõningaid ettevalmistusi seoses **väljendusvabadusega**, mis on kätketud põhiseaduses. Riigil on mitmekesine ja elav meediamaastik. Õigusriigi institutsioonid uurivad üha sagedamini ajakirjanike vastu suunatud ähvardusi ja rünnakuid ning seesuguste juhtumite arv on vähenenud. Veel on vaja vastu võtta jätkusuutlik lahendus avalik-õigusliku ringhäälingu rahastamiseks. Ringhääling on endiselt vastuvõtlik poliitilisele survele ja mõjutamisele.

Majanduskriteeriumide täitmisel on Kosovo alles algetapis ning teinud mõningaid edusamme toimiva turumajanduse arendamisel. Majanduskasv on olnud kiire, aga endiselt tekitab muret väga keeruline olukord tööturul. Valitsus on eelarve-eeskirjadest kinni pidanud, ent riigi rahanduse seab ohtu ja erasektori arengut takistab kulusurve, mis on seotud teatavatele elanikkonnarühmadele makstavate sotsiaalhüvitiste ja avaliku sektori töötajate palkadega. Ettevõtluskeskkond on mõnevõrra paranenud, aga teatavad probleemid püsivad, sealhulgas laialt levinud mitteametlik majandus, aeglane ja ebatõhus kohtusüsteem, ulatuslik korruptsioon ja üleüldiselt nõrgad õigusriigi institutsioonid. Hoolimata teenuste ekspordi jõudsast kasvust, on majanduse mitmekesistamine edenenud aeglaselt.

Kosovo on alles algjärgus, ent on teinud mõningaid edusamme suurendamaks oma suutlikkust tulla toime konkurentsipurve ja turujõududega ELis. Mõningaid edusamme on tehtud teede olukorra parandamisel, kuid suured lüngad raudtee- ja energiataristus püsivad. Vähe edusamme on tehtud stabiilse energiavarustuse kindlustamisel. Kaod elektrisektoris püsivad väga suured. Kosovo on mõningal määral edasi liikunud majanduse digiteerimisel. Vähe on tehtud hariduse kvaliteedi parandamiseks ja oskuste nappuse vähendamiseks tööturul. Struktuurimuutused on aeglased ja majandus sõltub endiselt suuresti omamaisest kaubandusest. Eksport kasvab peamiselt diasporaale suunatud teenuste ekspordi najal ning kaupade ekspordi kasvu takistab toodete vähene mitmekesisus.

Heenaaberlike suhete ja piirkondliku koostöö kohta võib märkida, et Kosovo on jätkanud osalemist enamikul piirkondlikel foorumitel. Paraku on Kosovo otsus kehtestada Serbiast ning Bosniast ja Hertsegoviinast imporditavatele kaupadele 100 % suurused tollitariifid piirkondlikku koostööd kahjustanud.

Kosovo on jätkuvalt osalenud dialoogis **suhete normaliseerimiseks Serbiaga**. Valitsus peab Serbiast ning Bosniast ja Hertsegoviinast imporditavatele kaupadele kehtestatud tariifid tühistama. Riik peab tegema rohkem tugevaid jõupingutusi, et luua soodne keskkond Serbiaga õiguslikult siduva kokkuleppe sõlmimiseks. Selline kokkulepe tuleb kiiresti sõlmida ja see on väga oluline, et Kosovo ja Serbia saaksid Euroopa teel edasi liikuda.

Kosovo astunud mõningaid samme oma õigusaktide **Euroopa standarditega** vastavusse viimiseks. Õigusaktide vastavusse viimine on mõnes valdkonnas jätkunud, ent rakendamine kulgeb vaevaliselt. Mõningaid edusamme on tehtud kaupade, teenuste ja kapitali vaba liikumise, finantsteenuste, riigihangete ja konkurentsi valdkonnas. Häid edusamme on tehtud statistika ja finantskontrolli valdkonnas. Maksunduse ja tolli vallas on tehtud teatavaid edusamme maksutulu kogumisel, varimajanduse vähendamisel ja intellektuaalomandi õiguste kaitseks vajaminevate tollimeetmete võtmisel, kuid Kosovo peaks tugevdama võitlust mitteametliku majanduse ja maksudest kõrvalehoidumise vastu. Mõningaid samme on astunud keskkonnaprobleemide lahendamiseks, ent rakendamine on ajakavast maha jäänud. Energeetikasektoris on endiselt tõsiseid probleeme hoolimata teatavatest edusammudest, mida on tehtud iseäranis energiatõhususe valdkonnas. ELi õigustiku tulemuslikuks rakendamiseks peab Kosovo üldiselt parandama oma haldussuutlikkust ja kõigi sektorite vahelist kooskõlastamist.

Ametiasutused on teinud edusamme seadusliku ja ebaseadusliku **rände** haldamisel. Seniseid jõupingutusi tuleks jätkata ja edasi arendada. Selleks peab Kosovo kehtestama ebaseaduslike rändajate tagasisaatmismehhanismi, mis on kooskõlas ELi standardite ja tavadega.

3. LISA. Lääne-Balkani strateegia ja Sofia prioriteetide kava rakendamine: ELi suurem panus

6. veebruaril 2018 vastu võetud Lääne-Balkani strateegia on andnud ELi ja Lääne-Balkani riikide suhetele uue hoo. Strateegia keskmes on valdkonnad, kus Lääne-Balkani partnerid peavad ellu viima täiendavaid reforme ja jätkama jõupingutuste tegemist, ning ELi suurem toetus piirkonnale. ELi toetus hõlmab 57 konkreetset kohustust, mis on koondatud kuude juhtalgatusse. Märkimisväärse osa nendest juhtalgatustest kiitsid ELi liikmesriigid ja Lääne-Balkani partnerid heaks Sofia prioriteetide kavas, mis võeti vastu 17. mail 2018 Sofias peetud tippkohtumisel.

Komisjon on alates strateegia vastuvõtmisest keskendunud oma kohustuste täitmisele laiendatud poliitilise koostöö kaudu, tihendades töösidemeid Lääne-Balkani riikide ning ELi ja tema ametite vahel, pakkudes paremat juurdepääsu rahalistele vahenditele ja tehnilisele abile ning suunates ümber ühinemiseelse abi rahastamisvahendi kaudu antava ELi rahalise abi, mille raames ainuüksi 2018. aastal eraldati Lääne-Balkani riikidele üle 1,1 miljardi euro.

Strateegia rakendamise esimesel aastal tehti edusamme kõigi kuue juhtalgatuse rakendamisel. Piirkond on saanud märkimisväärset poliitilist tähelepanu. 2018. aasta mais peeti Sofias ELi ja Lääne-Balkani riikide tippkohtumine (eelmine toimus 2003. aastal Thessalonikis). Piirkonda on külastanud Euroopa Liidu Nõukogu eesistuja ja Euroopa Komisjoni president ning toimunud on mitu ministrite kohtumist ja muid kõrgetasemelisi kohtumisi. Eesmärk on olnud koondada poliitilist tahet, et anda reformiprotsessile uut hoogu ja suurendada piirkondlikku koostööd.

1. juhtalgatus – õigusriigi tugevdamine – keskendub kolmele prioriteedile: kohtureformide parem jälgimine, tehnilise abi sihtotstarbelisem suunamine õiguskaitsele ning suurem toetus kodanikuühiskonnale, demokraatia eest seismisele ja sõltumatule meediale. 2018. aasta oktoobris Tiranas toimunud ELi ja Lääne-Balkani riikide justiits- ja siseministrite kohtumine oli selles valdkonnas tähtis edusamm, tugevdades eelkõige koostööd justiits- ja siseküsimustega tegelevate ELi asutustega ja edendades kohtusüsteemi jaoks asjakohaste näitajate väljatöötamist.

Kohtureformide jälgimisel on komisjon keskendunud kõigis kuues partnerriigis samal ajal toimuvatele kohtumistele, kus ELi kõrge õiguskaitseametnikud käsitlevad oma kolleegidega konkreetseid teemasid (vastastikune hindamine). 2018. aastal esitati mitu analüüsi tsiviil- ja kaubandusajades tehtud kohtuotsuste täitmise kohta, praegu on koostamisel riigihankeid käsitlevad analüüsid ning 2019. aasta lõpu poole kavatakse esitada analüüsid organiseeritud kuritegevuse kohta. Komisjon töötab välja ka uued meetodid, kuidas koguda partnerite kohtusüsteemidelt ühtlustatuid andmeid. Selles vallas on suur saavutus Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooniga (OSCE) elluviidav piirkondlik ühisprojekt, mis keskendub korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse alaste kohtumenetluste jälgimisele. Maailmapangalt on tellitud mitu kohtusüsteemi käsitlevat piirkondlikku uuringut ja Euroopa Nõukogu kohtute efektiivsust hindav komisjon aitab piirkonnas koguda ühtlustatud andmeid.

Komisjon pakub ka spetsiifilisemat tehnilist abi, nimelt korraldades nõuandemissioone, milles keskendutakse kohtureformidele ning organiseeritud kuritegevuse ja korruptsiooni vastasele võitlusele. Praegu on sellised missioonid käimas Montenegros ja Albaanias, 2019. aasta jooksul on kavas alustada missioone Kosovos ning Bosnias ja Hertsegoviinas ning plaanitakse missiooni Põhja-Makedooniasse ja võib-olla ka Serbiasse.

Samuti teeb komisjon tihedat koostööd Euroopa demokraatia rahastuga, et toetada sõltumatuid meediaplatforme, kodanikuühiskonda ja demokraatia eest seisjaid. ELi eraldatud

täiendava 6 miljoni eurose toetuse abil sai fond aastal 2018 laiendada oma tegevust Lääne-Balkani riikidesse ning selles valdkonnas rahastati 14 uut toetuslepingut.

2. juhtalgatus – julgeoleku- ja rändealase koostöö tugevdamine – käsitleb meetmeid, mis keskenduvad piirkonnas ühiste julgeolekuohtudele, sealhulgas terrorism, vägivaldne ekstremism, radikaliseerumine, organiseeritud kuritegevus, inimkaubandus, ebaseaduslik tulirelvadega kauplemine ja hübriidohud, ning partnerite suutlikkuse suurendamisele, et nad suudaksid toime tulla rände ja julgeolekuga seotud probleemidega. Seda tegevust toetati 2018. aasta juulis Londonis ja oktoobris Tiranas toimunud ministrite kohtumistel, mis mängisid väga olulist rolli tihedamate koostöösidemete loomisel julgeoleku, varude haldamise ja ühiste terrorismivastaste meetmete kavandamise vallas.

Komisjon ja kuus Lääne-Balkani partnerit leppisid ELi ja Lääne-Balkani riikide justiits- ja siseministrite kohtumisel Tiranas kokku Lääne-Balkani terrorismivastase võitluse ühises tegevuskavas. Komisjon aitab nüüd koostada piirkondlike prioriteetidega kooskõlas olevaid riigipõhiseid tegevuskavasid. Samuti on komisjon moodustanud vägivaldse äärmusluse ennetamise riiklike koordinaatorite piirkondliku võrgustiku, mis pidas 2018. aastal kaks koosolekut ja 2019. aasta märtsis ühe koosoleku.

Komisjon on lõpule viimas ülevaadet 2015.–2019. aasta tegevuskavast ELi ja Kagu-Euroopa vahelise tulirelvadega kauplemise tõkestamiseks. EL on eraldanud ÜVJP eelarverealet sihtotstarbelisi vahendeid, et toetada 2018. aasta juulis Londonis toimunud siseministrite kohtumisel vastu võetud väike- ja kergrelvade piirkondliku tegevuskava rakendamist.

EL on kutsunud Lääne-Balkani partnereid üles osalema rasket ja organiseeritud kuritegevust käsitlevas ELi poliitikatsükli ning asjakohaste iga-aastaste tegevuskavade ettevalmistamises ja rakendamises. Euroopa välisestus omalt poolt on suurendanud Lääne-Balkani riikidega ühise välis- ja julgeolekupoliitika teemal peetava dialoogi raames toimuvate kohtumiste arvu, et ergutada piirkonna seisukohtade vastavusse viimist ELi ühiste seisukohtadega. Euroopa välisestus on kutsunud kõiki Lääne-Balkani partnereid osalema hübriidriskide uuringutes, et hinnata nende haavatavust ja paremini suunata ELi abi. Praeguse seisuga osaleb uuringutes neli partnerit.

Rände vallas jätkab komisjon koostöös asjaomaste ELi asutuste ja rahvusvaheliste organisatsioonidega ambitsioonikate rändehalduse projektide rakendamist, et parandada partnerite suutlikkust segarändevoogude haldamisel, luua varjupaigamenetlusi ja tagasipöördumismehhanisme ning vahetada teavet. Samuti on komisjon loonud algatusi, et paremini koordineerida piirkonda lähetatud rändeküsimuste kontaktametnike tööd ja tõhustada operatiivteabe vahetamist.

Selleks et julgeoleku ja rände vallas paremat koostoimet saavutada, on komisjon hõlbustanud justiits- ja siseküsimustega tegelevate asutuste aktiivsemat tegevust Lääne-Balkani riikides. Alla on kirjutatud koostöölepingule Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskusega ning Eurojusti ja Albaania vahelisele koostöölepingule (Montenegro ja Põhja-Makedooniaga juba sõlmitud lepingute eeskujul) ning lõpule on viidud Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Ameti staatust käsitlevate kokkulepete üle toimunud läbirääkimised piirkonna viie riigiga, kellel on ELiga ühine piir. Albaaniaga sõlmitud kokkulepe on jõustunud ja esimesed piirivalvurid kohapeale saadetud. Selleks et piirkonnas tegutsevate ELi justiits- ja siseküsimuste asutuste tegevust paremini kooskõlastada, on komisjon loonud Lääne-Balkani riikide töö toetamiseks nende asutuste rakkerühma.

2018. aastal eraldati õigusriigi, julgeoleku ja rändega seotud meetmetele kokku üle 145 miljoni euro.

3. juhtalgatus – sotsiaalmajandusliku arengu toetamine – keskendub piirkondliku majandusruumi rakendamise edendamisele, kohandades olemasolevaid investeerimisraamistikke, et ergutada investeringuid piirkonda, kasutada majandusreformi programmi strateegilisemalt ning toetada haridus- ja sotsiaalreforme. 2018. aasta juulis Viinis toimunud majandusministrite kohtumine ja juunis Brüsselis toimunud haridusministrite kohtumine andsid selle algatuse eduks olulise tõuke, eriti piirkondliku majandusruumi edendamise ning mitmete kutseharidust, üliõpilaste liikuvust ja kvalifikatsioonide tunnustamist käsitlevate algatuste seisukohast. 2019. aastal hakkab EL korraldama ka regulaarseid kohtumisi Lääne-Balkani tööhõiveministritega.

Komisjon jätkas koos piirkondliku koostöönooguga piirkondliku majandusruumi mitmeaastase tegevuskava (REA MAP) rakendamise hõlbustamist. Selle valdkonna olulisemad saavutused olid kaubanduse lihtsustamist käsitleva Kesk-Euroopa vabakaubanduslepingu (CEFTA) lisaprotokoll nr 5 jõustumine 2018. aasta aprillis, investeerimisreformi piirkondliku tegevuskava heakskiitmine ning finantsturgude mitmekesistamise ja integreerimise piirkondliku programmi käimalükkamine. Teenuskaubanduse liberaliseerimist käsitlevad läbirääkimised on lõpule viidud ning alustatud on piirkonnas spetsialistide liikuvust käsitlevaid läbirääkimisi.

Käimas on Lääne-Balkani investeerimisfondi strateegiline ja rahaline laiendamine. 2018. aastal viidi lõpule seda laiendamist käsitlev vahearuanne ja Agence française de développement (AFD) hakkas rahvusvahelise finantseerimisasutusena osalema Lääne-Balkani investeerimisfondis 2018. aasta detsembris ja Maailmapanga Grupp 2019. aasta aprillis. Lääne-Balkani tagatisrahastu loomine, mille eesmärk oli kaasata piirkonnas erasektori investeringuid, on edukalt käimas (2018. aastal viidi lõpule eelhindamine) ja rahvusvaheliste finantseerimisasutustega peetakse dialoogi.

Komisjon on suurendanud ka toetust erasektori arendamisele, pöörates erilist tähelepanu idufirmadele ning noorte ettevõtjate rahastamisvõimalustele. Loodud on uus piirkondlik noortegarantii, et tugevdada noorte ettevõtlusalast suutlikkust ja pakkuda töövõimalusi. Noortegarantii jaoks ette nähtud 10 miljonit eurot võiks aidata kaasata rahalisi vahendeid kuni 80 miljoni euro ulatuses. Serbias on komisjon loonud samalaadse tagatisprogrammi (20 miljoni euro väärtuses), millega loodetakse kaasata kuni 180 miljoni euro väärtuses uusi laene Serbia idufirmadele ja innovatiivsetele äriühingutele. Veel teeb komisjon ettevalmistusi, et pakkuda aruka spetsialiseerumise strateegiate edendamiseks toetust ka Lääne-Balkani riikidele. Praegu antakse seda üksnes liikmesriikidele.

EL on astunud samme, et suurendada partnerite majandusreformi programmide strateegilist kasutamist, viies nende ettevalmistamise kooskõlla Euroopa poolaastaga. Tööhõive- ja sotsiaalreformide jälgimist on tugevdatud majandusreformi programmide ning iga-aastaste ELi ja Lääne-Balkani ministrite kohtumiste algatamise kaudu. Esimene selline kohtumine toimub 2019. aasta juunis. Lisaks on ELi rahalist toetust tööhõivele, haridusele, sotsiaalsele kaasamisele ja tervishoiule suurendatud mitme uue kahepoolse abiprogrammi ning piirkonnas kutseharidust ja -õpet edendava liikuvuskava kaudu. Praegu suurendab EL järk-järgult toetust programmile „Erasmus+“, plaanides seda aastaks 2020 kahekordistada.

Kokku eraldati 2018. aastal ühinemiseelse abi rahastamisvahendist konkurentsivõime, majanduskasvu ja haridusega seotud meetmetele üle 260 miljoni euro.

4. juhtalgatus – ühenduvuse parandamine – keskendub piirkonnas transpordi- ja energiaühenduste arendamisele, et hõlbustada kaubavahetust ja edendada majanduskasvu. Selle juhtalgatusega ette nähtud meetmete hulka kuuluvad taristu planeerimine ja sellesse

investeeringud ning piirkondlike turgude integreerimise jaoks asjakohase regulatiivse keskkonna loomine.

2018. aasta aprillis Ljubljanas ja detsembris Brüsselis toimunud transpordiministrite kohtumisel võeti olulise sammuna vastu mitu transpordireformiga seotud deklaratsiooni ning Podgorica energia- ja keskkonnaministrite kohtumisel võeti vastu murranguline deklaratsioon energiasüsteemi ümberkujundamise kohta.

Energiavaldkonnas hõlbustab komisjon ELi energialiidu laienemist Lääne-Balkani riikidesse ja energiaühenduse asutamislepingu kohase ühtse õigusruumi loomist. Edasised edusammud selles valdkonnas eeldavad edusamme Belgradi ja Priština dialoogi asjakohastes aspektides.

Suur saavutus oli puhtale energiale üleminekut käsitleva ühisavalduse allakirjutamine Lääne-Balkani energia- ja keskkonnaministrite poolt 2019. aasta veebruari Podgorica kohtumisel. Komisjon on eraldanud 30 miljoni euro väärtuses toetusi energiatõhususe edendamiseks. Sellega täiendatakse piirkondliku energiatõhususe rahastu raames juba kättesaadavat 50 miljonit eurot. 2018. aastal toetas komisjon Bulgaaria ja Serbia vahelist gaasiühendust käsitleva kohustuse allakirjutamist. Seda rahastatakse osaliselt ühinemiseelse abi rahastamisvahendi ja Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu. Transpordivaldkonnas on komisjon jätkanud transpordiühenduse lepingu rakendamise ja selle sekretariaadi toimimise toetamist. Esmajoones loodi ühenduse institutsioonid (piirkondlik juhtimiskomitee ja ministrite nõukogu) ning kirjutati alla peakorterile leping Serbiaga. 2019. aasta alguses nimetati ametisse tegevdirektor.

Komisjon on aidanud vastu võtta ministrite deklaratsiooni, mille eesmärk on kõrvaldada piiridelt takistused, luues selleks integreeritud maantee- ja raudteepiiripunktid. Deklaratsiooni aluseks on ELi rahastatud uuring, milles on tehtud kindlaks piirkonna 32 prioriteetset piiripunkti, mille võiks omavahel integreerida. Nüüd kirjutavad asjaomased riigid alla kahepoolsetele lepingutele iga piiriületuspunkti kohta.

Pärast asjakohaste ministrite deklaratsioonide vastuvõtmist Ljubljanas üleeuroopalise transpordivõrgu ministrite tasandi kohtumisel ja Sofia tippkohtumist aitab komisjon hõlbustada ka uue piirkondliku raudteestrategia ja liiklusohutuse tegevuskava ettevalmistamist, et vähendada eelkõige suure õnnetuste arvuga teelõikude kaotamise kaudu liiklussurmi. 2018. aastal rahastas komisjon 24 selliste teelõikude kontrolli, mille korraldasid Connecta eksperdid.

Taristuinvesteeringute vallas jätkas Lääne-Balkani investeeringuraamistik 2018. aastal ühendatust käsitleva tegevuskava toetamist. Sofia tippkohtumisel teatas komisjon ELi toetuse eraldamisest üheteistkümnele uuele transpordiprojektile kogusummas 192,7 miljonit eurot. Alates Lääne-Balkani investeeringufondi loomisest on komisjon toetanud selle kaudu 31 prioriteetset projekti 700 miljoni euroga, mis omakorda on kaasanud üle 2,4 miljardi euro väärtuses välisinvesteeringuid.

5. juhtalgatus – Lääne-Balkani riikide digitaalarengu tegevuskava – keskendub piirkonnas digitaalrajatuse ja -ühiskonna edendamisele. Tegevuskava käivitati 2018. aasta juunis ELi iga-aastaselt digitaalarengu assambleel ja see põhineb komisjoni talituste töödokumendil, milles on nähtud ette peamised algatused. Komisjon on alustanud Lääne-Balkani partneritega ka info- ja kommunikatsioonitehnoloogia teemalisi dialooge, mille raames digitaalrajatuse ja -ühiskonna volinik on külastanud piirkonnas enamikku pealinnu.

Samuti on komisjon intensiivselt toetanud läbirääkimisi uue piirkondliku rändluskokkuleppe üle, mis peaks Lääne-Balkani riikides kaotama piirkondadevahelised rändlustasud. Kokkuleppe võeti vastu digiministrite kohtumisel 2019. aasta aprillis ja jõustub 2019. aasta juulis.

Komisjon on näinud Lääne-Balkani investeerimisfondist ette 30 miljonit eurot tehniliseks abiks, et valmistada ette investeringuid lairibaühendusse, ja veel 8 miljonit eurot piirkondliku küberjulgeoleku edendamise algatuse jaoks.

EL tegutseb ka selle nimel, et Lääne-Balkani partnerid saaksid osaleda mitmesugustel Euroopa foorumitel ja töörühmades. Eelkõige saavad partnerid vaatlejatena osaleda audiovisuaalmeedia teenuste Euroopa regulaatorasutuste rühmas ja digitaalse ühtse turu kõrgetasemelises töörühmas. Samuti on neid kutsutud osalema vaatlejatena Elektroonilise Side Euroopa Reguleerivate Asutuste Ühendatud Ametis.

Lisaks kaasab komisjon partnereid ühenduse mitmesugustesse digioskuste, e-valitsuse ja e-tervise valdkonna algatustesse. Nende hulka kuuluvad lairibaühenduse eest vastutavate asutuste võrgustik, digitaalsete võimaluste praktikaprogramm, ELi programmeerimistähtaegad, ISA2 programm, e-tervise võrgustik, Euroopa tehisintellekti ühendus ning ELi plokiahela vaatluskeskus ja foorum.

Kokku eraldati ühinemiseelse abi rahastamisvahendist 2018. aastal transpordiühenduste ning energia- ja digitaalsektoris 450 miljonit eurot.

6. juhtalgatus – leppimise ja heanaaberlike suhete toetamine – keskendub piirkonnas kestliku ja püsiva rahu saavutamisele, pöörates tähelepanu kolmele teemale: minevikupärandiga tegelemine, eri ühiskondade vahel inimestevaheliste kontaktide taastamine ja ühist huvi pakkuvates valdkondades koostöö tugevdamine. Need küsimused on regulaarselt Lääne-Balkani välisministrite, aga ka 2018. aastal eesistujariigi Austria käivitatud, kahepoolseid küsimusi käsitlevate kõrgetasemeliste kohtumiste päevakavas.

Komisjon toetab jätkuvalt endise Jugoslaavia asjade rahvusvahelise kriminaalkohtu ja Kosovo erikodade tegevust. Koos rahvusvahelise kadunud isikute komisjoni ja Rahvusvahelise Punase Risti Komiteega toetab komisjon jõupingutusi, et lahendada kõik kadunuks jäänud isikutega seotud juhtumid ja tegeleda nende perekondade vajadustega. Samuti on komisjon tugevdanud toetust piirkondliku tõekomisjoni loomisele.

EL annab rahalist abi piirkondlikule noorte koostööametile, et suurendada selle kaudu noorte liikuvust ja koostööd. Selleks et võimestada noori osalema poliitika kujundamises, on loodud Lääne-Balkani riikide noorte labor. Suurendatud on toetust kultuuri ja loomesektori koostööle programmi „Loov Euroopa“ raames.

Lisaks mitmetele piirkondlikku koostööd toetavatele riikidevahelistele meetmetele võimaldab piiriülese koostöö programm viia ellu konkreetseid ühiseid kogukonnaprojekte sellistes valdkondades nagu loodusvarade majandamine, turism ja kultuur. ELi üldine toetus institutsioonilistele ja sotsiaal-majanduslikele reformidele aitab taastada kodanike ja kogukondade usaldust ja edendab seeläbi leppimist soodustava keskkonna tekkimist.

Ühinemiseelse abi rahastamisvahendist eraldati 2018. aastal heanaaberlike suhete ja leppimise toetuseks kokku ligi 80 miljonit eurot.

Komisjon jätkab järgmistel aastatel nende kuue juhtalgatuse raames saavutatule tuginemist, et täita täielikult Lääne-Balkani strateegias võetud kohustused. Jätkame partnerite ja liikmesriikide kaasamist ja teavitamist poliitilise dialoogi, korrapärase aruandluse ja temaatiliste töökohtumiste kaudu. Lääne-Balkani partnerite pidev kaasamine ja konstruktiivne piirkondlik koostöö on strateegia ja selle tegevuskava ambitsioonikate eesmärkide saavutamiseks vältimatu.

4. LISA. Põhistatistika

STATISTILISED ANDMED (29. aprilli 2019. aasta seisuga)

Rahvastik	Märkus	Montenegro		Põhja-Makedoonia		Albaania		Serbia		Türgi		Bosnia ja Hertsegoviina		Kosovo*		EL 28	
		2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Rahvaarv kokku (tuhandetes)		622,2	622,4	2 071,3	2 073,7	2 875,6	2 876,6	7 076,4	7 040,3	78 741	79 815	3 516,0	3 509,7	1 771,6	1 785,5	510 182 p	511 373 bp
15–64aastaste osakaal kogu rahvaarvus (%)		67,6	67,4		70,2	68,7	68,7	66,6	66,3	67,8	68	:	:	65,6p	66,8	65,3	65,0b
Loomuliku iibe üldkordaja (1 000 elaniku kohta)		1,8	1,5	1,2	0,7	3,6	3,0	-5,1	-5,5	11,2	10,8	-1,8p	-2,0	8,4p	8,2	0,0p	-0,4bp
Eeldatav eluiga sünnil, mehed (aastat)		74,1	73,9	73,4	74,1	77,1	77,1	73,2	73,1	75,4	75,7	:	:	75,9p	:	78,2	78,3b
Eeldatav eluiga sünnil, naised (aastat)		78,9	79,2	77,5	77,9	80,1	80,1	78,3	78,1	81	81,3	:	:	81,6p	:	83,6	83,5b

Tööturg	Märkus	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Töötajate osakaal, 20–64aastased: 20–64aastaste osakaal töötajates (%)	1)	69,1	69,3	69,6	70,3	73,3e	73,9	70,0	71,2	60,9	61,9	58,8	58,4	44,0	49,0	77,6	78,0
Töötajate osakaal, 20–64aastased mehed: 20–64aastaste meeste osakaal töötajates (%)	1)	76,7	77,0	83,8	84,4	82,5e	84,3	78,0	78,8	83,3	83,7	72,0	71,3	66,8	75,1	83,7	84,1
Töötajate osakaal, 20–64aastased naised: 20–64aastaste naiste osakaal töötajates (%)	1)	61,6	61,7	54,9	55,7	64,2e	63,5	62,0	63,6	38,5	40,0	45,3	45,6	20,9	22,6	71,4	72,0
Tööhõive määr, 20–64aastased (% elanikkonnast)																	
Kokku		57,1	58,2	53,3	54,8	62,1e	63,9	59,1	61,5	54,3	55,3	44,2	46,6	32,3	34,4	71,1	72,2
Mehed		63,0	65,2	63,7	65,6	69,4e	72,1	66,3	68,5	75,5	76,1	56,4	58,1	49,9	54,0	76,9	78,0
Naised		51,3	51,4	42,5	43,7	55e	55,6	51,9	54,5	33,2	34,4	32,0	35,1	14,6	14,6	65,3	66,5

Tööturg (järg)	Märkus	Montenegro		Põhja-Makedoonia		Albaania		Serbia		Türgi		Bosnia ja Hertsegoviina		Kosovo*		EL 28	
		2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
15–24aastased mittetöötavad ja mitteõppivad noored, % samasse vanuserühma kuuluvast elanikkonnast		18,4	16,7	24,3	24,9	26,9e	25,9	17,7	17,2	24,0	24,2	26,4	24,3	30,1	27,4	11,6	10,9
15–29aastased mittetöötavad ja mitteõppivad noored, % samasse vanuserühma kuuluvast elanikkonnast		22,3	21,4	31,3	31,1	30e	29,7	22,3	21,7	27,8	27,5	31,4	28,8	37,3	35,0	14,2	13,4
Tööhõive peamiste sektorite kaupa																	
Põllumajandus, metsamajandus ja kalandus (%)		7,7	7,9	16,6	16,2	40,2e	38,2e	18,6	17,2	19,5	19,4	18,0	18,9	4,2	4,4	4,3	4,2
Tööstus (%)		9,8	9,5	23,1	22,5	12,8e	12,5e	20,2	21,2	19,5	19,1	22,7	22,2	18,0	17,4	17,3	17,3
Ehitustööstus (%)		7,7	7,6	7,2	7,2	6,5e	6,9e	4,3	4,1	7,3	7,4	8,6	7,3	11,5	12,9	6,7	6,8
Teenused (%)		74,8	75,0	53,1	54,1	40,5e	42,4e	57,0	57,5	53,7	54,1	50,8	51,6	66,3	65,3	71,7	71,7
Avalikus sektoris töötavate inimeste osakaal kogu tööhõives, 20–64aastased (%)	2)	31,2	32,6	:	:	15,6e	16,4e	28,3	27,8	13,8	13,3	17,8	18,4	30,8	28,4	:	:
Erasektoris töötavate inimeste osakaal kogu tööhõives, 20–64aastased (%)	2)	47,0	45,5	:	:	84,4e	83,6e	71,7	72,2	86,2	86,7	82,2	81,6	69,2	71,6	:	:
Töötuse määr (% tööjõust)																	
Kokku	1)	17,8	16,1	23,7	22,4	15,2e	13,7e	15,4	13,6	10,9	10,9	25,5	20,7	27,5	30,3	8,6	7,6
Mehed	1)	18,3	15,4	24,4	22,7	15,9e	14,6e	14,8	13,0	9,6	9,4	22,6	19,0	26,2	28,5	8,4	7,4
Naised	1)	17,1	16,9	22,7	21,8	14,4e	12,6e	16,2	14,4	13,6	13,9	30,2	23,3	31,7	36,4	8,8	7,9
15–24aastased noored	1)	35,9	31,7	48,2	46,7	36,5e	31,9e	34,9	31,9	19,5	20,5	54,3	45,8	52,4	52,7	18,7	16,8
Pikaajalised töötud (>12 kuud)	1)	13,4	12,4	19,2	17,4	10,1e	8,9e	10,0	8,2	2,2	2,4	21,7	17,0	18,0	21,7	4,0	3,4
Keskmine igakuine nominaalpalk (eurodes)	3)	499	510	363	372	397	446	516	544	607	555	429	435	:	:	:	:

Haridus	Märkus	Montenegro		Põhja-Makedoonia		Albaania		Serbia		Türgi		Bosnia ja Hertsegoviina		Kosovo*		EL 28	
		2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Haridussüsteemist varakult lahkunud noored: Nende 18–24aastaste osakaal elanikkonnas, kellel on põhihariduse ülemise astme haridus või sellest madalam haridustase ja kes ei osale jätkukoolituses ega kutseõppes (%)		5,5	5,4	9,9	8,5	19,6e	19,6	7,0	6,2	34,3	32,5	4,9	5,1	12,7	12,2	10,7	10,6
Avaliku sektori hariduskulutuste suhe SKPsse (%)		:	:	:	:	3,1p	3,1p	3,6	3,7	4,7	4,2	:	:	4,6	4,4	:	:
Nende 20–24aastaste osakaal elanikkonnas, kellel on põhihariduse ülemise astme haridus või sellest madalam haridustase, kokku		6,8	4,9	12,0	9,3	:	:	7,8	6,8	43,9	42,8	5,8u	6,1u	14,6	13,8	16,8	16,6
Nende 20–24aastaste osakaal elanikkonnas, kellel on põhihariduse ülemise astme haridus või sellest madalam haridustase, mehed		5,8	4,9	10,9	8,8	:	:	8,6	7,3	44,2	42,9	5,5u	6,1u	12,5	12,8	19,1	19,1
Nende 20–24aastaste osakaal elanikkonnas, kellel on põhihariduse ülemise astme haridus või sellest madalam haridustase, naised		7,9	4,9	13,1	9,8	:	:	7,0	6,3	43,7	42,7	6,3u	6,2u	17,0	14,9	14,4	14,1
Nende 20–24aastaste osakaal elanikkonnas, kellel on keskharidus või keskhariduse järgne haridus (mitte kolmanda taseme haridus), kokku		82,2	86,9	77,2	80,3	:	:	84,9	85,0	35,7	36,1	86,6	86,9	70,5	70,8	65,3	65,1
Nende 20–24aastaste osakaal elanikkonnas, kellel on keskharidus või keskhariduse järgne haridus (mitte kolmanda taseme haridus), mehed		86,9	90,6	82,5	83,7	:	:	86,3	86,3	38,3	39,4	89,0	89,4	74,5	74,2	66,1	65,8

Nende 20–24aastaste osakaal elanikkonnas, kellel on keskharidus või keskhariduse järgne haridus (mitte kolmanda taseme haridus), naised		77,2	82,9	71,8	76,7	:	:	83,3	83,5	33,3	32,9	83,7	84,0	66,0	66,9	64,4	64,4
Nende 30–34aastaste osakaal elanikkonnas, kellel on kolmanda taseme haridus, kokku		33,9	34,0	29,1	30,5	20,9e	23,5e	29,9	31,4	26,5	27,3	23,1	23,8	19,1	21,8	39,0	39,8
Nende 30–34aastaste osakaal elanikkonnas, kellel on kolmanda taseme haridus, mehed		31,8	30,0	24,5	24,6	18,0e	21,1e	24,7	25,4	28,3	28,6	16,6u	19,4	18,9	22,4	34,3	34,8
Nende 30–34aastaste osakaal elanikkonnas, kellel on kolmanda taseme haridus, naised		35,9	37,7	33,8	36,8	23,9e	26,0e	35,3	37,6	24,6	26,0	29,4	28,4	19,4	21,2	43,8	44,8

Rahvamajanduse arvepidamine	Märkus	Montenegro		Põhja-Makedoonia		Albaania		Serbia		Türgi		Bosnia ja Hertsegoviina		Kosovo*		EL 28	
		2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Sisemajanduse koguprodukt																	
jooksevhindades (miljardit eurot)		4,0	4,3	9,7p	10,0p	10,7	11,6p	36,7	39,2	780,2	753,9	15,3	:	6,1	6,4	14 958,3	15 382,6
Elaniku kohta (eurot)		6 400	6 900	4 700e	4 800p	3 700	4 000p	5 200	5 600	9 800	9 400	4 400	4 700	3 400	3 600	29 300	30 000
Ostujõu standardi alusel elaniku kohta		13 000	13 700	10 800e	10 800p	8 600	9 100p	11 400	11 600	19 200	19 900	9 000	9 500	:	:	29 300	30 000
Ostujõu standardi alusel elaniku kohta võrreldes ELi keskmisega (EL 28 = 100)		44	46	37e	36p	30	30p	39	39	65	66	31	32	:	:	-	-
Reaalne aastane muutus (maht) võrreldes sellele eelnenud aastaga (%)		2,9	4,7	2,8	0,2p	3,3	3,8p	3,3	2,0	3,2	7,4	3,1	:	4,1	4,2	2,0	2,4
Kogulisandväärtus peamiste sektorite kaupa																	
Põllumajandus, metsamajandus ja kalandus (%)		9,0	8,4	10,6	9,1p	22,6	21,8p	8,2	7,3	7,0	6,9	7,5	:	13,0	11,4	1,6	1,7
Tööstus (%)		12,2	11,2	19,7	20,6p	14,0	12,8p	26,3	26,5	22,3	23,2	22,6	:	21,5	21,8	19,5	19,7
Ehitustööstus (%)		6,7	8,2	8,0	7,2p	10,2	10,5p	4,7	5,0	9,7	9,7	4,6	:	8,1	9,9	5,3	5,4
Teenused (%)		72,1	72,2	61,7	63,1p	53,2	54,9p	60,8	61,2	61,0	60,2	65,3	:	57,4	56,9	73,6	73,2

Maksebilanss																	
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool ja netoväljavool (miljonit eurot)		371,6	484,3	316,9	180,0	936,5	993,8	1 899,2	2 418,1	9 211,3	7 277,2	256,8	330,1	177,2	212,0	30 664,7	- 72 791,5
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool ja netoväljavool (% SKPst)		9,4	11,3	3,3	1,8p	8,7p	8,6	5,2	6,2	1,2	1,0	1,7	:	2,9	3,3	0,2	-0,5
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool ja netoväljavool võrreldes EL 28ga (miljonit eurot)		-25,6	174,1	199,1	100,2	274,7	:	1 304,4	1 756,7	3 166,7	1 786,0	214,9	217,0	15,6	107,3	-	-
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool ja netoväljavool võrreldes EL 28ga (% SKPst)		-0,6	4,0	2,1	1,0p	2,6	:	3,6	4,5	0,4	0,2	1,4	:	0,3	1,7	-	-
Rahasaadetised, % SKPst		4,8	4,7	2,0	1,9p	5,7p	5,5	7,3	7,6	0,1	0,0	8,2	:	11,4	11,8	0,1	0,1

Kaubavahetus välisriikidega	Märkus	Montenegro		Põhja-Makedoonia		Albaania		Serbia		Türgi		Bosnia ja Hertsegoviina		Kosovo*		EL 28	
		2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Eksport EL 28 riikidesse, osakaal kogueksportis (%)		37,4	34,8	80,0	81,1	77,9	77,2	67,6	67,6	47,9	47,0	71,3	71,2	22,6	24,9	-	-
Import EL 28 riikidest, osakaal koguimportis (%)		48,2	47,4	61,9	62,9	63,1	61,7	58,7	58,9	39,0	36,4	61,9	60,9	43,1	43,1	-	-
Kaubandusbilanss (miljonit eurot)		-1 736	-1 932	-1 786	-1 818	-2 399	-2 622	-2 483	-3 194	-50 676	-67 771	-3 448	-3 646	-2 480	-2 669	37 238	21 099
Rahvusvahelise kaubavahetuse ja teenuskaubanduse suhe SKPsse																	
Import (% SKPst)		63,1	64,5	65,5	69,2p	45,8	46,6p	53,4	57,1	24,9	29,3	52,3	:	50,9	52,5	40,4	42,0
Eksport (% SKPst)		40,6	41,1	50,7	55,4p	29,0	31,6p	48,6	50,5	22,0	24,8	35,4	:	23,7	26,7	43,9	45,7

Riigi rahandus	Märkus	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
** Valitsemissektori eelarveülejääk (+) / eelarvepuudujääk (-) (% SKPst)		-2,8	-5,6	-2,7	-2,7	-1,8	-2,0	-1,2	1,1	-1,1	-2,8	1,2	2,6	:	:	-1,7	-1,0
** Valitsemissektori võlg (% SKPst)		64,4	64,2	39,9	39,5	68,6	66,8	68,8	58,7	28,3	28,3	40,5	36,1	14,6e	16,6e	83,4	81,7

Finantsnäitajad	Märkus	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Tarbijahindade aastane muutus (%)	4)	0,1	2,8	0,2	2,1	1,5	3,3	1,3	3,3	7,7	11,1	-1,1	1,2	0,3	1,5	0,2	1,7
Erasektori (konsolideeritud) võla suhe SKPsse (%)	5)	:	:	:	:	:	:	:	:	84,8	85,1	84,5	83,3	:	:	141,9	140,3
Koguvälisvõla suhe SKPsse (%)		:	:	74,7	73,6p	73,4p	68,7	72,1	65,3	47,4	53,4	:	:	33,2	32,6	:	:
Välisvaluutas koguvõla suhe SKPsse (%)	6)	:	:	:	:	73,5	68,7	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Laenude intressimäär (ühe aasta kohta), aastast (%)	7)	7,45	6,81	4,25	3,75	5,89	5,98	5,50	5,00	15,79	18,12	4,97	3,88	7,47	6,83	:	:
Hoiuste intressimäär (ühe aasta kohta), aastast (%)	8)	0,93	0,69	0,25	0,25	0,80	0,75	2,50	2,00	10,33	13,53	0,09	0,06	1,01	1,04	:	:
Reservvarade (sh kulla) väärtus (miljonit eurot)		803,0	897,7	2 613,4	2 336,3	2 945,0	2 995,9	10 204,6	9 961,6	95 863,2	95 361,6	4 873,2	5 397,5	605,1	683,4	:	:
Rahvusvahelised reservid (ekvivalent impordikuudes)		3,9	3,9	4,9	4,0	7,2	6,7	6,2	5,4	6,0	5,2	7,3	7,2	2,3	2,4	:	:

Äri	Märkus	Montenegro		Põhja-Makedoonia		Albaania		Serbia		Türgi		Bosnia ja Hertsegoviina		Kosovo*		EL 28	
		2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Tööstustoodangu indeks (2010 = 100)		84,4s	81,8s	122,0	122,2	143,8	142,9	111,7	115,8	126,3	134,3	112,0	115,5	:	:	105,6	109,1s

Taristu	Märkus	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Raudteevõrgu tihedus (kasutatavad raudteeliinid tuhande km ² kohta)	9)	18,4	18,4	27,4	27,4	12,2	12,2	48,6	48,5	13,2	13,3	20,0	20,0	30,9	30,9	:	:
Kiirteede kogupikkus (kilomeetrites)		0	0	259	259	:	:	741	963	2 542	2 657	163	172	98	108	:	:

Energeetika	Märkus	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Energia netoimpordi suhe SKPsse		3,4	4,9	5,2	5,9	1,3	2,5	3,4	4,3	1,0	1,5	4,3	:	4,1	5,4	1,3	1,5

: = näitaja puudub
b = aegrida katkeb
e = hinnanguline väärtus
p = esialgne
s = Eurostati hinnang/arvutus
u = väike usaldusväärsus
- = ei kohaldata

* = Kõnealune nimetus ei piira seisukohti staatuse suhtes ning on kooskõlas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooniga 1244 ja Rahvusvahelise Kohtu arvamusega Kosovo iseseisvusdeklaratsiooni kohta.
** = Laienemisprotsessis osalevate riikide valitsemissektori eelarve puudujääki ja valitsemissektori võlga käsitlevad andmed avaldatakse sellisena, nagu need on, st puudub kindlustunne nende kvaliteedi ja ESA eeskirjadest kinnipidamise suhtes.

Joonealused märkused:

- 1) Türgi: tööpuudus nelja nädala kriteeriumi alusel + ainult aktiivse tööotsingu meetodeid kasutades.
- 2) Bosnia ja Hertsegoviina: avalik sektor hõlmab NACE Rev. 2 O, P ja Q jagu ning erasektor muid NACE jagusid. Montenegro: välja arvatud valitsusvälised organisatsioonid; andmed näitavad töötajate hulga suhet (era- või avalikus sektoris) tööga hõivatud isikute koguarvu.
- 3) Albaania: avalik sektor. Bosnia ja Hertsegoviina: netosissetulek. Serbia: juriidiliste isikute ja juriidilise isiku õigusteta üksuste töötajatele makstud töötasud.
- 4) Tarbijahindade harmoneeritud indeks, välja arvatud Bosnia ja Hertsegoviina andmete puhul.
- 5) Bosnia ja Hertsegoviina: rahaloomeasutuste andmed.
- 6) Albaania: välisvõlg (sealhulgas välismaised otseinvesteeringud).
- 7) Albaania: keskmine kaalutud määr, mida rakendatakse uutele 12kuulistele laenudele vastavas kuus, lähtudes 12kuulisest tähtajast. Montenegro: kaalutud keskmine tegelik intressimäär, tasumata summad, aastas. Põhja-Makedoonia: aasta lõpp (31. detsember). Bosnia ja Hertsegoviina: finantssektorivälistele äriühingutele antud lühiajaliste laenude määr omavääringus (kaalutud keskmine).
- 8) Albaania: hoiuste intressimäär on keskmine kaalutud määr uutele hoiustele vastavas kuus, lähtudes 12kuulisest tähtajast. Montenegro: kaalutud keskmine tegelik intressimäär, tasumata summad, aastas. Põhja-Makedoonia: aasta lõpp (31. detsember). Türgi: üleöödeposiidi rahastu. Bosnia ja Hertsegoviina: leibkondade nõudmiseni hoiuste intressimäärad omavääringus (kaalutud keskmine).
- 9) Serbia: andmed kogu territooriumi, mitte maismaa pindala kohta.